

KU LEUVEN

FACULTEIT PSYCHOLOGIE EN
PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN

Onderzoekseenheid Educatie, Cultuur en Samenleving (OE)

Vluchtelingengezinnen in vrijwillige terugkeer

Een exploratie van de beleefde ervaring van ouders in de
context van terugkeer naar het herkomstland

Masterproef aangeboden tot het
verkrijgen van de graad van
Master of Science in de
pedagogische wetenschappen

Door

Hanne Hoet

Master of Science in de
pedagogische wetenschappen

Door

Lio Kaeblen

promotor: Prof. Dr. Lucia De Haene

2016

KU LEUVEN

FACULTEIT PSYCHOLOGIE EN
PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN

Onderzoekseenheid Educatie, Cultuur en Samenleving (OE)

Vluchtelingengezinnen in vrijwillige terugkeer

Een exploratie van de beleefde ervaring van ouders in de
context van terugkeer naar het herkomstland

Masterproef aangeboden tot het
verkrijgen van de graad van
Master of Science in de
pedagogische wetenschappen

Door

Hanne Hoet

Master of Science in de
pedagogische wetenschappen

Door

Lio Kaeblen

promotor: Prof. Dr. Lucia De Haene

2016

Samenvatting masterproef

Hoewel de Belgische overheid meer en meer wil inzetten op vrijwillige terugkeer bij uitgeprocedeerde asielzoekers die niet langer in België kunnen blijven, tonen de cijfers dat niet veel asielzoekers daadwerkelijk vrijwillig terugkeren. Jaarlijks dienen ook heel wat gezinnen het grondgebied te verlaten, waarbij zij voor de keuze komen te staan tussen vrijwillige terugkeer of het verderzetten van hun verblijf in België in de illegaliteit. Vandaag bestaat er erg weinig wetenschappelijke literatuur over de factoren die de keuze voor vrijwillige terugkeer bij gezinnen beïnvloeden en de ervaring van ouders die met hun gezin vrijwillig terugkeren. Deze masterproef mikt op een brede exploratie van dit thema. De onderzoeksvraag voor het kwalitatief onderzoek van deze masterproef luidt “*Wat is de beleefde ervaring van ouders en hun gezin die in vrijwillige terugkeer stappen?*”.

Deze masterproef begint met een literatuurstudie waarin een beeld wordt geschetst van de situatie waarin uitgeprocedeerde gezinnen zich bevinden. Hiervoor wordt eerst de beleidscontext omtrent de asielprocedure en vrijwillige terugkeer geschetst, waaruit blijkt dat uitgeprocedeerde gezinnen twee opties hebben: een leven in de illegaliteit of een vrijwillige terugkeer naar het herkomstland. Ten tweede worden de factoren die mogelijk een invloed zullen hebben op deze keuze in kaart gebracht. Vanuit deze literatuurstudie worden verschillende deelvragen geformuleerd die de onderzoeksvraag specificeren. Aan de hand van een interviewleidraad, opgesteld vanuit de thema's uit de literatuur, vonden er vijf interviews plaats met ouders die zich in de vrijwillige terugkeerprocedure bevinden. Verder in deze masterproef worden deze interviews geanalyseerd door middel van een thematische narratieve analyse, wat in zowel een within- als cross-case analyse resulteert. Aan de hand van zowel een descriptieve als interpretatieve analyse wordt geprobeerd de complexiteit van de ervaring van deze ouders te begrijpen. In de within-case analyse wordt het narratief van elk gezin uiteengezet aan de hand van een ‘thick-description’. Hiermee wordt geprobeerd een breed beeld te schetsen van de beleefde ervaring van elk gezin. In de cross-case analyse worden deze beleefde ervaringen verder uitgewerkt aan de hand van drie spanningsvelden die doorheen de narratieven van de vijf gezinnen naar voor komen. Deze drie spanningsvelden zijn: fragmenten van agency in een ervaring van existentiële machteloosheid, de ervaring van fragmenten van thuis in een beleving van thuisloosheid en de ambivalentie van de rol van het kind in de keuze voor vrijwillige terugkeer.

Het zijn deze drie spanningsvelden die de beleefde ervaring van ouders in vrijwillige terugkeer lijken vorm te geven. Zij beïnvloeden zowel de factoren die de keuze voor vrijwillige terugkeer bepalen, de beleefde ervaring van deze keuze en de voorbereiding op terugkeer, het toekomstperspectief en de ervaring van ouderschap in deze context. Deze masterproef wordt afgesloten met een theoretische reflectie waarin de ervaringen van deze gezinnen uitgewerkt wordt als het leven in een on-tijd en on-plaats.

Dankwoord

Deze masterproef is het resultaat van een twee jaar durende, intensieve maar vooral positieve samenwerking. Het schrijven van deze masterproef is voor ons beide een enorm boeiend en leerrijk proces geweest. We zijn dan ook blij met het resultaat, dat er zonder de hulp van een aantal personen niet hetzelfde had uitgezien. Deze personen willen we graag bedanken.

Allereerst willen we graag onze promotor, Professor De Haene, van harte bedanken voor haar oprechte interesse in ons werk en de boeiende en kritische aanbevelingen die ze ons meegaf. Haar waardevolle feedback was er altijd wanneer we het nodig hadden en we bedanken haar daarom graag voor de tijd en inspanning die ze in deze masterproef stak.

Daarnaast willen we graag ook alle respondenten die deelnamen aan dit onderzoek bedanken voor hun tijd en openheid. Ook willen we Katrien Van Gelder, Jozefien Didden en Els Alkemade bedanken om onze vele vragen te beantwoorden en om ons wegwijs maken in de complexe situatie van vrijwillige terugkeer. Samen met Frank Hontiens en Wim Lips hielpen zij ons in de zoektocht naar respondenten en het regelen van de praktische aspecten van de interviews, waarvoor wij hen zeer dankbaar zijn..

We willen ook onze ouders bedanken voor de steun en oprechte interesse in dit werk.

Tot slot willen we ook elkaar bedanken voor de vlotte en goede samenwerking. Met aandacht voor elkaar, maar ook door niet afgeschrikt te zijn om elkaar kritisch uit te dagen hebben wij het gevoel deze masterproef tot een hoger niveau te kunnen brengen dan we alleen hadden gekund.

Hanne Hoet

Lio Kaeblen

Toelichting aanpak en eigen inbreng

Deze masterproef kwam tot stand als een samenwerking van twee masterstudenten sociale en culturele pedagogiek.

In oktober 2014 begonnen wij zeer gemotiveerd aan een eerste verkenning van de literatuur rond vrijwillige terugkeer. Gezien de zeer beperkte literatuur die hierover bestond, konden wij rekenen op de ondersteuning van onze promotor, Professor De Haene, in het bepalen van de focus van de literatuurstudie, waarna wij deze zelfstandig uitwerkten. Het oorspronkelijk thema van deze masterproef draaide rond het Open terugkeercentrum in Holsbeek, maar aangezien dit in juni 2015 de deuren sloot, werden we verplicht om de focus van de masterproef te verleggen. Hierbij konden wij op de steun van onze promotor rekenen. Dankzij haar inspanningen om nieuwe contacten te leggen met Fedasil kon het oorspronkelijke onderzoek van deze masterproef met kleine wijzigingen verdergezet worden.

Via deze contacten kwamen wij terecht bij Katrien Van Gelder, Jozefien Didden en Els Alkemade die ons in een interview hielpen de huidige context van vrijwillige terugkeer beter te begrijpen. Samen met Frank Hontiens en Wim Lips brachten zij ons in contact met de vijf participant-ouders. Wij werkten zelf het informed-consent en de interviewleidraad uit, dat werd nagekeken door onze promotor. Doorheen de interviews namen we beide afwisselend de rol van interviewer en observator op ons. Het transcriberen van de audio-opnames werd verdeeld onder beide studenten, waarna we elk apart alle interviews codeerden en tot een gezamenlijke codeerlijst kwamen. De verdere analyse in deze masterproef kreeg vorm doorheen verschillende intense discussies tussen ons beiden. Elk hoofdstuk dat in deze masterproef werd uitgeschreven, is het resultaat van een wisselwerking die het mogelijk maakte verder na te denken over de thema's en de spanningen die naar voor kwamen.

Wij konden hierbij steeds rekenen op de ondersteuning van onze promotor. In geval van vragen konden we steeds bij haar terecht, en zij stond tot op het einde klaar met uitgebreide en tegelijk kritische feedback.

Inhoudsopgave

Algemene Inleiding	1
Hoofdstuk 1: Literatuurstudie	3
1. Inleiding	3
2. Beleidscontext omtrent de asielpcedure en vrijwillige terugkeer	4
2.1 De asielzoeker en zijn rechten	4
2.1.1 De wettelijke en beleidsmatige achtergrond.....	4
2.1.2 Het recht op materiële ondersteuning.....	6
2.2 Wat na de negatieve beslissing?	7
2.3 Vrijwillige terugkeer	8
2.3.1 Een Belgisch beleid met Europese invloeden.....	8
2.3.2 Vrijwillige terugkeer georganiseerd door Fedasil	10
2.3.3 IOM en Caritas: Re-integratie- en terugkeersteun.....	13
2.4 Vrijwillige terugkeer in cijfers	14
2.5 Kritische perspectieven op vrijwillige terugkeer.....	14
2.6 Conclusie.....	15
3. De keuze tussen twee kwaden	15
3.1. Beïnvloedende factoren in België	16
3.1.1. De ambivalente houding van het gastland.....	17
3.1.2. De precaire omstandigheden in illegaal verblijf.....	20
3.1.3. Beïnvloedende strategieën van de overheid	28
3.1.4. Strategieën voor een leefbaar illegaal verblijf.....	28
3.2. Beïnvloedende factoren in het herkomstland	31
3.3. ‘Preparedness to return’	32
3.4. De specifieke situatie van gezinnen	33
3.4.1. Het creëren van een ‘thuis’	33
3.4.2 Opvoeden in illegaal verblijf	35
3.5. Conclusie	37
4. Conclusie en probleemstelling	38
Hoofdstuk 2: Methodologie	41
1. Inleiding	41

2. De keuze voor kwalitatief onderzoek	41
3. Dataverzameling.....	42
3.1. Inclusiecriteria en werving respondenten	42
3.1.1 Gecontacteerde organisaties: Snowball-sampling	42
3.1.2 Geïnterviewde ouders	43
3.2 Semi-gestructureerd diepte-interview	46
3.2.1 Een narratieve benadering en semi-gestructureerde interviews	46
3.2.2 Rol van de interviewers	47
3.2.3 Interviewleidraad	47
3.2.4 Setting van de interviews.....	48
3.2.3 Pilot	49
3.3. Ethische aspecten van het onderzoek	50
3.3.1 De preciaire situatie van de respondenten	50
3.3.2 Privacy.....	50
3.3.3 Informed consent	51
4. Data-analyse	51
4.1. Thematische narratieve analyse.....	51
4.2. Het codeerproces	53
5. Kwaliteit van onderzoek.....	54
5.1. Validiteit.....	54
5.2. Betrouwbaarheid	55
Hoofdstuk 3: Analyse	57
1. Inleiding	57
2. Within-case analyse.....	57
Gezin 1	57
Gezin 2	62
Gezin 3	67
Gezin 4	75
Gezin 5	81
3. Cross-case analyse.....	89
3.1. Fragmenten van agency in een existentiële ervaring van machteloosheid	89
3.1.1 Machteloosheid	89
3.1.2 Fragmenten van agency in een conditie van machteloosheid.....	94

3.1.3 Machteloosheid en agency als een continuüm	100
3.2. Fragmenten van thuis in een ervaring van thuisloosheid	101
3.2.1 Thuisloosheid	101
3.2.2 Fragmenten van thuis	105
3.2.3 Thuis en thuisloosheid als een continuüm	108
3.3. De ambivalente rol van het kind in de keuze voor vrijwillige terugkeer.....	108
3.3.1. Kind als drempel	109
3.3.2. Kind als drijfveer.....	110
Hoofdstuk 4: Conclusie en discussie	112
1. Terugblik	112
2. Conclusie	113
2.1 Bevindingen aangaande de onderzoeksvragen	113
2.2 Naar een theoretische reflectie van de onderzoeksresultaten: Gezinnen in on-tijd en on-plaats	122
2.3 Suggesties voor de praktijk	127
3. Beperkingen van het onderzoek	128
4. Suggesties vervolgonderzoek en pedagogische relevantie.....	129
Referentielijst.....	132
Bijlagen.....	138
Bijlage 1: Interviewleidraad	138
Bijlage 2: Informed consent	142
Bijlage 3: Lijst van codes	144
Bijlage 4 : Frans-Nederlandse citaten.....	146
Bijlage 5: Schema's van codes en thema's.....	151

Lijst met tabellen

Tabel 1. Achtergrondvariabelen van de participant-ouders.....	45
---	----

Afkortingen

BGV: Bevel om het grondgebied te verlaten

CAW: Centrum Algemeen Welzijn

CGVS: Commissariaat-Generaal voor Vluchtelingen en Staatlozen

DVZ: Dienst vreemdelingenzaken

ETF: Europees Terugkeerfonds

EU: Europese Unie

IOM: International Organization of Migration

LGBT: Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender

MZWV: Mensen zonder wettig verblijfstatuut

NGO: Non-Gouvernementele Organisatie

OCMW: Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn

OTC: Open terugkeercentrum

OTP: Open terugkeerplaats

SEFOR: Sensibilisering, Follow-up en Return

UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees

VVSG: Vereniging Vlaamse Steden en Gemeenten

Definities

Terugkeertraject: Traject dat aanvangt bij het indienen van de asielaanvraag om elke asielzoeker op de hoogte te brengen van de mogelijkheid tot vrijwillige terugkeer en eindigt na de open terugkeerplaatsen om uitgewezen asielzoekers aan te sporen vrijwillig terug te keren.

Terugkeerprocedure: Procedure die start na het intekenen in vrijwillige terugkeer waarin de concrete terugkeer wordt voorbereid

Uitgewezen asielzoeker: Elke asielzoeker die asiel aanvraagt en hierop een negatief antwoord ontvangt. Deze persoon kan nog steeds in beroep gaan bij X of een nieuwe asielaanvraag indienen op basis van nieuw bewijsmateriaal

Uitgeprocedeerde asielzoeker: Elke asielzoeker die zowel op de asielaanvraag als de beroepsprocedures een negatief antwoord ontvangt en waarbij een nieuwe asielaanvraag op basis van niet bewijsmateriaal wordt afgewezen. Deze persoon dient het Belgische grondgebied te verlaten.

Algemene Inleiding

Wereldwijd waren er in 2015 meer dan 65.3 miljoen mensen op de vlucht voor oorlog, geweld of uit angst voor vervolging. Hiervan bevingen 21.3 miljoen personen zich buiten de landsgrenzen van hun herkomstland (UNHCR, 2016). Zij vragen in een ander land asiel aan. In 2015 ontving het Commissariaat-Generaal voor Vluchtelingen en Staatlozen (CGVS), de Belgische federale instantie verantwoordelijk voor het onderzoeken van asielaanvragen, 35.476 aanvragen tot asiel. Dit is meer dan dubbel zo veel als in 2014, wanneer er 17.213 asielaanvragen werden ingediend (CGVS, 2016).

In 2015 ontvingen ook 13.369 asielzoekers een antwoord op hun asielaanvraag. 60.7% ontving een permanent of tijdelijk verblijfstatuut om legaal in België te blijven. 4.576 asielzoekers, of 34.2%, kregen een negatieve beslissing (CGVS, 2016). Zij ontvangen geen verblijfstatuut omdat hun reden tot asielaanvraag als ongegrond wordt beschouwd en ontvangen een bevel om het grondgebied te verlaten (BGV). Zij komen voor de keuze te staan om ofwel vrijwillig terug te keren naar hun herkomstland, of om hun verblijf in België verder te zetten in de illegaliteit.

De helft van de vluchtelingen wereldwijd is minderjarig (UNHCR, 2016). Jaarlijks dienen dan ook heel wat gezinnen een asielaanvraag in, en ontvangen vele gezinnen met minderjarige kinderen een negatieve beslissing. Er zijn geen cijfers over het exacte aantal gezinnen, maar volgens het Kinderrechtencommissariaat (2013) ontvangen jaarlijks om een duizendtal gezinnen een BGV. Het ontvangen van een negatieve beslissing en een BGV is een zeer ingrijpende gebeurtenis die het leven van deze gezinnen ingrijpend verandert.

Deze masterproef kreeg vorm als een exploratie van de beleefde ervaring van ouders en hun gezin die na een asielprocedure met een negatieve beslissing de keuze maken om vrijwillige terug te keren. Zowel beleidsmatig als in de wetenschappelijke literatuur is er immers zeer weinig tot geen aandacht voor de specifieke situatie die dit voor gezinnen creëert. Aan de hand van de narratieven van verschillende ouders die zich in deze situatie bevinden, gaan wij op zoek naar hoe ouders deze vrijwillige terugkeer en de keuze hiervoor ervaren. Hierbij gaan wij op zoek naar de factoren die de keuze voor vrijwillige terugkeer beïnvloeden en de beleefde ervaring van deze keuze. Daarnaast wordt ook onderzocht hoe deze ouders de voorbereiding op hun terugkeer ervaren en hoe hun toekomstperspectief hierin vorm krijgt. Ook zal er onderzocht worden hoe de beleefde ervaring van ouderschap vorm krijgt in deze precaire omstandigheden.

In het eerste hoofdstuk is een uitgebreide literatuurstudie terug te vinden. Hierin wordt eerst gefocust op de beleidscontext omtrent de asielprocedure en vrijwillige terugkeer. In het tweede deel wordt er verder ingegaan op de keuze tussen vrijwillige terugkeer en illegaal verblijf als een keuze tussen twee kwaden en de factoren die deze keuze specifiek voor gezinnen mogelijks beïnvloeden. Afsluitend worden de

onderzoeksvragen geformuleerd die in deze masterproef onderzocht worden. In het tweede hoofdstuk volgt een beschrijving van de gehanteerde methodologische benadering in de dataverzameling en data-analyse. Vanuit deze data-analyse worden een descriptieve within-case analyse en een interpretatieve cross-case analyse uitgewerkt in hoofdstuk drie. In het vierde en laatste hoofdstuk wordt er, samen met een terugblik, een antwoord op de onderzoeksvragen geformuleerd. In dit hoofdstuk komen ook de beperkingen van deze masterproef aan bod, samen met de suggesties voor vervolgonderzoek en hun pedagogische relevantie.

Hoofdstuk 1: Literatuurstudie

1. Inleiding

In deze literatuurstudie wordt aan de hand van wetenschappelijk literatuur en diverse bronnen een beeld geschetst van de keuze tussen vrijwillige terugkeer of een verblijf in de illegaliteit die uitgeprocedeerde gezinnen moeten maken wanneer zij het grondgebied dienen te verlaten. Om deze keuze te kaderen wordt in het eerste deel van dit hoofdstuk de beleidscontext geschetst omtrent de asielprocedure en vrijwillige terugkeer. Eerst wordt er gekeken hoe de asielprocedure er vandaag wettelijk en beleidsmatig uitziet en wat het recht op materiële ondersteuning inhoudt voor gezinnen. Dit is immers de context waarin deze gezinnen zich vaak bevinden wanneer zij een BGV ontvangen. In de tweede paragraaf wordt er gekeken naar de verschillende juridische mogelijkheden die uitgeprocedeerde asielzoekers hebben wanneer zij hun laatste negatieve beslissing en BGV ontvangen. Zij kunnen vrijwillig terugkeren naar hun herkomstland of hun verblijf in België verderzetten in de illegaliteit. De overheid heeft de voorbije jaren op verschillende manieren geprobeerd deze keuze te beïnvloeden in de richting van vrijwillige terugkeer. In de derde paragraaf wordt gekeken hoe het Belgisch beleid hierop inspeelt en welke instanties hierin een rol spelen. Ten vierde komt vrijwillige terugkeer in cijfers aan bod. De schets van de beleidscontext wordt afgesloten met een aantal kritische perspectieven op vrijwillige terugkeer.

In het tweede deel van deze literatuurstudie wordt er gefocust op de keuze die de ouders moeten maken tussen vrijwillige terugkeer en een illegaal verblijf in het gastland. Hierbij wordt er vooreerst gekeken naar de verschillende factoren die deze keuze beïnvloeden. Enerzijds zijn er de factoren in België die mogelijk een rol spelen: de ambivalente houding van het gastland, de precaire omstandigheden van mensen in onwettig verblijf, de beïnvloedende strategieën van de overheid en de strategieën voor een leefbaar illegaal verblijf. Anderzijds wordt er gekeken naar de beïnvloedende factoren in het herkomstland die de keuze voor vrijwillige terugkeer kunnen bevorderen of net tegenhouden. Nadien wordt er een theoretische duiding gemaakt van deze vele verschillende factoren. Tot slot wordt er dieper ingezoomd op wat een leven in onwettig verblijf voor een gezin betekent aan de hand van twee thema's: het creëren van een thuis en het opvoeden in illegaal verblijf. Deze twee thema's, die voor ouders belangrijk kunnen zijn, zijn een extra aanvulling op de verschillende factoren die de keuze zullen beïnvloeden.

Afsluitend in deze literatuurstudie wordt er, samen met een algemene conclusie, een probleemstelling uitgewerkt. Vanuit de exploratie van de beleidscontext en de verschillende factoren die de keuze tussen vrijwillige terugkeer en een illegaal verblijf beïnvloeden, worden de onderzoeksvragen voor deze masterproef geformuleerd.

Gezien de beperkte literatuur die er rond dit thema bestaat, wordt er in deze literatuurstudie hoofdzakelijk vertrokken vanuit literatuur die vertrekt vanuit volwassenen individuen. Waar mogelijk wordt de uitbreiding gemaakt naar gezinnen en de minderjarige kinderen.

2. Beleidscontext omtrent de asielprocedure en vrijwillige terugkeer

In dit deel wordt eerst een beeld geschetst van de asielprocedure die uitgeprocedeerde ouders met hun gezin doorlopen vooraleer zij een BGV (Bevel om het Grondgebied te verlaten) ontvangen en op welke rechten zij aanspraak kunnen doen. Vervolgens worden de mogelijkheden besproken voor uitgeprocedeerde asielzoekers. Eén van de mogelijkheden bij een negatieve beslissing is de keuze voor vrijwillige terugkeer. In de derde paragraaf van dit deel wordt hier dieper op ingegaan. Het is vanuit deze mogelijkheid en de voorkeur die de federale overheid hiervoor uitdraagt, dat verschillende instanties in het leven werden geroepen. Deze worden vervolgens besproken. In de vierde paragraaf wordt ook de vrijwillige terugkeer in de cijfers besproken. Ten slotte komen ook enkele kritische perspectieven op vrijwillige terugkeer aan bod. Ook in dit deel wordt er voornamelijk gefocust op het beleid en de rechten van volwassenen, aangezien er zelden speciale regelingen bestaan voor gezinnen.

2.1 De asielzoeker en zijn rechten

In deze paragraaf wordt de asielprocedure in België besproken. We kijken welk beleid er wordt gevoerd en vanuit welke visie dit beleid vertrekt. Vervolgens worden de rechten van de asielzoeker tijdens de asielprocedure onderzocht. Door kort te schetsen hoe deze is opgebouwd, proberen we de voorgaande ervaringen van uitgeprocedeerde asielzoekers beter te begrijpen.

2.1.1 De wettelijke en beleidsmatige achtergrond

Wereldwijd zijn meer dan 65.3 miljoen mensen op de vlucht. Zij vluchtten voor oorlog, geweld en vervolging en vinden onvoldoende bescherming in hun eigen land. 60% van deze mensen verblijft in een andere regio in hun herkomstland. De overige groep gaat op zoek naar bescherming of vraagt asiel aan in een ander land (UNHCR, 2016).

Ondanks het historisch hoog aantal vluchtelingen in 2015, blijft het aantal mensen dat in België asiel aanvraagt relatief laag (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2015). In 2015 registreerde de Dienst Vreemdelingenzaken, verantwoordelijk voor de asielprocedure, 35.476 asielaanvragen (Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen [CGVS], 2016). Mensen die asiel aanvragen, worden tijdens hun asielprocedure asielzoekers genoemd. Zij hebben, overeenkomstig de opvangwet van 2007, recht op opvang en begeleiding en verblijven legaal in België (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2016a).

Alvorens de asielprocedure wordt opgestart, onderzoekt men eerst of België het bevoegde land is om deze aanvraag te onderzoeken aan de hand van een Dublin-onderzoek (Vluchtelingenwerk Vlaanderen,

2015). Het Dublin-akkoord stelt namelijk dat enkel het Europese land waar de asielzoeker de sterkste familieband of administratieve band mee heeft, bevoegd is om de asielprocedure uit te voeren. Met ‘administratieve band’ doelt men op het feit of men eerder al in een ander Europees land asiel aanvraag. Op deze manier zullen asielzoekers die in een tweede Europees land asiel aanvragen, gerepatrieerd worden naar het land dat verantwoordelijk is voor de asielprocedure. Indien België het eerste land is waar men asiel aanvraagt, wordt de asielprocedure opgestart (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2015).

Tijdens de asielprocedure gaat men na of het vluchtverhaal van asielzoekers correspondeert met reële feiten van politieke vervolging of collectief geweld in hun land van herkomst en of het gastland hen bescherming moet bieden. In de Conventie van Genève, gesloten in 1951, verbinden 150 landen waaronder België zich er immers toe elke persoon te beschermen die in het eigen land geen bescherming vindt (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2016b). Niet elke persoon die zijn herkomstland ontvlucht, wordt volgens de Conventie van Genève erkend als vluchteling. In de Conventie werden enkele criteria opgesteld. Zo kan men als vluchteling erkend worden wanneer men zich buiten de grenzen van zijn land bevindt en een gegronde vrees voor vervolging heeft. Deze vervolging dient bovendien omwille van ras, religie, nationaliteit, politieke overtuiging of het behoren tot een bepaalde sociale groep (vrouwen, kinderen, LGBT...) te zijn. Daarnaast moet men kunnen aantonen dat men onvoldoende bescherming kan krijgen in het herkomstland (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2015).

Indien men aan deze voorwaarden voldoet, wordt de asielzoeker erkend als vluchteling en kan hij legaal in het gastland blijven. Indien er geen sprake is van individuele vervolging, maar van het risico op reële en ernstige bedreiging, bijvoorbeeld in een oorlogssituatie, kan men in aanmerking komen voor het tijdelijk statuut van subsidiaire bescherming. Hiermee kan men vijf jaar legaal in het gastland verblijven, waarna de situatie gerevalueerd wordt (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2015, 2016a).

Indien er vanuit de Dienst Vreemdelingenzaken wordt beslist dat de aanvrager niet voldoet aan de voorwaarden van de Conventie van Genève en deze ook geen recht heeft op subsidiaire bescherming, ontvangt men een negatief antwoord op de asielaanvraag (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2015).

Indien de asielzoeker het niet eens is met de beslissing, kan men eerst in beroep gaan bij de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen. Wanneer de Raad het negatieve beroep bevestigt, kan men opnieuw in beroep gaan bij de Raad van State. Dit is de laatste instantie waartoe men zich kan wenden om tegen een negatieve beslissing in beroep te gaan (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2015, 2016a). Indien ook hier een negatief antwoord op volgt, ontvangt de asielzoeker een BGV (Bevel om het Grondgebied te Verlaten) en heeft men 30 dagen om uit België te vertrekken (Fedasil, 2014b). Men kan er ook voor kiezen om een nieuwe asielaanvraag in te dienen, ondersteund door nieuw bewijsmateriaal (CGVS, 2015).

2.1.2 Het recht op materiële ondersteuning

In België heeft elke asielzoeker recht op materiële ondersteuning. Dit houdt in dat men zich steeds kan beroepen op huisvesting, persoonlijke begeleiding naar psychosociale behoeften, sociale en medische begeleiding en juridische bijstand. Asielzoekers hebben dus geen recht op rechtstreekse financiële ondersteuning (Kinderrechtencommissariaat 2013).

In België is Fedasil, het federaal agentschap voor de opvang van asielzoekers, verantwoordelijk voor de uitvoering van deze opvangwet. Elke asielzoeker kan bij Fedasil terecht voor materiële hulp, overeenkomstig met de opvangwet uit 2007. Ook andere personen die volgens deze wet recht hebben op opvang kunnen bij Fedasil terecht (Fedasil, 2016a).

In de Belgische opvangwet van 2007 wordt aangegeven dat zowel minder- als meerderjarige asielzoekers recht hebben op een menswaardige opvang. Er wordt hierbij gezocht naar verblijfplaatsen die aangepast zijn aan de gezinssituatie en de persoonlijke behoeften van de asielzoekers, met speciale aandacht voor kwetsbare groepen zoals minderjarigen en zwangere vrouwen (Kinderrechtencommissariaat, 2013). Ook tijdens de 30 dagen die men heeft om het grondgebied te verlaten, hebben uitgewezen asielzoekers recht op opvang. Uitgewezen asielzoekers die 30 dagen na het ontvangen van een BGV nog in België verblijven, hebben in principe niet langer recht op opvang. Enkel wanneer zij wegens medische redenen, door overmacht in het land van herkomst of doordat familieleden recht hebben op verdere steun, nog niet naar het herkomstland zijn teruggekeerd, kunnen zij aanspraak maken op de opvangwet (Kinderrechtencommissariaat, 2013).

Sinds 2012 is er sprake van een verandering in de opvangwet. Deze geldt enkel nog onvoorwaardelijk voor asielzoekers die de eerste keer asiel aanvragen. Ook asielzoekers die een meervoudige asielaanvraag indienen (zoals een tweede of derde asielaanvraag) hebben hier recht op, maar enkel wanneer hun aanvraag in overweging wordt genomen door het CGVS. Dit gebeurt enkel wanneer de nieuwe elementen in de asielaanvraag de kans op asiel aanzienlijk vergroten (CGVS, 2015). Voor de periode tussen het indienen van de nieuwe asielaanvraag en de beslissing van het CGVS, kan men dus uitgesloten worden van de opvangwet. Deze uitsluiting dient steeds individueel gemotiveerd te zijn, maar in de praktijk blijkt dat elke persoon met een meervoudige asielaanvraag uitgesloten wordt. Hier kan enkel een uitzondering op gemaakt worden wanneer men - voor het indienen van de nieuwe asielaanvraag - een aanvraag tot verlenging van materiële hulp indient (Kruispunt Migratie-Integratie, 2016c). Dit kan enkel met het oog op familiale eenheid, als ouder van een Belgisch kind, om medische redenen (inclusief zwangerschap en pasgeborene), het verlengen van het verblijf om het schooljaar af te ronden, wanneer de terugkeer onmogelijk is (bijvoorbeeld wanneer de overheid van het herkomstland weigert om documenten af te leveren) of uitzonderlijke redenen van menselijke waardigheid (Kruispunt Migratie-Integratie, 2016a). Elke andere uitgewezen asielzoeker die geen recht heeft op verlenging van materiële hulp, ook gezinnen, hebben bijgevolg geen recht op opvang om de periode tussen beide asielaanvragen te overbruggen. Door deze maatregel in het leven te roepen, probeert men een ontradend

effect te hebben bij personen die een meervoudige asielaanvragen wensen in te dienen. Zij moeten in deze periode zelf instaan voor opvang en levensonderhoud, wat voor vele personen niet mogelijk lijkt.

2.2 Wat na de negatieve beslissing?

In deze masterproef focussen wij op gezinnen die het bovenstaand asielproces doorlopen hebben en uitgeprocedeerd zijn; zij dienen het grondgebied te verlaten. Na het ontvangen van een negatieve beslissing en het ontvangen van een BGV heeft de uitgeprocedeerde asielzoeker volgens Leerkes, Galloway & Kromhout (2011) en Smeets (2013) drie mogelijkheden. Ten eerste kan men ervoor kiezen om terug te keren naar het herkomstland, ten tweede kan men kiezen voor een verblijf in de illegaliteit in het land van de asielaanvraag. Ten derde kan men er - in theorie - ook voor kiezen om door te migreren naar een ander land.

Deze derde optie wordt echter sterk beperkt sinds binnen de Europese Unie de Dublin-procedure werd ingevoerd en is in de praktijk dus zelden een optie. Het Dublin-akkoord stelt namelijk dat men slechts in één Europees land asiel kan aanvragen (Leerkes et al., 2011). Enkel de eerste mogelijkheid, de terugkeer, is wettelijk aangezien elke uitgeprocedeerde asielzoeker onwettig in het land verblijft (Vlaams Minderhedencentrum, 2009 in Smeets, 2013). De tweede mogelijkheid, het illegaal verblijf, is wettelijk strafbaar maar toont toch een mogelijkheid te zijn door het gedoogbeleid dat de Belgische regering hieromtrent voert (Smeets, 2013).

De terugkeer naar het herkomstland kan zowel op een vrijwillige als gedwongen wijze plaatsvinden. Volgens de UNHCR (1996 in Carr, 2014) is er sprake van vrijwillige terugkeer wanneer er sprake is van legale, fysieke en materiële veiligheid en waardigheid in het herkomstland en de terugkeer langdurig en duurzaam is. Deze moet ook zonder druk om het land te verlaten en zonder obstakels om terug te keren plaatsvinden (Carr, 2014). De vrijwilligheid is hierbij cruciaal, waarbij men een geïnformeerde keuze moet kunnen maken op basis van de situatie in het herkomstland. De vrijwillige terugkeer houdt steeds een keuze-element in, wat inhoudt dat er nog andere legale mogelijkheden zijn om in het gastland te blijven (Webber, 2011). Met deze definiëring van vrijwillige terugkeer wordt zowel zelfstandige vrijwillige terugkeer, zonder ondersteuning vanuit het gastland, als vrijwillige terugkeer via een terugkeerprogramma van de betrokken overheid omschreven (Carr, 2014). Het is echter onduidelijk hoeveel personen jaarlijks zelfstandig terugkeren en in welke omstandigheden dit gebeurt. In de Belgische wetgeving wordt over vrijwillige terugkeer gesproken als:

de terugkeer van een persoon naar zijn herkomstland of een derde land waar hij toegelaten of gemachtigd is te verblijven op het grondgebied als gevolg van een zelfstandig genomen beslissing om beroep te doen op een programma voor bijstand aan terugkeer uitgewerkt door de overheid van het gastland. (B.S, 2012 in Smeets, 2013, p.12)

Met de term ‘vrijwillige terugkeer’ wordt hier duidelijk gefocust op vrijwillige terugkeer via een terugkeerprogramma. Ook in deze masterproef zal gefocust worden op deze vorm van vrijwillige terugkeer.

Wanneer de uitgewezen asielzoeker niet vrijwillig terugkeert, en eventueel al geruime tijd illegaal in het land verblijft, kan de overheid kiezen voor de tweede manier waarop een terugkeer kan plaatsvinden, namelijk een gedwongen terugkeer (DVZ, 2009 in Smeets, 2013).

2.3 Vrijwillige terugkeer

Op het moment dat uitgeprocedeerde gezinnen een BGV ontvangen, lijken er dus slechts twee mogelijkheden te bestaan. Ofwel kiezen zij ervoor om vrijwillig terug te keren naar het herkomstland, ofwel zetten zij hun verblijf in het gastland verder in de illegaliteit.

In de komende paragraaf wordt de optie van vrijwillige terugkeer verder onderzocht. Het beleid toont een sterke voorkeur voor deze optie en werkt samen met verschillende instanties om vrijwillige terugkeer in de praktijk onder de aandacht te brengen en te organiseren.

2.3.1 Een Belgisch beleid met Europese invloeden

Vrijwillige terugkeer heeft zijn oorsprong in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) en in het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten (1996). In beide verdragen wordt het recht om terug te keren naar het land van herkomst opgenomen. Dit betekent dat landen verplicht zijn hun onderdanen opnieuw op te nemen en dat een terugkeer steeds mogelijk moet zijn (De Moor, 2011).

Terugkeer bevond zich de voorbije jaren hoog op de internationale agenda. Het internationale terugkeerbeleid situeert zich op verschillende niveaus in verschillende instituten, wat een enorme complexiteit aan aanbevelingen en programma's creëert (Koch, 2014).

Het Belgische terugkeerbeleid wordt sterk door deze internationale agenda beïnvloed, onder meer door het asiel- en migratiebeleid van de Europese Unie (Premier, 2014). Vrijwillige terugkeer is al sinds 1970 een belangrijk instrument binnen het asiel- en migratiebeleid in Europese landen (Webber, 2011). Sinds 2008 is er binnen de EU sprake van een Terugkeerrichtlijn, waarin gemeenschappelijke normen omtrent terugkeer worden vastgelegd. Tussen 2008 en 2013 werd er ook een Europees Terugkeerfonds (ETF) opgericht om meer slagkracht te geven aan het terugkeerbeleid en vrijwillige terugkeer (Fedasil, 2016d). Ook hier ligt de focus op het ondersteunen van vrijwillige terugkeer waar dit een mogelijkheid vormt (Koch, 2014). Ook De Raad van Europa roept haar lidstaten op om in te zetten op vrijwillige terugkeer als effectieve, menselijke en kostenefficiënte programma's om onregelmatige migranten te laten terugkeren (Webber, 2011). Het kostenplaatje blijkt hierbij een grote rol te spelen; een vrijwillige terugkeer en de ondersteuning die hierbij komt kijken zou de overheid maar één derde kosten in vergelijking met een gedwongen terugkeer. Sinds 2010 hebben dan ook 26 lidstaten van de Europese Unie een beleid omtrent vrijwillige terugkeer uitgewerkt (Webber, 2011).

In het regeerakkoord van 9 november 2014 geeft de Belgische overheid aan in te zetten op een “kwaliteitsvol, humaan en duurzaam terugkeerbeleid, te realiseren volgens het principe ‘vrijwillig als het kan, gedwongen als het moet’” (Premier, 2014). Vrijwillige terugkeer geniet de voorkeur van de federale overheid (Kinderrechtencommissariaat, 2013), maar deze zet desondanks ook sterker in op gedwongen terugkeer dan in het verleden (Premier, 2014).

Het is voor de overheid dan ook belangrijk dat de keuze om vrijwillig terug te keren door elke asielzoeker kan gemaakt worden, vanaf dag één en in elke fase van de asielprocedure (Fedasil, 2014a; Premier, 2014). Hiervoor wordt ingezet op het voorzien van duidelijk informatie in elke fase (Fedasil, 2014a).

Sinds september 2012 organiseert de Belgische overheid het terugkeertraject en de terugkeerplaatsen om meer in te zetten op vrijwillige terugkeer bij (uitgeprocedeerde) asielzoekers (Van Lancker & Keytsman, 2013). Dit terugkeertraject is een informatie- en begeleidingstraject voor asielzoekers tijdens hun asielprocedure en bij het ontvangen van een negatieve beslissing (Fedasil, 2015a). Dit wordt uitgevoerd door Fedasil en SEFOR (Sensibilisering, Follow-up en Return). Het SEFOR-project werd gelanceerd door de Dienst Vreemdelingenzaken en heeft als taak om personen die het bevel hebben het grondgebied te verlaten op te volgen en te ondersteunen (European Migration Network, 2014) met de keuze voor vrijwillige terugkeer naar het herkomstland als doel (Fedasil, 2014b).

De terugkeerplaatsen werden ingericht om specifiek in te zetten op vrijwillige terugkeer bij personen die een negatieve beslissing ontvangen en het grondgebied binnen de 30 dagen moeten verlaten. Het verhuizen naar een terugkeerplaats geeft volgens de overheid het signaal dat de uitgewezen asielzoeker moet terugkeren (Van Lancker & Keytsman, 2013), waarbij men ook intensief inzet op het bespreekbaar maken van vrijwillige terugkeer als optie (Fedasil, 2015a).

Vrijwillige terugkeer is gericht op alle personen die (nog) geen verblijfsvergunning hebben. Niet alleen asielzoekers tijdens hun procedure en uitgewezen asielzoekers, maar ook personen die nooit asiel hebben aangevraagd in België of na een negatief antwoord een lange tijd illegaal in het land verbleven, kunnen op dit programma beroep doen (Fedasil, 2016g). Vanuit de overheid kiest men er echter voor actief in te zetten op vrijwillige terugkeer bij personen die hun BGV ontvangen. Men spoort niet actief mensen in illegaal verblijf op om hen aan te zetten vrijwillig terug te keren. Sinds 13 mei 2013 voorziet de federale overheid echter wel speciale opvanginitiatieven om vrijwillige terugkeer bij ouders in illegaal verblijf bespreekbaar te maken (Fedasil, 2016b). Wanneer zij niet in het onderhoud van hun gezin kunnen voorzien, worden zij opgevangen door Fedasil om op zoek te gaan naar een duurzame oplossing, waaronder vrijwillige terugkeer (E. Alkemade & J. Didden, persoonlijke communicatie, 28 januari 2016).

2.3.2 Vrijwillige terugkeer georganiseerd door Fedasil

Fedasil coördineert als federale instantie de programma's voor vrijwillige terugkeer (Fedasil, 2016a). Aan de hand van de verschillende dimensies die deze opdracht inhoudt, zal in deze paragraaf een beeld geschetst worden van hoe vrijwillige terugkeer georganiseerd wordt in België. Als eerste is Fedasil verantwoordelijk voor het organiseren van het terugkeertraject. Dit terugkeertraject bestaat enerzijds uit het informeren van elke asielzoeker omtrent vrijwillige terugkeer en anderzijds het begeleiden van elke asielzoeker in terugkeerplaatsen, wanneer zij een BGV ontvangen. Ten tweede is Fedasil verantwoordelijk voor de terugkeerprocedure en de voorbereiding van personen die kozen voor vrijwillige terugkeer. Als derde is ook het organiseren van de concrete terugkeer in samenwerking met IOM (International Organisation for Migration) een onderdeel van de taak van Fedasil. Als vierde focust Fedasil ook op het begeleiden van gezinnen die reeds een lange tijd illegaal in België verblijven. Door het uitbaten van open-woonunits wordt geprobeerd hen aan te zetten om vrijwillig terug te keren.

Het terugkeertraject

Een eerste dimensie in de opdracht van Fedasil is het organiseren van het terugkeertraject. In de voorgaande paragraaf wordt reeds uitgelegd vanuit welke motivatie de overheid dit traject oprichtte in 2012. Dit terugkeertraject bestaat uit twee luiken.

Het eerste luik is het informeren van elke asielzoeker rond de mogelijkheid van vrijwillige terugkeer. Elke asielzoeker volgt dit terugkeertraject, aangezien het traject aanvangt met het informeren van de asielzoeker rond vrijwillige terugkeer wanneer deze een asielaanvraag indient (Fedasil, 2015a). Wanneer asielzoekers hun aanvraag indienen bij de Dienst Vreemdelingenzaken, ontvangen zij informatie over de optie om vrijwillig terug te keren aan de hand van een brochure. Deze informatie krijgen ze een tweede keer wanneer hun asielaanvraag afgewezen wordt, en opnieuw bij elk negatief antwoord in de beroepsprocedure. Ook het OCMW heeft een informatieplicht omtrent vrijwillige terugkeer. Zij moeten op eigen initiatief aan elke asielzoeker, waar zij mee in contact komen en die in aanmerking komt voor de vrijwillige terugkeer, informatie verlenen over deze optie (Fedasil, 2014a).

Een tweede luik van dit terugkeertraject is het begeleiden van asielzoekers nadat zij een negatieve beslissing ontvangen. Zij kunnen dan niet langer terecht in het opvanginitiatief waar zij verblijven en worden doorverwezen naar een terugkeerplaats in één van de vier centra van Fedasil die deze terugkeerplaatsen aanbieden (Van Lancker & Keytsman, 2013). In deze terugkeerplaatsen worden uitgewezen asielzoekers begeleid door een terugkeerbegeleider met als doel de beslissing tot vrijwillige terugkeer bespreekbaar te maken en de asielzoekers hiertoe aan te sporen (Fedasil, 2015a). Deze fase van het terugkeertraject duurt 30 dagen. Na 30 dagen stopt de opvang in de terugkeerplaats en kan de opvang enkel verlengd worden wanneer men instemt met een vrijwillige terugkeer en zich hierop voorbereidt (Fedasil, 2015a).

Sinds november 2011 bestaat er voor gezinnen ook de mogelijkheid om via thuisbegeleiding het terugkeertraject te doorlopen. Hierdoor hebben ze de kans om in hun vertrouwde omgeving te blijven. Deze ouders worden hier dagelijks begeleid door coaches van SEFOR (Kinderrechtencommissariaat, 2013).

De terugkeerprocedure

Na het instemmen met een terugkeer vindt de voorbereiding op de concrete terugkeer plaats. Dit is de tweede dimensie waar Fedasil verantwoordelijk voor is en kan zowel in een opvangcentrum als via een terugkeerloket gebeuren. In de documentatie van Fedasil wordt dit niet onder het terugkeertraject gerekend. Om verwarring te vermijden, kiezen wij ervoor deze dimensie in deze masterproef te duiden met de term 'terugkeerprocedure'. In de praktijk wordt immers niet altijd een concreet onderscheid gemaakt tussen het terugkeertraject en de voorbereiding op de terugkeer. Vaak kiest men voor de term terugkeertraject om zowel het informeren omtrent de terugkeer als het voorbereidingsproces na intekening voor vrijwillige terugkeer te duiden. Het terugkeertraject, zoals hierboven aan bod komt, omvat echter enkel het informeren en begeleiden van (uitgewezen) asielzoekers om hen aan te sporen vrijwillig terug te keren. Eenmaal men als asielzoeker instemt met vrijwillige terugkeer, bevindt men zich niet langer in het terugkeertraject, maar in een voorbereidende fase op de terugkeer (hier de terugkeerprocedure). Deze terugkeerprocedure omvat dus de periode tussen het instemmen met de vrijwillige terugkeer en de werkelijke terugkeer. In de terugkeerprocedure wordt er - samen met de personen die terugkeren - bekeken hoe men de financiële hulp die men bij terugkeer ontvangt zal aanwenden¹ en wordt er nagegaan of men over de juiste papieren beschikt. Dit kan bij bepaalde gezinnen zeer snel gaan, maar kan ook heel wat vertraging oplopen door bijvoorbeeld problemen bij het verkrijgen van de juiste papieren (E. Alkemade & J. Didden, persoonlijke communicatie, 28 januari 2016).

Het organiseren van de terugkeer

De derde dimensie van de taak van Fedasil is het organiseren en financieren van de feitelijke terugreis. Dit gebeurt in samenwerking met het IOM. Voor de meeste bestemmingen organiseert IOM de terugreis, maar ook Fedasil kan dit organiseren voor bepaalde bestemmingen. Deze dimensie omvat zowel het boeken van de vlieg- of bustickets tot het begeleiden naar de luchthaven van personen die vertrekken (E. Alkemade & J. Didden, persoonlijke communicatie, 28 januari 2016).

Vrijwillige terugkeer bij personen en gezinnen zonder wettig verblijfstatuut

Een vierde dimensie die onder de verantwoordelijkheid van Fedasil valt is het bespreekbaar maken van vrijwillige terugkeer bij personen zonder wettig verblijfstatuut. Ook zij kunnen immers aanspraak maken op vrijwillige terugkeer. Fedasil probeert deze personen te bereiken met een website (www.vrijwilligeterugkeer.be), een gratis informatienummer en terugkeerloketten. De website geeft in

---

¹ Zie Hoofdstuk 1: 2.3.3 OM en Caritas: Re-integratie- en terugkeersteun

twalf talen basisinformatie over vrijwillige terugkeer en toont enkele getuigenissen van personen die reeds vrijwillig terugkeerden naar hun herkomstland (Fedasil, 2016e). Op het gratis telefoonnummer kunnen geïnteresseerde personen of organisaties terecht voor meer informatie. Ook in één van de vier terugkeerloketten van Fedasil in Brussel, Gent, Antwerpen en Luik kunnen geïnteresseerde personen terecht voor meer informatie (Fedasil, 2016e). Daarnaast zijn ook de verschillende terugkeerpartners (bijvoorbeeld CAW's, Steunpunt Asiel & Migratie, Caritas, Dienst Asiel en Migratie van de Stad Gent) aanspreekbaar (Fedasil, 2016c).

Fedasil voorziet verschillende informatiekanalen, maar zet niet actief in op het bereiken van personen zonder wettig verblijfstatuut. Zoals hierboven aangegeven wordt, zet de overheid sinds 2013 wel proactief in op het bespreekbaar maken van vrijwillige terugkeer bij gezinnen zonder wettig verblijfstatuut die niet zelf in hun levensonderhoud kunnen voorzien en reeds lange tijd illegaal in België verbleven². Voor hen werd in 2013 het Open Terugkeercentrum (OTC) in Holsbeek geopend door de dienst Vreemdelingenzaken, in samenwerking met Fedasil (Kinderrechtencommissariaat, 2013). De begeleiding tot vrijwillige terugkeer in dit centrum was een vierde dimensie van de taak van Fedasil. De toegang tot het OTC werd bepaald door artikel 60 van de opvangwet. De doorverwijzing naar het OTC gebeurde nadat de ouders een vraag tot materiële ondersteuning indienden bij het OCMW en het OCMW hierna vaststelt dat “de ouders niet in staat zijn hun onderhoudsplicht na te komen en de buitenlandse minderjarige daardoor behoeftig is” (Kinderrechtencommissariaat, 2013, p. 50). In het OTC gingen medewerkers van Fedasil gedurende 30 dagen op zoek naar een duurzame oplossing voor deze gezinnen, opnieuw met een focus op vrijwillige terugkeer. Indien zij instemden met een vrijwillige terugkeer konden zij langer in het OTC verblijven met oog op de voorbereiding op de terugkeer (E. Alkemade & J. Didden, persoonlijke communicatie, 28 januari 2016).

In juni 2014 werd het OTC in Holsbeek gesloten. Het centrum was immers in strijd met het Koninklijk Besluit van 24 juni 2014, waarin staat dat:

binnen de drie maanden na hun aankomst in het door het Agentschap aangeduide federaal opvangcentrum, wordt er met de minderjarige en de persoon/personen die hem/haar begeleiden een sociaal begeleidingsproject opgesteld aangaande ofwel het onderzoek van de wettelijke procedures die een eind kunnen stellen aan hun illegale verblijf, ofwel de hulp bij vrijwillige terugkeer. (Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten [VVSG], 2015, p.2)

Wettelijk kan de opvang op voorhand niet beperkt worden in de tijd en mag deze ook niet afhankelijk zijn van bepaalde voorwaarden, zoals het instemmen met een vrijwillige terugkeer (VVSG, 2015). Ook de beperkte slaagkansen van het centrum droegen bij tot de sluiting: van de 487 families die in 2014

---

² Zie Hoofdstuk 1: 2.3.1 Een Belgisch beleid met Europese invloeden

doorverwezen werden naar het OTC, keerden slechts 14 vrijwillig terug. 399 families kwamen nooit aan in het OTC en 35 verdwenen alsnog uit het centrum. De laatste maanden van het OTC was de instroom sterk beperkt en keerden steeds minder gezinnen vrijwillig terug (Recht op Migratie, 2015). Vanaf 15 juni 2015 werd het OTC vervangen door open woon-units van de Dienst Vreemdelingenzaken. De toewijzing en het gevolgde traject blijft onveranderd en men blijft sterk inzetten op vrijwillige terugkeer (VVSG, 2015). De termijn van 30 dagen is echter niet langer van toepassing (E. Alkemade & J. Didden, persoonlijke communicatie, 28 januari 2016).

2.3.3 IOM en Caritas: Re-integratie- en terugkeersteun

Naast Fedasil zijn IOM en Caritas belangrijke partners in de vrijwillige terugkeer. Zij organiseren samen met Fedasil de concrete terugkeer (Fedasil, 2014a). Wanneer uitgewezen asielzoekers besluiten terug te keren naar hun land van herkomst, kunnen ze beroep doen op terugkeersteun en re-integratiesteun. Deze worden gefinancierd vanuit het nationale (Belgische) re-integratiefonds en het ETF (Fedasil, 2014a). Het IOM neemt de terugkeersteun op zich en heeft als opdracht het boeken van de terugvluchten, het begeleiden van de asielzoekers bij de effectieve reis naar hun land van herkomst en het uitdelen van een terugkeerprijs (Kinderrechtencommissariaat, 2013). Bij elke terugkerende persoon wordt het ticket betaald, en elke persoon, uitgezonderd personen afkomstig uit de Europese Unie of de Balkanlanden, ontvangt een terugkeerprijs. De grootte van deze prijs wordt berekend aan de hand van de gezinssamenstelling: per gezinslid wordt een leeftijdsafhankelijke som uitgereikt (€ 200 per volwassene en € 125 per kind) (Fedasil, 2015b).

Naast terugkeersteun worden asielzoekers die nog in de asielprocedure zitten en uitgewezen asielzoekers ook gesteund in hun re-integratie in het herkomstland. Hiermee probeert men concrete oplossingen aan te reiken voor problemen die men bij de terugkeer kan ervaren. Deze steun wordt aangeboden door het IOM en Caritas, die via hun lokale partners de re-integratie opvolgen (Fedasil, 2016f). Deze re-integratiesteun wordt, in tegenstelling tot terugkeersteun, aangeboden in de vorm van materiële en logistieke ondersteuning en omvat € 700 per kind en € 350 per volwassene. Zo kan men bijvoorbeeld steun krijgen bij het opstarten van een eigen zaak, bij het vinden van een goede huisvesting of bij het starten van een opleiding. Niet iedereen kan een beroep doen op deze re-integratiesteun. Personen die nooit een asielaanvraag indienden of personen uit de Europese Unie en de Balkanlanden hebben hier geen recht op (Fedasil, 2015b). Wel is er een bijkomende prijs tot € 1.500 voor asielzoekers die - tijdens hun asielprocedure of voor het verstrijken van het BGV - instappen in vrijwillige terugkeer. Deze bijkomende prijs wordt gefinancierd door het ETF (Fedasil, 2016f).

Naast deze basisbedragen bestaat er de mogelijkheid om een bijkomende steun te voorzien op basis van de kwetsbare situatie waarin deze persoon zich bevindt. Families met kinderen hebben steeds recht op een bijkomende ondersteuning van €500 per gezin. Ook zwangere vrouwen en ouderen hebben hier recht op. Bijkomend kan er ook een uitzondering gemaakt worden op basis van de situatie in het land

van herkomst, een interessant re-integratieproject, een bijzondere gezinssituatie... waarvoor men maximum € 1000 kan krijgen bovenop de reeds ontvangen steun (Fedasil, 2015b).

2.4 Vrijwillige terugkeer in cijfers

De Belgische en Europese overheden zetten de voorbije jaren sterk in op vrijwillige terugkeer. In België realiseert Fedasil dit beleid aan de hand van informatie en begeleiding. Het dossier rond vrijwillige terugkeer in 2015 van Fedasil (2016h) toont aan dat in 2015 3.957 personen naar hun herkomstland terugkeert met ondersteuning van Fedasil, Caritas en IOM. De grootste groep keert terug naar Irak, Oekraïne en Roemenië.

14% van de aanvragen gebeurde door asielzoekers van wie de asielprocedure nog liep of het BGV nog niet verstreken was. De groep van uitgeprocedeerde asielzoekers omvat 36% van het totaal aantal, en de helft (50%) waren migranten die nooit asiel aanvroegen in België (Fedasil, 2016h). Deze cijfers maken geen onderscheid tussen alleenstaanden en gezinnen, waardoor het onmogelijk is te achterhalen hoeveel gezinnen jaarlijks vrijwillig terugkeerden. Belangrijk is dat de grote meerderheid van de personen die vrijwillig terugkeren (86%) niet (langer) de mogelijkheid hebben om legaal in België te verblijven. De keuze voor vrijwillige terugkeer toont zich bij hen als een keuze tussen vrijwillige terugkeer of een verblijf in de illegaliteit. Doordat er geen cijfers bestaan over hoeveel mensen illegaal in België blijven, is het onduidelijk hoe groot het aandeel is van mensen die vrijwillig terugkeren ten opzichte van personen die ervoor kiezen in de illegaliteit te leven. Uit cijfers van Fedasil uit 2013 blijkt wel dat van alle uitgeprocedeerde asielzoekers die een BGV ontvangen en naar een open terugkeerplaats worden doorverwezen, 87% verdwijnt naar een onbekende bestemming en dus vermoedelijk kiest voor een leven in de illegaliteit, ten opzichte van 4.4% die vrijwillig terugkeert (Van Lancker & Keytsman, 2013). Er bestaan opnieuw geen specifieke gegevens voor gezinnen met kinderen, maar volgens Fedasil zijn er geen grote verschillen tussen gezinnen en andere asielzoekers (Kinderrechtencommissariaat, 2013). Uit deze cijfers blijkt dat het huidige terugkeerbeleid geen succes is en men kan zich vragen stellen bij de manier waarop dit vandaag ingevuld wordt (Van Lancker & Keytsman, 2013).

2.5 Kritische perspectieven op vrijwillige terugkeer

Zowel de efficiëntie van het terugkeerbeleid als andere aspecten van vrijwillige terugkeer, zowel in België als in Europa, worden door verschillende bronnen in vraag gesteld. Zo zou het terugkeertraject dat sinds 2012 van toepassing is nauwelijks een begeleidingstraject zijn. Van Lancker & Keytsman (2013) geven aan hoe de overplaatsing naar een open terugkeerplaats zeer plots gebeurt, waarbij deze personen elk houvast verliezen. Ze komen terecht bij nieuwe maatschappelijke assistenten en begeleiders die hun sociale, medische en juridische voorgeschiedenis niet kennen, waardoor een passende begeleiding zeer moeilijk wordt. Ook het veelvuldig verhuizen op zich wordt in vraag gesteld. Bij elke verhuis verliezen asielzoekers hun houvast en moeten zij samen met hun kinderen hun leven

heropbouwen. Dit verhuizen zou een drempel creëren bij personen en ouders die deze stap niet zien zitten en daarom in de illegaliteit verdwijnen (Van Lancker & Keytsman, 2013).

Ook op Europees niveau wordt onder andere door Webber (2011) kritiek geuit op het terugkeerbeleid. Verschillende voorwaarden die het UNHCR rond vrijwillige terugkeer stelt, worden immers geschonden. Vrijwillige terugkeer omvat volgens de definitie van het UNHCR steeds een keuze-element, waarbij ook een legaal verblijf in het gastland een optie moet zijn (Webber, 2011). Dit keuze-element zou in vele gevallen afwezig zijn, waardoor het vrijwillige karakter van de terugkeer in vraag kan gesteld worden (Webber, 2011). De cijfers die hierboven aangegeven worden, tonen dat dit ook in België een gevoelige kwestie is. Deze voorwaarde lijkt maar voor 14% van de personen in België die vrijwillige terugkeren te gelden. De overige 86% heeft niet langer de mogelijkheid om legaal in België te blijven (Van Lancker & Keytsman, 2013).

Ook een tweede voorwaarde (een langdurige en duurzame terugkeer) lijkt in de praktijk vaak niet van toepassing. Zo tonen verschillende onderzoeken aan dat personen die terugkeren vaak problemen ondervinden bij het vinden van een geschikte woning, job... (Webber, 2011). Daarnaast lijkt ook een derde voorwaarde - vrijwillige terugkeer als een geïnformeerde keuze op basis van de situatie in het herkomstland - vaak geschonden te worden (Webber, 2011). In België geven Van Lancker & Keytsman (2013) aan hoe de grote druk die asielzoekers bij een negatieve beslissing ervaren en de beperkte tijd van 30 dagen om een beslissing te nemen, deze geïnformeerde keuze verhindert.

Volgens de verschillende auteurs is er van een vrijwillige terugkeer zoals omschreven door UNHCR dan ook geen sprake en is de uitvoering ervan in België ondermaats.

2.6 Conclusie

In dit deel werd het beleid en de realiteit omtrent asielzoekers en vrijwillige terugkeer geschetst. De voorbije jaren toont de overheid een sterke voorkeur voor deze vrijwillige terugkeer en zet zij hier op verschillende manieren op in, bijvoorbeeld door het opstarten van een terugkeertraject voor elke asielzoeker en het voorzien van open terugkeerplaatsen om terugkeer bespreekbaar te maken. Desondanks wordt duidelijk dat asielzoekers vaak pas over vrijwillige terugkeer nadenken wanneer zij uitgeprocedeerd zijn en niet langer legaal in België kunnen verblijven. De keuze voor vrijwillige terugkeer toont zich vervolgens als een keuze tussen vrijwillige terugkeer of een verblijf in de illegaliteit in Europa.

3. De keuze tussen twee kwaden

In dit tweede deel van deze literatuurstudie zoomen we in op de keuze waar uitgeprocedeerde ouders voor staan: de keuze tussen vrijwillige terugkeer en een leven in de illegaliteit. Gezien de beperkte literatuur omtrent de situatie van gezinnen wordt er in deze literatuurstudie een brede schets gemaakt van factoren die de keuze van elke uitgeprocedeerde asielzoeker beïnvloeden. Op deze manier wordt er

getracht om deze keuze - en de gevolgen die deze meebrengt - beter te begrijpen. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen factoren in België en factoren in het herkomstland. Waar mogelijk wordt er stilgestaan bij wat dit precies voor gezinnen betekent. Vervolgens wordt ook een conceptualisering van deze terugkeermotivatie gemaakt. Afsluitend wordt er stilgestaan bij factoren die specifiek voor gezinnen belangrijk zijn.

Door het gebrek aan voldoende onderzoeksbevindingen die de groep van uitgeprocedeerde asielzoekers betreffen, werd in deze literatuurstudie gekozen voor literatuur aangaande de brede groep van personen zonder wettig verblijfstatuut. Ook uitgeprocedeerde asielzoekers behoren immers tot deze groep (Kruispunt Migratie-Integratie, 2016). De groep van mensen zonder wettig verblijfstatuut is echter heel wat breder en zeer gevarieerd. In het schrijven en spreken over hen wordt er gebruik gemaakt van een grote variabiliteit aan termen en definities (Devillé, 2008): illegalen, irreguliere migranten, clandestiene migranten, vreemdelingen zonder wettig verblijf ... (Verlinden, 2008). Deze termen roepen telkens een ander beeld op van deze groep (Devillé, 2008). In deze literatuurstudie wordt ervoor gekozen te werken met de algemene benaming 'mensen zonder wettig verblijfstatuut', afgekort met MZWV. Doordat het een impliciete verwijzing heeft naar het juridisch statuut van deze bevolkingsgroep, heeft het een eerder neutraal karakter. Met MZWV wordt er gedoeld op alle mensen die onwettig, zonder officiële toestemming, in België verblijven (Devillé, 2008; Kruispunt Migratie-Integratie, 2016). Door een beeld te schetsen van de levensomstandigheden en ervaringen van MZWV wordt geprobeerd om ook de keuze van uitgeprocedeerde ouders beter te begrijpen. Zij kiezen immers tussen een leven als MZWV of vrijwillige terugkeer.

3.1. Beïnvloedende factoren in België

In deze paragraaf wordt er dieper ingegaan op de verschillende factoren in het gastland die mogelijk een invloed hebben op de keuze die de uitgeprocedeerde ouders moeten maken tussen vrijwillige terugkeer of leven in de illegaliteit als MZWV.

Hierbij kunnen verschillende beïnvloedende factoren onderscheiden worden. Ten eerste heeft de houding van het gastland, zowel door de meerderheidsgroep als door de overheid, mogelijks een grote invloed. Ten tweede spelen ook de precare omstandigheden van gezinnen in de illegaliteit, op vlak van onderwijs, huisvesting, gezondheidszorg en arbeid, mogelijk een grote rol. Ten derde hebben bepaalde strategieën van de overheid, zoals de terugkeer- en re-integratiesteun of het dreigen met een gedwongen terugkeer, een invloed op de keuze. Ten slotte wordt er ook gekeken naar de strategieën voor een leefbaar illegaal verblijf die door MZWV gehanteerd worden. De mogelijkheid om deze strategieën te hanteren zal immers ook de keuze beïnvloeden.

Door deze factoren in kaart te brengen en te onderzoeken hoe het leven als MZWV in België er uitziet, proberen we de keuze waar uitgeprocedeerde ouders voor staan beter te begrijpen.

3.1.1. De ambivalente houding van het gastland

Het eerste aspect van de beleving van MZWV in België is de houding die België als gastland aanneemt tegenover MZWV. Dit zal gebeuren aan de hand van een analyse in twee verschillende domeinen. Ten eerste zal er dieper ingegaan worden op de percepties van de bevolking ten aanzien van MZWV. Ten tweede zal de algemene houding van de staat tegenover MZWV geschetst worden. Binnen beide domeinen lijkt een algemene tendens zichtbaar te worden, die zich telkens op een andere manier manifesteert.

Percepties bij burgers van het gastland

Uit het onderzoek van Devillé (2008) blijkt dat een groot deel van de meerderheidsgroep van de Belgische burgers eerder negatief staat ten aanzien van de brede groep van personen met een migratiegeschiedenis. Ook uit het onderzoek van Paspalanova (2005) blijkt dat personen met een migratiegeschiedenis als minderwaardige groepen worden beschouwd door deze meerderheidsgroep. Dit resulteert in een houding van intolerantie, discriminatie en uitbuiting. Zo wordt vaak aangehaald dat ze het werk 'stelen' van de burgers, dat ze zouden 'profiteren' van het welzijnssysteem en dat personen met een migratiegeschiedenis vaak betrokken zouden zijn bij criminele activiteiten (Paspalanova, 2005). De meerderheidsgroep focust zich vooral op het feit dat personen met een migratiegeschiedenis, mensen met een andere culturele achtergrond, zich moeten integreren opdat er een vredige samenleving mogelijk is. Op deze manier wordt er enkel op de inspanning van de minderheidsgroep gefocust. Men verwacht dat minderheidsgroepen de sociale en culturele kenmerken van de meerderheidsgroep overnemen, om zo volledig in de dominante cultuur op te gaan. Hierbij wordt de cruciale rol genegeerd die de meerderheidsgroep in het integratieproces speelt (Devillé, 2008). Hier zou sprake kunnen zijn van een vicieuze cirkel; de personen met een migratiegeschiedenis zijn minder geïntegreerd, waardoor er meer discriminatie of onbegrip bestaat bij de meerderheidsgroep. Deze gaan de personen met een migratiegeschiedenis daarom meer uitsluiten, waardoor ze minder kansen krijgen om zich te integreren. Het onderzoek van Devillé (2008) en Paspalanova (2005) focust zich op de houding van de meerderheidsgroep ten opzichte van elke - legale en illegale - persoon met een migratiegeschiedenis, maar wat nu met de meer specifieke groep van asielzoekers en MZWV? Uit het onderzoek van Devillé (2008) blijkt dat de meeste respondenten een positieve houding aannemen tegenover het algemeen asielprincipe. Ze voegen er wel aan toe dat 'vreemdelingen' enkel in België mogen verblijven wanneer er sprake is van een 'echte noodzaak' om te emigreren uit hun thuisland, zoals politiek geweld of hongersnood. De meeste respondenten zijn ermee akkoord dat er daarnaast ook een minimum aan hulpverlening moet worden geboden aan MZWV. Vooral onderwijs wordt hierbij aangehaald, omdat dit de integratie van de kinderen bevordert. De respondenten benadrukken wel dat de aangeboden hulp tot een minimum beperkt moet worden. Een uitgebreid hulpaanbod zou immers een aanzuigeffect creëren voor asielzoekers naar België (Devillé, 2008).

Daarnaast merkt Devillé (2008) op dat het al dan niet hebben van persoonlijk contact met personen met een migratiegeschiedenis de houding van de meerderheidsgroep beïnvloedt. De respondenten die geen diepgaande contacten hebben met personen met een migratiegeschiedenis staan over het algemeen negatiever of racistischer tegenover deze bevolkingsgroep. Dit is ook terug te vinden bij Verlinden (2008) wanneer zij het heeft over de ambivalente houding van de meerderheidsgroep tegenover de meer specifieke groep van asielzoekers. In het algemeen is er een verschil in houding te bemerken wanneer iemand van de meerderheidsgroep als burger, dan wel als individu naar deze groep kijkt. Het burgerschap is gebaseerd op het deel uitmaken van een nationale gemeenschap, wat dient als normatieve basis voor sociale solidariteit. Asielzoekers, die geen deel uitmaken van deze nationale gemeenschap, kunnen dan ook geen aanspraak maken op deze solidariteit. Om toch aanspraak te kunnen maken op deze solidariteit als asielzoeker, moet men de sociale en culturele kenmerken van de meerderheidsgroep overnemen om zo medeburger te worden. Indien men dit niet doet, wordt exclusie als enige mogelijkheid gezien door de meerderheidsgroep (Biesta, 2004; Verlinden, 2008). Met deze logica wordt een sterke wij-zij verhouding gecreëerd tussen de burger en de niet-burger.

Wanneer men echter als individu naar deze groep kijkt, wanneer men met andere woorden een asielzoeker persoonlijk kent of leert kennen, wordt men geconfronteerd met het lot van deze concrete en zichtbare vreemdeling. Deze vreemdeling als iemand met wie men samenleeft en die deel uitmaakt van de eigen leefwereld, zorgt voor een heel andere houding. Er wordt dan eerder de nadruk gelegd op de asielzoeker als mens, en minder als niet-burger. Dan zal men eerder pleiten voor hun rechten als mens, in plaats van hen de solidariteit van de nationale gemeenschap te ontzeggen (Verlinden, 2008).

Er is volgens Kirmayer (2007) nog een andere factor die bijdraagt aan de eerder negatieve houding van de meerderheidsgroep tegenover asielzoekers. Steeds meer mensen voelen de nood om te vluchten als gevolg van armoede, geweld, hongersnood ... Er wordt zelfs voorspeld dat er zich in de toekomst steeds meer mensen in deze positie van 'op de vlucht zijn', en bijgevolg asielzoeker, zullen bevinden. Deze asielzoekers laten een 'echo' van de gruwel en chaos vanuit het herkomstland weerklinken in de gastlanden (Kirmayer, 2007). Het vermijden van een confrontatie met deze asielzoekers zou volgens Kirmayer (2007) een belangrijke reden zijn voor de gastlanden om minder asielzoekers binnen te laten. De angst dat men ooit ook in de positie van 'op de vlucht zijn' terecht zal komen, wil men zo veel mogelijk voor zich uit schuiven (Kirmayer, 2007). Mede hierdoor wordt de oplossing van exclusie of assimilatie zeer aantrekkelijk, aangezien dit de confrontatie met de ervaringen van deze asielzoekers sterk beperkt.

De overheid

De houdingen ten opzichte van personen met een migratiegeschiedenis door burgers, worden weerspiegeld in de houding die de meeste westerse landen aannemen tegenover asielzoekers. Zo geeft Kirmayer (2007) aan dat er de laatste jaren een daling is van het percentage asielzoekers dat asiel verkrijgt. Dit wordt gelegitimeerd vanuit de bezorgdheid om de stijgende onveiligheid en moeilijkheden

voor sociale integratie in de desbetreffende landen, wanneer ze meer personen met een migratiegeschiedenis zouden toelaten (Kirmayer, 2007). Deze terughoudende positie is ook terug te vinden in het Europees beleid. Zo geeft Engerbensen (2008, in Bouckaert, 2008) aan hoe het afschermen van de toegang tot de sociale verzorgingsstaat een belangrijke strategie is om het 'Fort Europa' af te schermen van ongewenste migratie. De faciliteiten van de sociale verzorgingsstaat, zoals onderwijs, arbeid, medische zorg, sociale zekerheid enzovoort, worden gezien als een factor die potentiële personen met een migratiegeschiedenis aantrekt. Deze zouden er ook voor zorgen dat MZWV, die zich reeds in het land bevinden, langer zouden blijven (Bouckaert, 2008).

Het beperken van de rechten van MZWV op sociale hulp is niet alleen een strategie om migratie te beperken, maar valt ook te kaderen binnen het burgerschap dat hierboven reeds aan bod kwam. Het beperken van het recht op sociale zorg wordt gelegitimeerd vanuit het idee dat, alvorens men recht heeft op de faciliteiten van de sociale verzorgingsstaat, men zelf ook op een duurzame wijze moet bijdragen tot de gemeenschap. Hier is sprake van het 'koppelingsprincipe': een legaal verblijfstatuut wordt gekoppeld aan het recht op arbeid, medische zorg, huisvesting, etc. (Bouckaert, 2008). Wanneer men deze zaak als burger bekijkt en de nationale gemeenschap als vertrekpunt voor sociale verzorgingsstaat wordt gezien, vindt men vaak dat MZWV geen recht hebben op sociale steun. Wanneer men echter met deze personen geconfronteerd wordt als individu, vindt men vaker dat zij wel recht hebben op een aantal fundamentele basisrechten (Bouckaert, 2008; Verlinden, 2008).

Conclusie

We kunnen besluiten dat de houding van het gastland tegenover asielzoekers, zowel bij de bevolking als bij de overheid, eerder negatief is. Toch merken we dat er sprake is van een ambivalente houding tegenover asielzoekers. Er bestaat namelijk een verschil tussen hoe men als burger van een staat, dan wel als individu deze problematiek benadert. Als men het van een meer menselijke kant bekijkt, lijkt er een ruimte te ontstaan voor een perspectief dat focust op hun rechten als mens, onafhankelijk van hun status als burger.

De eerder negatieve houding van het gastland tegenover asielzoekers en personen met een migratiegeschiedenis in België zal MZWV afschrikken om in het land te blijven. Ook de sterke beperking van rechten onder het koppelingsprincipe kan de keuze voor de terugkeer naar een land waar men wel als volwaardige burger kan leven versterken. De ambivalentie in de houding zal er echter voor zorgen dat MZWV ook heel wat positieve persoonlijke contacten leggen in België. Zowel de positieve persoonlijke, als de negatieve algemene houding zullen een invloed hebben op de keuze van de uitgeprocedeerde asielzoekers.

3.1.2. De preciaire omstandigheden in illegaal verblijf

Een tweede mogelijke beïnvloedende factor in de keuze die uitgeprocedeerde asielzoekers maken zijn de preciaire omstandigheden die leven in de illegaliteit met zich meebrengen. Hierboven wordt reeds aangegeven hoe de ambivalente houding die bij de meerderheidsgroep van het gastland terug te vinden is, zich ook op het beleidsniveau manifesteert. Artikel 91 uit de Belgische grondwet stelt dat iedere vreemdeling op het Belgisch grondgebied recht heeft op dezelfde bescherming als de meerderheidsgroep, behalve in bij de wet gestelde uitzonderingen. Oorspronkelijk kon men als MZWV daarom beroep doen op sociale zekerheid, het recht op behoorlijke huisvesting, het recht op onderwijs, het recht op gezondheidszorg, het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing en het recht op sociale en juridische bijstand (Van Meeteren, Van San, & Engerbensen, 2008). Sinds de jaren '90 worden steeds meer uitzonderingen vastgelegd in de wet, waardoor het steeds moeilijker wordt voor MZWV om aanspraak te maken op sociale voorzieningen (Van Meeteren et al., 2008). Dit heeft een diepgaande invloed op het leven van MZWV en creëert mee de preciaire omstandigheden waarin deze gezinnen leven. Deze wetten en de uitzonderingen die hierop vastgelegd werden, zullen de leidraad vormen om de uitdagingen van het dagelijks leven voor MZWV te bespreken. Dit gebeurt aan de hand van een analyse van de domeinen onderwijs, huisvesting, gezondheidszorg en arbeid.

A) Onderwijs

Het recht op onderwijs

Net als Belgische minderjarigen hebben kinderen zonder wettig verblijfstatuut recht op onderwijs. Sinds de omzendbrief van 24 februari 2003 zijn ouders of personen met ouderlijke macht zelfs verplicht om hun leerplichtige kinderen zonder wettig verblijfstatuut in te schrijven in een school naar keuze. Ook zijn zij er verantwoordelijk voor dat hun kinderen regelmatig naar school gaan (Kinderrechtencommissariaat, 2013; Van Meeteren et al., 2008). Hiernaast werden speciale maatregelen getroffen om de participatie van deze kinderen aan het onderwijs te verhogen. Zo zijn scholen niet verplicht om de aanwezigheid van deze kinderen te melden aan de DVZ en is het voor de politie verboden identiteitscontroles uit te voeren aan de schoolpoort (Bouckaert, 2008; Kinderrechtencommissariaat, 2013; Van Meeteren et al., 2008) of kinderen op te pakken tijdens de schooltijd of aan de schoolpoort (Kinderrechtencommissariaat, 2013). Deze maatregelen dragen bij aan een profilering van de school als een veilige haven voor elk kind, ook voor kinderen zonder wettig verblijfstatuut (Van Meeteren et al., 2008). Verder krijgen zij net als andere leerlingen een erkend diploma en mag hun inschrijving niet geweigerd worden door de school (Bouckaert, 2008; Van Meeteren et al., 2008). Scholen krijgen voor deze leerlingen subsidies, net als voor alle andere ingeschreven kinderen (Bouckaert, 2008; Notredame, 2011).

Hieruit kan besloten worden dat de wetgevers geen beperkingen hebben ingesteld voor het recht op onderwijs sinds de jaren '90 ten nadele van MZWV. Integendeel is de wetgeving er sinds de jaren '90

vooral op gericht om dit recht voor elk kind te beschermen, ook voor minderjarigen zonder wettig verblijfstatuut.

Onderwijsparticipatie in de realiteit

Ondanks de maatregelen die de overheid neemt om de participatie van deze kinderen aan het onderwijs te verhogen, is het onmogelijk om na te gaan of zij ook effectief deelnemen aan het onderwijs. Ze kunnen immers niet actief opgespoord worden (Van Meeteren et al., 2008). Onderzoek toont aan dat deze kinderen en hun ouders nog vele hindernissen ondervinden. De school is immers het enige contact dat deze ouders met officiële instanties hebben (Van Meeteren et al., 2008), wat de angst om via deze weg opgespoord te worden sterk doet toenemen (Kevers & De Haene, 2014). Ook ondervinden ouders met kinderen zonder wettig verblijfstatuut vaak moeilijkheden om hun kind in te schrijven in een school naar keuze. Scholen moeten vaak financieel bijspringen en een beroep doen op de solidariteit van leerkrachten en ouders wanneer zij een leerling zonder wettig verblijfstatuut op school hebben. Dit kan hen weigerachtig doen staan tegenover het aannemen van kinderen zonder wettig verblijfstatuut (Kevers & De Haene, 2014).

Naast de participatie aan onderwijs zijn ook de onderwijsresultaten sterk afhankelijk van de precare situatie waarin deze kinderen leven. Binnen de school hebben de lage verwachtingen van de leerkrachten, het racisme op school, de isolatie, het gebrek aan een inclusief curriculum en een goede ouder-leerkrachtrelatie een grote invloed op de academische prestaties van de leerlingen (Viramontez & Lopez, 2012). Het volstaat in dit opzicht echter niet om enkel te verwijzen naar de situatie op school. Ook andere mensenrechten en basisbehoeften hebben een invloed op de academische prestaties van de leerlingen. Deze kinderen en hun ouders ondervinden sterke communicatie- en taalproblemen, net als financiële problemen (bijvoorbeeld het betalen van schoolfacturen, het voorzien van een lunch) en huisvestingsproblemen (bijvoorbeeld een rustige plaats om huiswerk te maken, zich kunnen wassen) die de schoolloopbaan bemoeilijken (Notredame, 2011; Paspalanova, 2005). Dit heeft onder andere als gevolg dat de schoolloopbaan vaak onderbroken wordt. Vooral basisscholen geven aan hoe de schoolloopbaan van kinderen zonder wettig verblijfstatuut veelvuldig onderbroken wordt. Vaak beginnen zij in een bepaalde school, verdwijnen na een paar maanden om dan opnieuw op te duiken of zich in een andere school in te schrijven (Kinderrechtencommissariaat, 2013). Dit toont de discrepantie die er in de praktijk te vinden is tussen het recht op onderwijs en het onderwijs voor kinderen zonder wettig verblijfstatuut in de praktijk.

Dit neemt echter niet weg dat vele ouders zonder wettig verblijfstatuut onderwijs in het gastland zeer belangrijk vinden. De schoolloopbaan van de kinderen en de hoop op integratie die deze met zich meebrengt, kan zelfs een reden zijn om, na een uitwijzing, niet naar het thuisland terug te keren en voor de illegaliteit te kiezen (Bouckaert, 2008). Daarnaast wordt onderwijs ook vaak gezien als een belangrijk hulpmiddel in het verkrijgen van een wettig verblijfstatuut. Dit blijkt echter niet overeen te komen met

de houding van de overheid. Via verschillende omzendbrieven werd duidelijk gemaakt dat het behalen van een diploma of het ingeschreven zijn op een school, de asielpprocedure of het recht om in het land te blijven, op geen enkele manier beïnvloedt (Bouckaert, 2008). Moeders zonder wettig verblijfstatuut geven in het onderzoek van Brouckaert (2011) aan hoe het schoollopen ook op een andere manier belangrijk is. De school is voor hen cruciaal omdat het hun kind de vaardigheden van het gastland aanleert, ook al zijn deze vaak tegenstrijdig met de eigen normen en waarden. Hierdoor proberen zij de opvoeding op school en thuis strikt gescheiden te houden, in tegenstelling tot de dominante opvatting over de verweving van school en opvoeding (Brouckaert, 2011). Deze tegengestelde opvattingen waarmee het kind geconfronteerd wordt, en de onmogelijkheid die de ouders ervaren om hierover te communiceren, hebben opnieuw een sterke invloed op het welzijn van het kind in het onderwijs. De school is immers niet alleen een mogelijk middel tot integratie, maar ook een plaats waar deze kinderen uitsluiting ervaren, en ouders geconfronteerd worden met de veronachtzaming van cultuurspecifieke opvoedingspraktijken (Kevers & De Haene, 2014).

Ondanks de inspanningen van de overheid om het recht op onderwijs voor elke minderjarige te garanderen, zijn er in de praktijk nog heel wat drempels voor gezinnen zonder wettig verblijfsstatuut. Deze drempels kunnen een leven in de illegaliteit minder gunstig maken, waardoor het een invloed kan hebben op de keuze van uitgeprocedeerde ouders om al dan niet illegaal in het gastland te blijven.

B) Huisvesting

Het recht op huisvesting

Wanneer het BGV van uitgeprocedeerde asielzoekers verloopt, hebben zij niet langer recht op de materiële opvang waar asielzoekers recht op hebben en kunnen zij niet langer terecht in een opvangcentrum. Sinds 2013 werd er een uitzondering in het leven geroepen omtrent de opvangwet voor gezinnen met minderjarige kinderen zonder wettig verblijfstatuut. Deze komt hierboven reeds aan bod, en houdt in dat gezinnen zonder wettig verblijfstatuut die niet in hun eigen onderhoud kunnen voorzien, opgevangen worden door Fedasil in een open woon-unit. Dit met de bedoeling om op zoek te gaan naar een duurzame oplossing, waarbij er sterk wordt ingezet op het bespreken van vrijwillige terugkeer als duurzame oplossing. Deze opvang is niet beperkt in de tijd, maar indien er geen oplossing wordt gevonden kan het gezin wel opnieuw op straat gezet worden (E. Alkemade & J. Didden, persoonlijke communicatie, 28 januari 2016).

Elke andere uitgeprocedeerde asielzoeker heeft hier niet langer recht op, maar kan zich wel beroepen op zijn recht op huisvesting. Artikel 23 in de Belgische grondwet stelt immers dat iedereen recht heeft op behoorlijke huisvesting. Hierop bestaan geen wettelijke uitzonderingen, waardoor ook MZWV zich op dit recht kunnen beroepen. Het verhuren van een woning aan MZWV is niet strafbaar op de privémarkt, noch op de sociale huisvestingsmarkt (Van Meeteren et al., 2008).

Drempels op de privé-huisvestingsmarkt

Ondanks het recht op huisvesting worden MZWV met heel wat moeilijkheden geconfronteerd bij hun zoektocht naar behoorlijke huisvesting. Eerst en vooral heeft hun illegale status vaak een afschrikkend effect op verhuurders. Hun status roept immers het idee op dat zij elk moment het land uitgewezen kunnen worden (Van Meeteren et al., 2008). Ook de financiële problemen waar MZWV mee geconfronteerd worden, schrikken verhuurders af. Het huisvestingsprobleem is immers vooral een financieel probleem. Voor vele MZWV is het zeer moeilijk om de huurwaarborg te betalen en een regelmatig inkomen te verwerven om maandelijks de huursom te betalen (Goossens & Laureys, 2008; Kagné, 2000). De hoge huurprijzen en de onmogelijkheid om hierin maandelijks te voorzien, resulteren vaak in ‘overbewoning’. Dit is het fenomeen waarbij verschillende personen en gezinnen samen één woning delen (Van Meeteren et al., 2008). De hoge huurprijzen dragen ook bij aan de toenemende segregatie waarvan vandaag in steden sprake is. Wijken waar lage huurprijzen domineren, worden steeds meer (uitsluitend) door personen met een migratiegeschiedenis bevolkt. Een hoofdzakelijke migrantenbevolking trekt opnieuw personen met een migratiegeschiedenis aan, wat tot nog meer segregatie leidt (Paspalanova, 2005). Het wonen in migrantenwijken kan ook gezien worden als een deel van de strategie om onzichtbaar te blijven in de samenleving. Het is immers gemakkelijker om onopgemerkt te blijven in een wijk die bevolkt wordt door personen met een migratiegeschiedenis, dan in een wijk waarin de meerderheidsgroep domineert (Paspalanova, 2005).

De moeilijkheden die MZWV ervaren in de zoektocht naar gepaste huisvesting en de problemen die deze met zich meebrengen, geven vrij spel aan zogenaamde ‘huisjesmelkers’ die deze situatie uitbuiten. Zij maken gebruik van de angst en onzekerheden die MZWV ervaren om woekerprijzen te vragen voor huisvestingen in zeer slechte omstandigheden. Hun illegale status en de angst om ontdekt te worden houdt vele MZWV tegen hier iets tegen te ondernemen.

Drempels op de sociale huurmarkt

Naast huisvesting op de privémarkt, is ook de sociale huisvesting belangrijk bij MZWV. Grondwettelijk hebben zij recht op sociale huisvesting, maar sinds 1999 is dit recht sterk beperkt. Enkel personen die hun regulatieprocedure startten in kader van de Campagne 2000 of waarvan de asielaanvraag afgewezen werd maar die geen bevel tot het verlaten van het grondgebied ontvingen, kunnen zich beroepen op het recht op een sociale huurwoning (Goossens & Laureys, 2008; Van Meeteren et al., 2008).

De verschillende drempels waarmee MZWV worden geconfronteerd, lijken het bovendien zeer moeilijk te maken om zich op een vaste plaats te vestigen. Dit zorgt er ook voor dat MZWV hun woonplaats meestal maar als een tijdelijke woning ervaren (Paspalanova, 2005). Deze drempels i.v.m. huisvesting spelen tevens een grote rol in de keuze waar uitgeprocedeerde asielzoekers voor staan.

C) Gezondheidszorg

Het recht op gezondheidszorg

Zowel in de Belgische Grondwet als volgens internationale verdragen heeft elke persoon recht op gezondheidszorg. Sinds 12 december 1996 werd er echter een beperking ingesteld op dit basisrecht voor MZWV. Zij kunnen zich sindsdien enkel nog beroepen op urgente medische zorg (Van Meeteren et al., 2008). Dit is een internationale tendens, want ook in landen zoals Frankrijk en Nederland wordt de medische hulp aan MZWV sterk beperkt (Willen, 2012).

Artsen en ziekenhuizen behouden hun beroepsgeheim wanneer zij MZWV behandelen en moeten hun aanwezigheid niet melden aan de DVZ. Dit vanuit de idee dat iedereen recht heeft op urgente medische zorg, zonder angst op een mogelijke arrestatie en uitwijzing (Van Meeteren et al., 2008). Daarnaast kunnen MZWV beroep doen op ondersteuning voor de financiële kost van medische hulp. Wanneer MZWV legaal werk verrichten, kunnen zij zichzelf en hun gezin inschrijven bij een ziekenfonds en zo vergoed worden voor de gedane kosten. Aangezien het voor vele MZWV niet toegestaan is om te werken, kunnen zij zich voor vergoeding van urgente medische zorg tot het OCMW richten (Van Meeteren et al., 2008). Het OCMW is verplicht deze kosten van de urgente medische zorg terug te betalen zonder bijkomende voorwaarden. Zo mag medische hulp niet gekoppeld worden aan het instemmen met een terugkeer (Kinderrechtencommissariaat, 2013).

Gezondheidszorg in de realiteit

In de praktijk blijkt echter dat het om verschillende redenen niet gemakkelijk is dit recht op gezondheidszorg voor iedereen te vervullen. Zo blijft het onder andere aan de arts om te besluiten of medische zorg urgent is of niet. Deze moet bepalen “wat noodzakelijk is om de lichamelijke en geestelijke integriteit van de persoon te beschermen” (Kinderrechtencommissariaat, 2013). De brede en relatieve term zorgt in de praktijk voor heel wat verwarring. Vaak komt men tot een consensus door ‘urgent’ te interpreteren en te verruimen naar ‘noodzakelijke medische zorg’ (Van Meeteren et al., 2008). De beslissing of medische zorg al dan niet urgent is, wordt gemaakt aan de hand van verschillende procedures die afhankelijk zijn van de werking van het lokale OCMW. Deze procedures zijn zeer verwarrend en onvoorspelbaar, waardoor het lang kan duren vooraleer de beslissing valt (Van Meeteren et al., 2008). Daarenboven is de procedure die MZWV moeten doorlopen alvorens zij zich tot een arts kunnen wenden, los van de beslissing of de medische zorg al dan niet urgent is, vrij complex.

Toch zijn overheidsinstellingen niet de enige actoren die de toegang tot medische zorg bemoeilijken. Vaak zijn MZWV niet op de hoogte van hun rechten (Van Meeteren et al., 2008), of staan zij weigerachtig tegenover deze zorg. Verschillende oorzaken kunnen hiervoor aan de basis liggen. Zo kan de angst om opgepakt te worden door hun illegale status een grote rol spelen (Paspalanova, 2005). De vraag tot urgente medische zorg gebeurt immers via een overheidsinstelling: het OCMW

(Kinderrechtencommissariaat, 2013). Ook mogelijke taalproblemen en economische moeilijkheden spelen hierbij een grote rol (Paspalanova, 2005). Ondanks de wettelijke maatregelen die hiervoor genomen werden, blijven dit belangrijke redenen waardoor MZVV zich niet beroepen op hun recht tot urgente medische zorg. Hierdoor wenden zij zich soms tot informele gezondheidszorg, zoals het raadplegen van een geneesheer uit de eigen etnische kring. Het lenen van een SIS-kaart van een persoon die legaal in het land verblijft, behoort ook tot de strategieën om aan deze moeilijkheden te ontsnappen (Van Meeteren et al., 2008). Daarnaast kunnen zij terecht bij NGO's zoals Dokters van de Wereld, die medische zorg voorzien aan personen die niet terechtkunnen in het reguliere zorgsysteem (Dokters van de Wereld, 2014).

De invloed van de illegale status op de psychische gezondheid

Wereldwijd werd aangetoond dat de illegale status van MZVV gevolgen heeft voor hun gezondheid. Deze illegale status is een sociaal construct, maar de politieke, economische en sociale kwetsbaarheid die deze status met zich meebrengt, zorgt voor een grote invloed op de gezondheid (Willen, 2012). Zo zorgt hun illegale status bijvoorbeeld vaak voor het deelnemen aan arbeid die grote gezondheidsrisico's met zich meebrengt, wat de gezondheid van MZVV sterk beïnvloedt (Van Meeteren et al., 2008). Paspalanova (2005) geeft aan hoe de precare situatie van MZVV overeenkomt met sociale uitsluiting door raciaal-etnische achtergrond, sociaaleconomische status, mentale gezondheid, gebrek aan vaste woning en afhankelijkheid van verslavende middelen. Al deze factoren hebben een grote invloed op de gezondheid van MZVV en hun toegang tot gezondheidszorg. Deze externe factoren die de gezondheid beïnvloeden, hebben ook een sterke invloed op de perceptie van MZVV op zichzelf, waardoor zij het idee krijgen dat zij geen medische zorg verdienen en hier ook geen beroep op zullen doen (Willen, 2012).

De gezondheidsproblemen waarmee MZVV geconfronteerd worden, hebben volgens Brugers & Ten Dam (1999 in Notredame, 2011) grotendeels een psychosociale oorzaak. Deze gezondheidsproblemen mogen immers niet los worden gezien van de leefomstandigheden waarin MZVV zich bevinden. De onzekere en precare situatie waarin zij leven, samen met premigratie- en vluchttrauma's hebben een grote invloed op de psychische gezondheid (Wets, 2001 in Van Meeteren et al., 2008). Ook het gebrek aan toekomstperspectief beïnvloedt de psychische en psychosomatische problemen (Verhoeven, Anthierens, Neudt & Martens, 2003 in Notredame, 2011).

Ondanks de precare mentale gezondheid van MZVV en het belang van de invloed van de psychologische gezondheid op de lichamelijke gezondheid, wordt psychologische zorg niet als urgente medische zorg erkend (Van Meeteren et al., 2008). MZVV hebben dus geen recht op de psychologische zorg die zij als gevolg van hun precare situatie nodig hebben. Dit lijkt tegenstrijdig met de omschrijving van urgente medische zorg als 'wat noodzakelijk is om de lichamelijke en geestelijke integriteit van de persoon te beschermen' door voormalig Staatssecretaris De Block (Kinderrechtencommissariaat, 2013)

Ook op kinderen zonder wettig verblijfstatuut hebben deze precare situatie en voortdurende onzekerheid een grote invloed. Volgens Kalverboer en Zijlstra (2006 in Notredame, 2011), zorgt dit voor een groter risico op ontwikkelingsstoornissen. In het onderzoeksrapport ‘Welk recht op onderwijs voor kinderen in precair verblijf’ (Unia, 2010) wordt aangegeven hoe de dubbele kwetsbaarheid van kinderen - door hun vluchtervaring en ervaringen van uitsluiting in het gastland - een grote invloed op hun psychosociaal welzijn heeft. Ook in het rapport ‘Heen en Retour’ (Kinderrechtencommissariaat, 2013) wordt aangegeven hoe deze kinderen en jongeren een zeer specifieke hulpvraag hebben. Enerzijds kampen zij met de verwerking van de trauma’s uit hun thuisland of tijdens de vlucht. Anderzijds zorgt ook de migratie op zich voor gevoelens van ontredde en vragen omtrent de eigen identiteit. Ook de precare levensomstandigheden, de onzekerheid over de toekomst en de veranderende verantwoordelijkheden in het gezin hebben een grote invloed op het psychisch welzijn van het kind (Kinderrechtencommissariaat, 2013). Het is hierbij echter belangrijk ook de grote veerkracht die deze kinderen kunnen tonen, niet te miskennen.

De beperkte gezondheidszorg en de kwetsbare situatie van MZWV zijn factoren die een invloed hebben op de keuze waar uitgeprocedeerde asielzoekers voor staan. De keuze voor een leven in de illegaliteit brengt een risico met zich mee op vlak van gezondheid(szorg).

D) Arbeid

Het recht op arbeid

Samen met de hierboven beschreven domeinen, is ook het recht op arbeid voor MZWV de laatste jaren sterk ingeperkt. Sinds 19 april 1999 is het tewerkstellen van personen zonder werk- of verblijfsvergunning strafbaar (Van Meeteren et al., 2008). Hierop wordt een uitzondering gemaakt voor hooggeschoold personeel, voor studenten die stagelopen of wanneer men kan aantonen dat het werk zo uitzonderlijk is dat men hier op de Europese arbeidsmarkt niemand voor vindt (bijvoorbeeld exotische koks). Ook Afghanen die niet naar hun geboorteland kunnen terugkeren door de oorlogssituatie in het land en personen die regularisatie aanvroegen in 2000, in kader van de regularisatiecampagne 2000, kunnen tijdelijk legaal werken (Van Meeteren et al., 2008).

De illegale arbeidsmarkt

De beperkte mogelijkheden om legaal aan de slag te gaan, samen met de nood aan een inkomen om bijvoorbeeld de huishuur te betalen, leiden vele MZWV naar de illegale arbeidsmarkt. MZWV kunnen dan vooral aan de slag in arbeidsintensieve sectoren zoals de bouwsector, horeca, confectie en de landbouwsector (Van Meeteren et al., 2008) en als schoonmaker en seizoenarbeider (Kagné, 2000). Op deze illegale arbeidsmarkt ondervinden MZWV ook een aantal bijkomende hindernissen. Ten eerste krijgen zij vaak te maken met onveilige omstandigheden. Ten tweede is er ook sprake van zeer lage

lonen (Kagné, 2000). Ten derde gelden hun kwalificaties uit ervaring en onderwijs vaak niet, waardoor zij noodgedwongen laaggeschoolde jobs moeten uitvoeren (Heyse & Van Nieuwenhuyze, 2008). Hun onwettige verblijfstatus zorgt ervoor dat zij geen recht hebben op werkloosheidsuitkering (Viramontez & Lopez, 2012). De angst om op elk moment ontslagen te worden en het feit dat zij door hun illegale status nergens een klacht kunnen indienen, maken het moeilijk om hier als werknemer tegenin te gaan (Kagné, 2000; Viramontez & Lopez, 2012).

Naast de hoofdzakelijk precare situatie waarin de huidige arbeidswetgeving deze MZWV plaatst, geeft Van Meeteren (2008) aan hoe de gemeenschap van personen uit het eigen thuisland een ondersteunende rol kan spelen in de zoektocht naar een passende job. Zo nemen personen die legaal in het land verblijven vaak werknemers aan uit hun eigen culturele gemeenschap, wat kansen creëert voor MZWV (Van Meeteren et al., 2008).

Ook de kansen op tewerkstelling tijdens een illegaal verblijf is een factor die mogelijks een invloed heeft op de keuze waar uitgeprocedeerde asielzoekers voor staan.

Conclusie

Doorheen de bespreking van de vier domeinen - onderwijs, huisvesting, gezondheidszorg en arbeid - wordt duidelijk dat MZWV zich in een zeer precare situatie bevinden. De voorbije 25 jaar werden hen vele basisrechten en sociale voorzieningen waar men bij een wettig verblijf recht op heeft, geleidelijk aan ontnomen. Dit leidt tot onder meer zwartwerk in gevaarlijke omstandigheden en wonen in onaangepaste huisvesting en slechte condities. Doordat deze basisrechten hen ontnomen worden, bevinden zij zich in een voortdurende strijd om hierin zelf te voorzien.

Enkel op vlak van onderwijs werden geen beperkingen ingevoerd. Dit toont opnieuw de ambivalente houding van het gastland aan die hierboven reeds verschillende malen aan bod kwam. De rechten worden zo veel mogelijk beperkt om geen aanzuigingseffect naar België te creëren bij mensen op de vlucht. Toch blijven enkele basisrechten behouden vanuit de erkenning van enkele basale mensenrechten. In de meest kwetsbare situaties, in dit geval educatie voor minderjarigen en urgente medische zorg, toont de maatschappij zich toch bereid enkele toelagen te doen.

Deze uitdagingen waar MZWV mee te maken krijgen, geven duidelijk weer dat wanneer men er als gezin voor kiest om illegaal te verblijven in België, dit erg veel drempels met zich meebrengt op verschillende vlakken. De beperkingen in onderwijs, huisvesting, medische zorg en arbeid kunnen daarom een reden zijn om voor vrijwillige terugkeer te kiezen.

3.1.3. Beïnvloedende strategieën van de overheid

Een derde beïnvloedende factor op de keuze van de uitgeprocedeerde ouders zijn de strategieën van de Belgische overheid. Het terugkeerbeleid van België wordt immers uitgevoerd onder het motto ‘vrijwillig als het kan, gedwongen als het moet’ (Premier, 2014).

De overheid probeert op verschillende manieren om uitgeprocedeerde asielzoekers aan te zetten om vrijwillig terug te keren. Een eerste manier is het aantrekkelijk maken van de terugkeer. Zoals hierboven reeds aangehaald werd, heeft men bij vrijwillige terugkeer recht op terugkeer- en re-integratiesteun³. Deze steun kan enkele concrete drempels in het herkomstland wegnemen om deze stap te zetten. Zo kan deze steun ingezet worden om een geschikte woning te vinden, een zaak op te zetten...

Een tweede strategie is de beperkte tijd van 30 dagen waarin uitgeprocedeerde asielzoekers de keuze tussen terugkeer of een verblijf in de illegaliteit moeten maken. Door deze beperkte tijd geeft de overheid een signaal dat zij niet langer in België kunnen blijven (Van Lancker & Keytsman, 2013). Deze maatregel blijkt echter een tegengesteld effect te hebben. De beperkte tijd waarin uitgeprocedeerde asielzoekers deze keuze moeten maken creëert immers een enorme druk. Dit verhindert het maken van een geïnformeerde keuze, waardoor vele asielzoekers er toch voor kiezen om in de illegaliteit te leven (Van Lancker & Keytsman, 2013).

De derde en vierde strategie van de Belgische overheid kwamen tot stand om het leven in de illegaliteit zo onaantrekkelijk mogelijk te maken. De derde strategie is het beperken van de verschillende basisrechten in domeinen als gezondheidszorg, arbeid en huisvesting voor MZWV⁴. Ook de dreiging van een gedwongen terugkeer voor MZWV, een vierde strategie, kan ervoor zorgen dat men niet voor een verblijf in de illegaliteit kiest.

3.1.4. Strategieën voor een leefbaar illegaal verblijf

Als vierde en laatste factor wordt er ook gekeken naar de strategieën die een verblijf in de illegaliteit, ondanks de vele beperkingen die hierboven aan bod komen, toch mogelijk maken. De mogelijkheid om deze strategieën te hanteren zal immers ook de keuze tussen vrijwillige terugkeer en een leven in de illegaliteit beïnvloeden. In deze paragraaf is er aandacht voor de actieve rol die MZWV spelen in het vormgeven van hun preciaire bestaan (Heyse & Van Nieuwenhuyze, 2008). In de literatuur komen verschillende strategieën aan bod, waarvan de belangrijkste hieronder besproken worden.

Sociale netwerken

Een eerste belangrijke strategie als reactie op de tekortkomingen van de maatschappelijke instellingen, is het zich richten tot sociale netwerken. Van Meeteren et al. (2008) geven aan dat het sociaal kapitaal van MZWV hierbij zeer belangrijk is, aangezien het de mogelijkheid creëert om de sociale netwerken waar men deel van uitmaakt aan te spreken om hulpbronnen als werk, geld, huisvesting, en informatie

---

³ Hoofdstuk 1: 2.3.1 Een Belgisch Beleid met Europese invloeden

⁴ Hoofdstuk 1: 3.1.2 De preciaire omstandigheden van een illegaal verblijf

te mobiliseren. Hierboven komt het belang hiervan reeds aan bod wanneer het gaat over het vinden van een job, maar ook bij het vinden van een gepaste woning is dit van groot belang (Heyse & Van Nieuwenhuyze, 2008). Vooral etnische gemeenschappen en gevestigde, erkende vluchtelingengemeenschappen zijn hierbij zeer belangrijk. Deze werken als een magneet op nieuwkomers en functioneren als informele hulpstructuur. Ook hebben deze gemeenschappen een sterk ondersteunende rol en verzachten zij de grote onzekerheid waarin MZWV zich bevinden (Paspalanova, 2005). Het belang van religie en religieuze gemeenschappen mag in deze situatie zeker niet miskend worden. Binnen religieuze diensten zijn er immers ook tal van mogelijkheden tot ontmoeting en ondersteuning (Paspalanova, 2005). De zingevende en spirituele functie van deze gemeenschappen bieden hoop, steun en bekrachtiging van de etnisch-religieuze identiteit en eigenwaarde, wat zeer belangrijk is voor MZWV in hun precaire situatie (Heyse & Van Nieuwenhuyze, 2008).

Toch zijn er verschillen waar te nemen in de mate waarop men zich tot deze informele hulpstructuren richt. Zo kennen uitgeprocedeerde asielzoekers de formele hulpverleningswereld reeds uit de periode dat hun asielaanvraag liep. Zij vragen dan ook meer en sneller hulp aan deze formele hulpdiensten wanneer ze ziek zijn, of wanneer ze economische of huisvestingsproblemen hebben, dan personen die nooit een asielaanvraag indienden (Devillé, 2006 in Van Meeteren et al., 2008; Paspalanova, 2005). Deze aangeleerde afhankelijkheid zorgt ervoor dat zij minder investeren in een sociaal netwerk, maar wel meer mensen buiten de eigen gemeenschap kennen (Heyse & Van Nieuwenhuyze, 2008). Van Meeteren et al. (2008) tonen aan hoe MZWV die kunnen terugvallen op een goed sociaal netwerk zich beter geïntegreerd voelen en een hoger psychologisch welbevinden tonen dan zij die zich richten tot de steun van het OCMW of voedselbanken.

Toch zijn er enkele opmerkingen te plaatsen bij het belang van sociale netwerken. Enerzijds stelt Paspalanova (2006, in Van Meeteren et al., 2008) dat het sociaal netwerk aan belang verliest. Zo geven vrouwen zonder wettig verblijfstatuut aan dat zij niet langer het gevoel hebben te kunnen rekenen op een gedeeld referentiekader van waarden en normen bij mensen uit hun eigen cultuur en origine (Notredame, 2011). Anderzijds wordt eerder een intensifiëring van dit belang van de eigen culturele groep gedocumenteerd. Zo kunnen er ook zeer hechte gemeenschappen ontstaan, zoals bijvoorbeeld de Poolse gemeenschap in Brussel. Dit is een gemeenschap die zeer zelfvoorzienend functioneert met weinig aandacht voor de sociale realiteit buiten de gemeenschap. De leden hebben hierdoor weinig contact met de meerderheidsgroep en plaatselijke sociale en culturele instellingen, maar slagen er wel in een sterk informele hulpstructuur voor hun leden op te bouwen (Paspalanova, 2005). Toch kan dit volgens Heyse en Van Nieuwenhuyze (2008) ook zeer verstikkend werken. Men kan er niet buiten en moet steeds klaarstaan om herkomstgenoten te ondersteunen. Deze opmerkingen nemen de belangrijke rol van de sociale netwerken en informele hulpstructuren niet weg. Het lijkt dan ook cruciaal deze te erkennen wanneer er over de levensomstandigheden van MZWV gesproken wordt.

Het onzichtbare bestaan

Een tweede strategie die terug te vinden is in de literatuur vormt de strategie van het ‘onzichtbare bestaan’. Zowel bij de bespreking van de ambivalente houding van het gastland als de analyse van de uitdagingen in het dagelijks leven komt naar voor hoe MZWV zowel door de meerderheidsgroep als door de staat tot een onzichtbaar bestaan worden gedwongen. Doordat zij zich op bijna geen enkele bestaande maatschappelijke instelling kunnen beroepen, zijn zij voor deze instellingen, en bijkomend voor de samenleving, onzichtbaar.

Bij verschillende auteurs is echter ook een andere benadering van het onzichtbare bestaan op te merken. Onder andere Devillé (2008) geeft aan hoe het onzichtbare bestaan ook een bewuste keuze of overlevingsstrategie kan zijn. Het vermijden van contact met maatschappelijke instellingen kan gezien worden als een actieve strategie om een mogelijke uitwijzing te vermijden. D’Olielager (1996 in Heyse & Van Nieuwenhuyze, 2008) noemt dit ‘camouflagestrategieën’. Hiermee doelt hij op de concrete strategieën en gedragsregels van MZWV om de illegale verblijfstatus verborgen te houden. Een voorbeeld hiervan is het vermijden van openbare en publieke plaatsen en het zich terugtrekken in de woonplaats. Dit heeft als gevolg dat de woonplaats hierbij wordt gezien als een veilige haven, maar ook als een gevangenis (Chavez, 1998 in Heyse & Van Nieuwenhuyze, 2008). Een andere strategie is om de kledingstijl, wanneer men zich buitenhuis begeeft, bewust te kiezen zodat deze bijdraagt tot deze onzichtbaarheid (Heyse & Van Nieuwenhuyze, 2008). Dit maakt deel uit van wat Anderson (1990 in Devillé, 2008), ‘street wisdom’ noemt. Deze wijsheid omvat alle kennis die MZWV opdoen om sociale controle te ontlopen.

Het kaderen van de huidige levensomstandigheden

Een derde strategie is het kaderen of het kaderen van de huidige situatie. Heyse en Van Nieuwenhuyze (2008) geven aan dat het leven in illegaliteit vaak beter is dan het legaal verblijven in het thuisland. Wanneer MZWV hun huidige, precare levensomstandigheden in België vergelijken met het vroegere leven dat ze leidden in hun thuisland, gebruiken zij een ‘dubbel referentiekader’. De aanzienlijke problemen waarmee MZWV in het thuisland vaak te kampen kregen, kunnen de precare omstandigheden in België helpen relativeren en draagbaar maken (Heyse & Van Nieuwenhuyze, 2008). Barre levensomstandigheden worden hierdoor tolereerbaar en soms zelfs verkiesbaar ten opzichte van wat hen te wachten staat in het land van herkomst (Heyse & Van Nieuwenhuyze, 2008).

Dit kaderen van de huidige leefomstandigheden in alle domeinen die hierboven aan bod komen, kan een belangrijke strategie zijn om de precare levensomstandigheden te aanvaarden en beïnvloedt op die manier de keuze waar de uitgeprocedeerde ouders voor staan.

Conclusie

In deze paragraaf wordt duidelijk dat het vaak passieve beeld van de MZVV niet exhaustief is, maar dat ook de actieve overlevingsstrategieën die MZVV in deze situaties hanteren belangrijk zijn om de levensomstandigheden van MZVV te begrijpen. Deze overlevingsstrategieën maken het leven in de illegaliteit draaglijk en kunnen ervoor zorgen dat uitgeprocedeerde ouders ondanks de precare omstandigheden die een leven in de illegaliteit met zich meebrengt, toch voor dit leven kiezen.

3.2. Beïnvloedende factoren in het herkomstland

In deze paragraaf wordt er een korte schets gemaakt van verschillende factoren in het herkomstland die een invloed uitoefenen op de keuze voor een vrijwillige terugkeer naar het herkomstland. Het doel van deze lijst is niet om een volledig beeld te geven van factoren, wel om een voorstelling te maken van de complexiteit van deze keuze.

Ten eerste is de onveiligheid in het herkomstland de belangrijkste factor bij asielzoekers om niet te kiezen voor een terugkeer naar het herkomstland (Leerkes et al., 2011). Uit verschillend onderzoek blijkt dat de meeste asielzoekers terugkeren overwegen, vanaf het moment dat de maatschappelijke veiligheid in hun herkomstland relatief stabiel is (King, 2000 in Leerkes et al., 2011; Leerkes et al., 2011; Webber, 2011). Daarbij is het belangrijk om te bemerken dat deze onveiligheid vaak het motief vormde om te vluchten uit het herkomstland. Wanneer de oorzaak voor de vlucht nog steeds aanwezig is in het herkomstland zal de asielzoeker angst hebben om in dezelfde situatie terecht te komen en daardoor minder geneigd zijn om te kiezen voor terugkeer (Vulsteke, 2006).

Ten tweede is het toekomstperspectief in het herkomstland van belang. Met toekomstperspectief wordt verwezen naar sociale zekerheid, een vast inkomen, tewerkstelling... Het verlies van hoop op een toekomst in het herkomstland is vaak de reden waarom asielzoekers hun herkomstland verlieten en asiel aanvragen in een ander land (Vulsteke, 2006). Deze factor hangt dan ook nauw samen met de eerste besproken factor, namelijk veiligheid. Het ontbreken van veiligheid verhindert immers het hebben van een toekomstperspectief in het herkomstland. Verschillende onderzoeken wijzen uit dat dit toekomstperspectief in het herkomstland de belangrijkste factor is om te kiezen voor vrijwillige terugkeer (Leerkes et al., 2011; Vulsteke, 2006).

Voor ouders is het toekomstperspectief van de kinderen in het bijzonder een erg beïnvloedende factor. Dit toekomstperspectief heeft zowel te maken met de garantie op veiligheid voor het kind, de onderwijs- en tewerkstellingskansen, alsook hoe de kinderen hun eigen toekomst zien. Een groot deel van de kinderen van uitgeprocedeerde asielzoekers zijn in het gastland opgevoed en hebben weinig banden met hun herkomstland. Voor hen is het daarom vaak moeilijk om zich een toekomst voor te stellen in dat vreemde land (Carr, 2014).

Ten derde hebben het sociaal netwerk en de familiebanden in het herkomstland een invloed op de keuze voor terugkeer. De kans dat men terugkeert is groter wanneer een uitgeprocedeerde asielzoeker sterke sociale banden onderhoudt met bijvoorbeeld partner of kind in het herkomstland of wanneer deze ooit gewerkt heeft in het herkomstland (Constant & Massey, 2002 in Leerkes et al., 2011). Ook gebeurtenissen zoals een sterfgeval of ziekte bij familieleden in het herkomstland zullen regelmatig leiden tot een keuze voor terugkeer bij een personen met een migratiegeschiedenis (Carr, 2014). Daarnaast heeft het onderhouden van contacten met vrienden en familie tijdens de asielprocedure een positieve invloed op de herintegratie in het herkomstland (Houte en Koning, 2008 in Carr, 2014). Dit contact met familie en vrienden is echter niet vanzelfsprekend, omdat heel wat asielzoekers kampen met gevoelens van schaamte en falen in het rapporteren over de (mislukte) asielaanvraag (Carr, 2014).

Een vierde factor die meespeelt is de vaak mindere gezondheidszorg in het herkomstland in vergelijking met westerse landen (Leerkes et al., 2011). Ondanks dat MZWV in België enkel aanspraak kunnen maken op urgente medische hulp, ervaren sommige MZWV dat ze beter geholpen zijn door de beperkte gezondheidszorg in België dan in hun herkomstland (E. Alkemade & J. Didden, persoonlijke communicatie, 28 januari 2016).

Ten slotte speelt de mogelijkheid om legale papieren voor terugkeer te bemachtigen ook een rol. Volgens de Universele Rechten van de Mens heeft elke vluchteling het recht om terug te keren naar het herkomstland (Amnesty International, 2016), maar in de praktijk ziet men dat verschillende herkomstlanden weigerachtig staan tegenover het terug opnemen van eerder gevluchte asielzoekers. Het is voor hen onder andere financieel voordeliger dat hun ‘burgers’ in het gastland verblijven (Leerkes et al., 2011; Vulsteke, 2006).

Deze lijst van beïnvloedende factoren is niet exhaustief, maar wijst wel op de complexiteit van de keuze waar uitgeprocedeerde ouders voor staan. Verschillende factoren wijzen op redenen om terug te keren: (hernieuwde) veiligheid in het herkomstland, toekomstperspectief in het herkomstland voor het hele gezin en ziekte of sterfgeval in de familie. Andere factoren wijzen op redenen om in het gastland te blijven: onveiligheid in het herkomstland, de reden voor de vlucht is nog steeds aanwezig, afwezigheid van een sociaal netwerk in het herkomstland, gebrek aan aangepaste gezondheidszorg in het herkomstland en de onmogelijkheid om legale papieren om terug te keren te verkrijgen.

3.3. ‘Preparedness to return’

De verschillende beïnvloedende factoren zowel in het gast- als in het herkomstland, wijzen erop dat de keuze waar de uitgeprocedeerde ouders voor staan niet eenduidig is. Er wordt soms van uitgegaan dat de uitgeprocedeerde asielzoeker de motivatie moet hebben om terug te gaan en dat dit voldoende is. Dit is een foutieve vooronderstelling volgens Cassarino (2004).

Om dit aan te tonen maakt hij een onderscheid tussen drie samenhangende concepten: ‘willingness’, ‘readiness’ en ‘preparedness to return’. Bij ‘willingness to return’ gaat het louter om de wil om terug te keren. Men spreekt van ‘readiness to return’ wanneer de asielzoeker er letterlijk ‘klaar’ voor is. Hij/zij heeft genoeg informatie en middelen verzameld om terug te keren. Een ‘preparedness to return’ is er dan enkel wanneer zowel de ‘willingness’ als de ‘readiness’ aanwezig is (Cassarino in Leerkes et al., 2011). Belangrijk om te bemenken is dat de ‘willingness to return’, de wens om ooit terug te keren naar het herkomstland, bij veel asielzoekers aanwezig is (Cassarino, 2004). Dit is volgens Cassarino (2004) echter niet genoeg om effectief terug te keren, daarvoor is ook ‘readiness to return’ nodig, waardoor er een ‘preparedness to return’ ontstaat.

Met deze distantieering tussen de drie concepten maakt Cassarino (2004) duidelijk dat niet alleen de motivatie van asielzoekers om terug te keren van belang is. Andere factoren zoals de omstandigheden in het herkomstland, begeleiding en middelen om de terugkeer te maken, het sociale vangnet in het herkomstland enzovoort, zijn noodzakelijk om van een duurzame terugkeer te spreken (Cassarino, 2004).

3.4. De specifieke situatie van gezinnen

In deze paragraaf wordt er dieper ingegaan op de specifieke situatie van gezinnen en hoe deze de keuze voor vrijwillige terugkeer of een leven in de illegaliteit beïnvloedt. Over deze specifieke keuze voor uitgeprocedeerde gezinnen is er echter zeer weinig literatuur te vinden; ook over de situatie van gezinnen in vrijwillige terugkeer zijn zo goed als geen studies gevoerd. Wel zijn er enkele relevante studies te vinden omtrent gezinnen zonder wettig verblijfstatuut. In deze paragraaf worden twee aspecten besproken die belangrijk zijn voor gezinnen zonder wettig verblijfstatuut. Deze hebben mogelijk ook een invloed op ouders die een leven in de illegaliteit overwegen.

Een eerste belangrijk aspect dat hier besproken wordt, is het creëren van een thuis. Onderzoek toont namelijk aan dat de drang om een thuis te creëren vooral tot uiting komt bij gezinnen met kinderen (Brouckaert, 2011). Een tweede belangrijk aspect is het opvoeden in illegaal verblijf. Hier wordt aangetoond dat deze gezinnen heel wat moeilijkheden in verband met de opvoeding tegenkomen, maar dat zij tegelijk blij geven van een grote veerkracht.

3.4.1. Het creëren van een ‘thuis’

Brouckaert (2011) maakt in haar definitie van thuis een onderscheid tussen thuis als een fysieke plaats en thuis als een symbolische plaats. Thuis als fysieke plaats is die plaats waar men woont. Het is een plaats die fysieke bescherming aan het gezin biedt. Thuis als symbolische plaats is die plaats waar men zich thuis voelt en dus zichzelf kan zijn. Deze twee beïnvloeden elkaar voortdurend en zijn bijgevolg onlosmakelijk met elkaar verbonden. Thuis als fysieke plaats in de situatie van MZVV werd hierboven al uitvoerig besproken. Er is namelijk een grote invloed van het niet hebben van een wettig

verblijfstatuut op de huisvesting van MZWV. In deze paragraaf zal er gefocust worden op hoe de precare situatie van MZWV invloed heeft op thuis als een symbolische plaats. De symbolische invulling die men aan een thuis geeft, is afhankelijk van emoties die geconstrueerd worden via praktijken die cultureel gebonden zijn.

Brouckaert (2011) beschrijft hoe dit 'thuis' in de context van migratie vaak gezien wordt als een abstract ideaal dat enkel in een nostalgisch verleden of in een utopische toekomst bestaat. Kirmayer (2007) stelt dit scherper door bij mensen op de vlucht een totale afwezigheid van verworteling vast te stellen. Zij zitten volgens hem vast in een 'no place, no time'. Dit concept voor mensen op de vlucht zou ook toegepast kunnen worden op MZWV. Kirmayer stelt dat mensen op de vlucht in een situatie van 'no place' leven. Ze hebben hun thuisland om diverse redenen verlaten, waardoor ze dit land niet meer als 'thuis' kunnen beschouwen. Hierdoor zijn ze op zoek naar een nieuwe thuis in het gastland, waar ze echter niet aanvaard worden. In de voorgaande factoren komt immers reeds naar voren hoe het voor MZWV moeilijk is om zich op een vaste plaats te vestigen. Ook het gastland kan daardoor geen thuis zijn. Ze ervaren hun woonplaats daarom vaak maar als tijdelijke woning, wat het bijzonder moeilijk maakt om een 'thuis' (als symbolische plaats) te creëren. Doordat zij niet terug kunnen naar dit verlaten thuis uit het herkomstland én er moeilijk in slagen een nieuwe thuis te creëren in het gastland, bevinden ze zich in een positie van 'no place'. Mensen op de vlucht bevinden zich volgens Kirmayer (2007) ook in een situatie van 'no time'. Ze zitten namelijk gevangen tussen hun verleden en hun toekomst. Hun verleden, hun leven in het herkomstland, is voorbij, maar doordat ze in het gastland verdrongen worden naar de rand van de maatschappij is het zeer moeilijk om een toekomst op te bouwen. Ook dit lijkt sterk van toepassing op de situatie van MZWV. Doordat ze in deze 'no place, no time'-situatie zitten, blijft een thuis als een symbolische plaats vaak een droom. Een droom van het nostalgisch verleden in het thuisland en een droom van een utopische toekomst in het gastland (Brouckaert, 2011).

Ook de onzekerheden die gepaard gaan met het leven zonder wettig verblijfstatuut staan het creëren van een stabiele thuissituatie in de weg en creëren mee een leven in een 'no place, no time'. De twee belangrijkste onzekerheden waarmee MZWV geconfronteerd worden zijn de financiële onzekerheid en de sociale onzekerheid. De financiële onzekerheid is vooral te wijten aan de beperkte arbeidsmogelijkheden voor MZWV. Met de sociale onzekerheid wordt bedoeld op de angst om het land uitgezet te worden. Deze onzekerheid zorgt ervoor dat deze gezinnen geen gevoel van 'er mogen zijn' meekrijgen vanuit de gastsamenleving (Ory, 2004). Ze zijn noch in hun gastland erkend, noch in hun herkomstland. Hierdoor leven ze een leven 'tussenin' (Ory, 2004). In deze situatie komt de veerkracht van vele ouders en kinderen zonder wettig verblijfstatuut naar voor. Zo hanteren vele MZWV de strategie om spontaan en in het 'hier en nu' te leven, zonder te veel na te denken over hun toekomst en te veel terug te kijken naar het verleden (Ory, 2004).

De nood die ouders ervaren om een thuis te creëren heeft een grote invloed op de keuze van uitgeprocedeerde asielzoekers. De onmogelijkheid om een thuis te creëren in het herkomstland, bijvoorbeeld door geweld of onzekerheid, kan ervoor zorgen dat ouders ervoor kiezen in de illegaliteit in België te blijven. Anderzijds zal ook de onmogelijkheid om in België een thuis te creëren door de grote instabiliteit mogelijks een grote invloed hebben.

3.4.2 Opvoeden in illegaal verblijf

Een tweede gebied waarop het leven zonder wettig verblijfstatuut een fundamentele invloed binnen het gezin uitoefent, is de opvoeding. Door de precaire situatie waarin deze gezinnen zich bevinden, komt de opvoeding sterk onder druk te staan. Ook het mogelijk traumatisch verleden voor ze in het gastland terecht komen, kan de gezinsrelaties blijvend beïnvloeden. Toch toont onderzoek aan hoe deze ouders (in de literatuur spreekt men vooral over vrouwen) een zeer grote veerkracht tonen (Viramontez & Lopez, 2012). Hieronder worden ten eerste een aantal moeilijkheden voor gezinnen in onwettig verblijf weergegeven: het verschil in integratie met de school als belangrijke factor, het verschil in opvoedingswaarden tussen school en thuis en de moeilijkheid om in de basisnaden van het gezin te voorzien. Ten tweede wordt er aangetoond dat de ouders ook veel veerkracht tonen door gebruik te maken van een sociaal netwerk. Tot slot wordt er dieper ingegaan op de rol van opvoeding in de ervaring van burgerschap van de ouder.

Als eerste moeilijkheid geeft Kegel (2007, in Van Meeteren et al., 2008) aan hoe het verblijf in een opvangcentrum reeds een diepgaande invloed heeft op de opvoeding en de ouder-kindrelatie. Ouders met kinderen die bij hun aankomst in België een asielaanvraag indienen, worden (tijdelijk) in deze centra ondergebracht. Dit verblijf leidt echter vaak tot een verstoorde ouder-kindrelatie. Een mogelijke oorzaak hiervoor is het verschil tussen ouders en kinderen in hun contacten met de buitenwereld. De ouders mogen immers niet werken en blijven zo beperkt tot de omgeving van het centrum. De kinderen daarentegen moeten verplicht aan het onderwijs participeren, waardoor zij wel personen buiten het centrum leren kennen en zo hun integratieproces reeds op gang brengen. Deze verschillende tempo's van integratie kunnen voor heel wat strubbelingen in de opvoeding zorgen, en ook de ouder-kindrelatie onder druk zetten. Dit neemt niet weg, zoals in de voorgaande paragraaf⁵ reeds aan bod komt, dat ouders steeds een belangrijke rol toeschrijven aan het onderwijs in het gastland. Ouders vinden deze integratie immers zeer belangrijk. Ook zorgt dit voor een netwerk, wat volgens hen de kans op een verblijfsvergunning verhoogt (Van Meeteren et al., 2008). Deze tegenstrijdige rol van het onderwijs, als 'hoopgever' en als 'verscheurder', en zijn invloed op de ouder-kindrelatie, zou ook herkend kunnen worden in de ouder-kindrelatie in gezinnen die leven zonder wettig verblijfstatuut. Ook in deze situatie zijn de ouders niet in staat om te werken (tenzij op de illegale arbeidsmarkt), maar zijn de kinderen wel

---

⁵ Zie hoofdstuk 1: 3.1.2. De precaire omstandigheden in illegaal verblijf

verplicht om naar school te gaan. Ook dit leidt tot een verschil in mogelijkheden om zich te integreren. Deze kinderen kunnen beter een netwerk uitbouwen en zich gemakkelijker integreren.

Een tweede moeilijkheid waarmee ouders zonder wettig verblijfstatuut in de opvoeding te maken krijgen, is de sterk verschillende visie op opvoedingswaarden thuis en op school. Dit wordt ook in het voorgaande hoofdstuk kort aangehaald en heeft een grote impact op hoe de opvoeding vorm krijgt. Zij kunnen zich immers niet altijd vinden in de ideologieën rond opvoeding en educatie die in het Belgische onderwijs gehanteerd worden (Brouckaert, 2011). De gehanteerde waarden en normen lijken vaak in te gaan tegen hun eigen waarden en normen. In een poging om tot een flexibel compromis te komen, gaan de ouders voortdurend proberen te navigeren tussen deze verschillen. Door verschillende culturele opvoedingsvisies te combineren, proberen zij hun kind op te voeden tot een geaccepteerde burger (Brouckaert, 2011). Dit gaat echter helemaal niet vanzelfsprekend en vraagt zeer veel inspanning van de ouders (Brouckaert, 2011).

Niet alleen het verschil in integratieniveau tussen kind en ouder en het verschil in opvoedingswaarden thuis en op school zorgen voor moeilijkheden bij het opvoeden. De illegale status brengt ook heel wat andere moeilijkheden bij het opvoeden met zich mee. Bij de analyse van het domein onderwijs wordt reeds vastgesteld hoe de preciaire situatie waarin deze gezinnen zich bevinden, een grote invloed op het kind heeft. Voor ouders is het immers zeer moeilijk zich met de opvoeding van hun kinderen bezig te houden, wanneer zij in het dagelijkse leven steeds opnieuw worstelen om in de basisnoden van hun gezin te voorzien (Viramontez & Lopez, 2012). Dit worstelen om in de basisnoden te voorzien is een rechtstreeks gevolg van de beperkte sociale rechten waarop MZWV zich kunnen beroepen. Als gevolg hiervan moeten zij zich bijvoorbeeld tot de illegale arbeidsmarkt richten om een job te vinden en zo een inkomen te voorzien. De moeilijke en veeleisende omstandigheden in het illegale arbeidscircuit zorgen ervoor dat het, vooral voor alleenstaande vrouwen, zeer moeilijk wordt zich zowel met opvoeding als met werk bezig te houden (Brouckaert, 2011)

Ondanks al deze moeilijkheden tonen de ouders zonder wettig verblijfsstatuut dat ze veerkrachtig omgaan met de opvoeding van hun kinderen. Wanneer gezinnen zonder wettig verblijfstatuut in het land toekomen, hebben zij meestal nog geen familie of netwerk om op te steunen. Dit zorgt ervoor dat zij genoodzaakt worden om de opvang en opvoeding van hun kinderen met de nodige creativiteit aan te pakken (Brouckaert, 2011). Zo toont Brouckaert (2011) hoe alleenstaande moeders een informeel netwerk uitbouwen dat hen kan helpen bij het opvoeden. Deze sociale netwerken kunnen dus niet alleen ondersteuning bieden bij het vinden van werk of een passende woning, maar ze zijn ook een belangrijke bron van ondersteuning bij de opvoeding van de kinderen. Vele vrouwen, zeker diegene die uit het Zuiden afkomstig zijn, hechten hier veel belang aan. In het Zuiden is de ‘grote familie’ traditioneel namelijk een belangrijke hulpbron bij het opvoeden. Deze band wordt, ondanks de grote afstand, niet

alleen in stand gehouden, maar deze vrouwen creëren ook zelf een ‘vervangfamilie’ uit mensen met een gelijkaardige culturele achtergrond (Brouckaert, 2011). Devillé (2006, in Brouckaert, 2011) noemt dit een ‘outsider community’: een gemeenschap van mensen met dezelfde etnische achtergrond. Alleenstaande vrouwen zonder wettig verblijfstatuut investeren zeer veel energie in deze netwerken, omdat deze voor hen een manier zijn om de opvoeding van hun kinderen volgens hun eigen culturele waarden in te vullen, en hen ook het gevoel geeft deel van een groter geheel te zijn (Brouckaert, 2011). Een laatste cruciaal element bij het bespreken van het opvoeden in gezinnen zonder wettig verblijfstatuut, is het opvoeden als praktijk die bijdraagt tot de samenleving van het gastland. Ondanks de aandacht die gezinnen zonder wettig verblijfstatuut voor hun eigen culturele en etnische achtergrond blijven behouden en de toekomstonzekerheid die deze ouders ervaren, is de praktijk van het opvoeden steeds een praktijk van burgerschap. De opvoeding van hun kinderen vindt immers niet plaats in het luchtledige, maar in nauw contact met de gastsamenleving. Zij creëren, door het opvoeden van kinderen in deze samenleving, mee de toekomstige burgers (Brouckaert, 2011). Brouckaert (2011) geeft hiermee een vernieuwde blik op het opvoeden door ouders zonder wettig verblijfstatuut. Andere literatuur legt zich enkel toe op de school als contactpunt met de dominante cultuur en samenleving voor ouders van minderjarige kinderen, terwijl Brouckaert toont dat ouders voortdurend, door hun praktijk van het opvoeden, reeds in contact staan met de samenleving.

Doorheen het creëren van een thuis en het opvoeden in precaire omstandigheden wordt duidelijk dat ouders in onwettig verblijf heel wat extra drempels ervaren in hun dagelijks leven. Deze drempels kunnen een beter begrip omtrent de keuze voor vrijwillige terugkeer of een verblijf in de illegaliteit van ouders genereren. Er is echter weinig literatuur te vinden over de specifieke situatie van gezinnen. Het is daarom niet uitgesloten dat er naast deze twee aspecten, ook andere belangrijke factoren zijn die de keuze voor uitgeprocedeerde gezinnen sterk beïnvloeden.

3.5. Conclusie

Zoals reeds in het eerste deel van dit hoofdstuk bij het bespreken van de vrijwillige terugkeer in cijfers beschreven wordt, is vrijwillige terugkeer voornamelijk een optie wanneer alle andere opties om legaal in België te blijven zijn weggevallen. De keuze voor vrijwillige terugkeer wordt voor de meeste asielzoekers pas relevant wanneer leven in de illegaliteit als enig alternatief overblijft. Verschillende onderzoekers wijzen er daarom op dat het vrijwillige karakter van de vrijwillige terugkeer in vraag gesteld kan worden (De Moor, 2011; Leerkes et al., 2011, Smeets, 2013; Vulsteke, 2006; Webber, 2011). De keuze voor vrijwillige terugkeer wordt gemaakt wanneer men uitgeprocedeed is en geen kans meer ziet om legaal in het gastland te verblijven. Men kan hier spreken van een keuze tussen twee kwaden. Een keuze voor vrijwillige terugkeer wordt gemaakt om het alternatief, een leven in de illegaliteit, te ontvluchten (Smeets, 2013; Vulsteke, 2006). De angst voor een gedwongen terugkeer en de

uitzichtloosheid van een leven in de illegaliteit zijn geen uitzonderlijke motieven om terug te keren (Smeets, 2013).

De complexe keuze voor terugkeer of leven in de illegaliteit blijkt dus een keuze tussen twee kwaden: een leven in de preciaire omstandigheden van een illegaal verblijf of terugkeren naar een land waar men van weggevlucht is (Leerkes et al., 2011).

4. Conclusie en probleemstelling

In deze literatuurstudie werd de context geschetst die de keuze van uitgeprocedeerde ouders tussen vrijwillige terugkeer naar het herkomstland en een verblijf in de illegaliteit in België beïnvloedt. Dit is een zeer complexe keuze, en de geschetste context is daarom zeker niet exhaustief.

Beleidsmatig kan vastgesteld worden dat zowel de Belgische als andere Europese overheden de voorbije jaren sterk inzetten op vrijwillige terugkeer bij deze doelgroep. Sinds 2012 probeert men onder andere via terugkeertrajecten en terugkeerplaatsen deze optie bespreekbaar te maken en mensen aan te sporen terug te keren naar hun herkomstland. De realiteit toont echter dat er maar weinig uitgeprocedeerde gezinnen terugkeren en er zelden sprake is van vrijwilligheid in de keuze voor vrijwillige terugkeer.

Vervolgens werden in het tweede deel van deze literatuurstudie de verschillende factoren die de keuze mogelijks beïnvloeden verder onderzocht. In België zorgt de ambivalente houding van de plaatselijke bevolking en de overheid enerzijds voor een reden om te vertrekken, aangezien zij MZWV niet als volwaardige burgers zien en hen geen burgerrechten en sociale rechten toekennen. Toch kan deze houding ook een reden zijn om in de illegaliteit te overleven, aangezien men in persoonlijk contact vaak wel steun vindt. Ook de preciaire omstandigheden op het vlak van onderwijs, huisvesting, gezondheidszorg en arbeid waar uitgeprocedeerde gezinnen in terechtkomen indien ouders voor de illegaliteit kiezen, hebben een grote invloed op de keuze. De sterke beperking van rechten bij een leven in de illegaliteit kunnen de keuze hiervoor afremmen. Daarnaast werd er ook stilgestaan bij de verschillende factoren die door de overheid worden ingezet om de keuze voor vrijwillige terugkeer te beïnvloeden en uitgeprocedeerde asielzoekers ertoe aan te zetten om te kiezen voor vrijwillige terugkeer. Dit doen ze door terugkeer- en re-integratiesteun aan te bieden, de rechten voor MZWV te beperken tot een minimum en MZWV af te schrikken door de mogelijkheid om gedwongen teruggestuurd te worden reëel te maken. Naast deze factoren die de MZWV lijken te ondergaan, ontwikkelen MZWV ook heel wat strategieën om het leven in de illegaliteit mogelijk te maken. Het opbouwen van een sociaal netwerk, de mogelijkheid om onzichtbaar te leven en het kaderen van de huidige levensomstandigheden tegenover deze in het herkomstland, kunnen ervoor zorgen dat men er toch voor kiest om in het gastland te blijven.

Naast de factoren in België, spelen ook heel wat factoren in het herkomstland mee in de keuze tussen vrijwillige terugkeer of een leven in de illegaliteit. De veiligheid, het toekomstperspectief, de sociale

netwerken en gezondheidszorg ter plaatse en de mogelijkheid om de juiste legale papieren te verkrijgen, hebben een grote invloed op de keuze.

Al deze factoren dragen bij aan de ‘willingness’ en ‘readiness’ om terug te keren, die volgens Cassarino (2004) beide nodig zijn voor een duurzame terugkeer. De termijn van 30 dagen waarin ouders de keuze voor het terugkeertraject moeten maken is zeer kort, mogelijk te kort, om tot deze ‘readiness’ tot terugkeer te komen. Hierdoor lijken vele uitgeprocedeerde ouders voor een leven in de illegaliteit te kiezen, wat in tegenstrijd is met het doel van de overheid om zoveel mogelijk uitgewezen asielzoekers vrijwillig te laten terugkeren.

In een laatste paragraaf wordt stilgestaan bij de specifieke situatie van gezinnen. Bij uitgeprocedeerde ouders spelen ook het creëren van een thuis en het opvoeden in de illegaliteit een grote rol. Het leven in de illegaliteit zorgt ervoor dat deze ouders er niet in slagen een ‘thuis’ te creëren doordat zij voortdurend in een ‘no place, no time’ leven. Daarnaast wordt ook de opvoeding sterk beïnvloed door een illegale verblijfstatus. Deze wordt hierdoor sterk onder druk gezet, onder andere door de verschillende graad van integratie bij kinderen en ouders. Toch toont Brouckaert (2011) dat de opvoeding in illegaal verblijf ook een manier kan zijn om bij te dragen aan de gastsamenleving doordat men mee de toekomstige burgers opvoedt. Deze paragraaf werd beperkt tot twee aspecten omtrent gezinnen zonder wettig verblijfsstatuut. Er zijn weinig studies die ook de specifieke situatie van gezinnen in terugkeer onderzoeken.

Deze masterproef gaat dieper in op deze specifieke situatie van gezinnen. Er zal daarom verder onderzocht worden welke factoren deze keuze voor uitgeprocedeerde ouders beïnvloeden. Naast een gebrek aan aandacht voor de specifieke situatie van gezinnen, werd doorheen deze literatuurstudie duidelijk dat er weinig aandacht is voor de beleefde ervaring omtrent deze keuze. Daarom zal er in deze masterproef ook aandacht besteed worden aan hoe ouders die voor vrijwillige terugkeer opteren, deze keuze ervaren. Ook zal er nagegaan worden hoe de terugkeerprocedure zelf door deze gezinnen ervaren wordt en hoe het ouderschap in deze context beleefd wordt. Om al deze aspecten te onderzoeken wordt er gewerkt aan de hand van de volgende onderzoeksvraag; *“Wat is de beleefde ervaring van ouders en hun gezin die in vrijwillige terugkeer stappen?”*

Om met deze algemene onderzoeksvraag aan de slag te gaan, werden er vijf deelvragen opgesteld. Een eerste deelvraag is *“Welke factoren ervaren ouders als beïnvloedende factoren in de keuze voor vrijwillige terugkeer?”* Met deze deelvraag zal gezocht worden naar de belangrijkste factoren die de beslissing voor uitgeprocedeerde ouders mee vorm geven. Hiermee wordt ook onderzocht of er voor uitgeprocedeerde ouders eventueel andere factoren spelen dan deze die aan bod komen in de literatuurstudie voor uitgeprocedeerde asielzoekers.

De tweede deelvraag luidt “*Hoe ervaren de ouders de keuze bij het instappen in vrijwillige terugkeer?*”. In de literatuurstudie komt deze keuze enerzijds naar voor als een keuze tussen twee kwaden, die men pas maakt wanneer een legaal verblijf niet langer mogelijk is. Het vrijwillig karakter van vrijwillige terugkeer voor uitgeprocedeerde asielzoekers wordt hierdoor herhaaldelijk in vraag gesteld in de literatuurstudie. Met deze vraag zal onderzocht worden hoe de keuze ervaren wordt door ouders van minderjarige kinderen.

Een derde deelvraag is de vraag naar de beleefde ervaring van deze gezinnen eenmaal zij ingestemd hebben met een vrijwillige terugkeer; “*Wat is de beleefde ervaring van gezinnen eenmaal zij ingestemd hebben in de vrijwillige terugkeerprocedure?*”. Hierbij wordt onderzocht hoe zij de voorbereiding hierop en de begeleiding die ze hierbij krijgen, ervaren. Deze voorbereiding is cruciaal om van de terugkeer ook een duurzame terugkeer te maken.

Als vierde deelvraag wordt er daarom gekeken naar de toekomst en de duurzaamheid van de vrijwillige terugkeer: “*Op welke manier ervaren de gezinnen hun toekomstperspectief?*” Het instappen in vrijwillige terugkeer is immers een zeer ingrijpende keuze die het toekomstperspectief van zowel de ouders als de kinderen sterk beïnvloedt.

In een laatste deelvraag wordt er stilgestaan bij hoe deze beleefde ervaring het ouderschap in deze context beïnvloedt. Noch in het beleid, noch in de literatuur is er immers aandacht voor de ervaring van ouderschap in een context van uitwijzing én in de context van vrijwillige terugkeer naar het herkomstland. Het lijkt ons daarom cruciaal dit aspect meer in de diepte te exploreren. De vijfde vraag luidt daarom: “*Hoe beleven ouders het ouderschap in een context van vrijwillige terugkeer?*”. Met deze vraag wordt nagegaan hoe de ervaring van ouderschap zowel de keuze voor vrijwillige terugkeer als de ervaring van de terugkeerprocedure beïnvloedt.

Hoofstuk 2: Methodologie

1. Inleiding

In het tweede hoofdstuk van deze masterproef wordt er uitgebreid stilgestaan bij de opzet en uitvoering van het onderzoek. Ten eerste wordt de keuze voor kwalitatief onderzoek toegelicht en verantwoord. Ten tweede wordt er stilgestaan bij het proces van de dataverzameling. We lichten daarbij de gehanteerde snowball-sampling procedure, de participerende organisaties en de samenstelling van de steekproef toe. Daarnaast wordt ook de constructie van een semi-gestructureerd interview geduid en gesitueerd binnen een narratieve benadering van dataverzameling. Tot slot wordt binnen de bespreking van de dataverzameling ook stilgestaan bij de ethische aspecten van het onderzoek.

Ten derde komt ook de data-analyse aan bod in dit hoofdstuk. Hierbij wordt vertrokken vanuit een thematische narratieve analyse, die leidde tot de uitwerking van zowel een descriptieve within-case als interpretatieve cross-case analyse. Deze thematische narratieve benadering wordt in dit hoofdstuk verantwoord, samen met een toelichting van hoe deze analyse concreet verliep.

Ten slotte wordt er ook stilgestaan bij kwaliteit van het onderzoek. Zowel de validiteit als de betrouwbaarheid komen hierbij aan bod.

2. De keuze voor kwalitatief onderzoek

Zoals in de probleemstelling aan bod komt, wordt in deze masterproef de beleefde ervaring van ouders en hun gezin in vrijwillige terugkeer onderzocht. Vanuit de onderzoeksinteresse in de beleefde ervaring werd gekozen voor het uitvoeren van een kwalitatief onderzoek. Dewey (1931 in Savin-Baden & Major, 2013, p.5) gaf immers al aan hoe “The world in which we immediately live, that in which we strive, succeed, and are defeated is pre-eminently a qualitative world. What we act for, suffer, and enjoy are things in their qualitative determinations”.

In kwalitatief onderzoek wordt er gefocust op hoe mensen hun ervaringen en de wereld rondom interpreteren en hoe zij hier betekenis aan geven (Holloway, 1997 in Savin-Baden & Major, 2013). Het doel van kwalitatief onderzoek is het begrijpen van “the social reality of individuals, groups and cultures. Researchers use qualitative approaches to explore the behaviour, perspective and experiences of the people they study. The basic of qualitative research lies in the interpretive approach of the social reality” (Holloway, 1997, p. 2 in Savin-Baden & Major, 2013).

Kwalitatief onderzoek gaat dus verder dan het beschrijven van de verzamelde data. In kwalitatief onderzoek gaat men er immers vanuit dat de verzamelde data een symbolische representatie zijn van individuele ervaringen en perspectieven (Savin-Baden & Major, 2013). Het is de onderzoeker die aan de hand van de verzamelde data probeert om deze ervaringen en perspectieven te construeren vanuit verschillende interpretaties.

3. Dataverzameling

De keuze voor kwalitatief onderzoek heeft een grote invloed op de wijze waarop respondenten geselecteerd worden en hoe de dataverzameling gebeurt. In dit deel wordt er stilgestaan bij de rekrutering en selectie van respondenten en wordt het proces van dataverzameling omschreven. Vanuit de aard van de onderzoeksvraag kozen wij ervoor om de onderzoeksopzet vorm te geven vanuit een narratieve benadering. Deze werd verder uitgewerkt in semi-gestructureerde interviews. Vervolgens wordt ook stilgestaan bij de ethische aspecten van het onderzoek.

3.1. Inclusiecriteria en werving respondenten

In kwalitatief onderzoek wordt er vaak gekozen voor een kleine steekproef waardoor een diepgaande exploratie van het narratief van respondenten ontwikkeld kan worden. Hierbij komt de focus dus te liggen op analytische generalisatie, eerder dan op statistische generalisatie. In analytische generalisatie is het doel, net als in deze masterproef, om een zo breed mogelijk begrip van de verschillende ervaringen te ontwikkelen. Dit primeert boven het generaliseren naar de volledige populatie in deze situatie, zoals men met een statistische generalisatie beoogt (Savin-Baden & Major, 2013).

Het is hierbij belangrijk stil te staan bij wie er toegelaten wordt tot de steekproef, aangezien inclusie- en exclusiecriteria voor de samenstelling van de steekproef een grote invloed hebben op de resultaten (Savin-Baden & Major, 2013). Om een passend antwoord op de gekozen onderzoeksvragen te formuleren, kozen wij ervoor om de respondenten te selecteren aan de hand van twee criteria. Als eerste criterium moesten de participanten ingestemd hebben met een vrijwillige terugkeer naar hun herkomstland. Ten tweede dienden zij, als alleenstaande of samen met hun partner, aan het hoofd te staan van een gezin met minstens één minderjarige zoon of dochter. Door de criteria bewust zeer breed te houden, hoopten wij een diversiteit aan ervaringen en verhalen te bekomen.

3.1.1 Gecontacteerde organisaties: Snowball-sampling

De oorspronkelijke onderzoeksvraag ontstond in samenwerking met het OTC in Holsbeek. Wanneer dit centrum in juni 2014 sloot, werden wij verplicht onze respondenten op een andere manier te bereiken. Via onze promotor, Prof. De Haene, en haar contacten met de Coördinator Terugkeerbegeleiding van de Dienst Vrijwillige Terugkeerbegeleiding, konden wij contact opnemen met de OTP-consulent van het opvangcentrum in Poelkapelle en twee terugkeerconsulenten van Fedasil die eerder in het OTC werkten. Via deze weg kwamen wij ook in contact met de verantwoordelijke Vrijwillige Terugkeer van Stad Gent. Zowel met de terugkeerconsulenten van Fedasil en de verantwoordelijke Vrijwillige Terugkeer van Stad Gent werd een verkennend gesprek gevoerd om de werking van deze instanties beter te leren kennen. Deze informatie werd gebruikt om de literatuurstudie aan te vullen, maar komt verder niet aan bod in deze masterproef.

Via deze contacten werd er op zoek gegaan naar mogelijke respondenten voor het onderzoek. Hierbij werd met verschillende organisaties contact opgenomen aan de hand van een snowball-sampling. Bij deze methode start de onderzoeker bij één of meerdere individuen die informatie kunnen geven en vraagt hen wie ook een bijdrage zou kunnen leveren aan het onderzoek (Mortelmans, 2009). Deze steekproef wordt gebruikt wanneer het onmogelijk is over lijsten te beschikken waaruit men respondenten kan selecteren (Roose & Meuleman, 2014). De groep van gezinnen in vrijwillige terugkeer in België verandert zeer snel, wat het moeilijk maakt om een dergelijke lijst op te stellen en te verkrijgen. Wij kozen ervoor om niet de respondenten, maar de medewerkers van Fedasil aan te spreken als doorverwijzers in de snowball-sampling. Zij hebben immers een goed zicht op welke collega's met dezelfde doelgroep werken en wie ons in contact zou kunnen brengen met respondenten.

Het is op deze manier dat de terugkeerconsulenten ons in contact brachten met andere OTP-consulenten uit de opvangcentra. Gedurende dit proces werd er ook telefonisch contact opgenomen met het terugkeerloket in Antwerpen en mailden we naar het algemeen e-mailadres waar iedereen terecht kan voor informatie rond vrijwillige terugkeer. Na een periode waarin vele e-mails verstuurd werden en telefoongesprekken plaatsvonden, stelden we vast dat we contact hadden opgenomen met alle personen die met gezinnen in vrijwillige terugkeer werken. Op dat moment bracht elke doorverwijzing ons bij personen met wie we reeds eerder contact hadden opgenomen. De spreekwoordelijke cirkel in de snowball-sampling was dan ook rond (Mortelmans, 2009).

De communicatie tijdens het rekruteren van respondenten verliep vaak moeizaam, mede door de opvangcrisis waar Fedasil in de tweede helft van 2015 mee te maken kreeg. De communicatie met de medewerkers van Fedasil gebeurde hoofdzakelijk via e-mail. In de eerste e-mail werd altijd het doel van de masterproef en het interview beschreven, samen met de criteria waaraan de respondenten moesten voldoen. Wanneer een antwoord uitbleef en we over een telefoonnummer van de persoon in kwestie beschikten, werd er ook telefonisch contact opgenomen.

3.1.2 Geïnterviewde ouders

De respondenten van deze masterproef werden via drie verschillende organisaties gerekruteerd. De OTP-consult van het opvangcentrum in Poelkapelle stemde als eerste in om mee te werken. Tijdens het interview met de verantwoordelijke Vrijwillige Terugkeer van Stad Gent leerden we dat ook daar gezinnen in vrijwillige terugkeer verbleven. De verantwoordelijke was bereid deze ouders aan te spreken om te participeren aan het onderzoek. Ook de OTP-consulent van het opvangcentrum in Sint-Truiden toonde zich bereid om de aanwezige ouders hierover aan te spreken.

Naast deze drie organisaties, hebben ook andere organisaties bereidwillig meegezocht naar mogelijke respondenten. De OTC-consulent van het opvangcentrum in Jodoigne toonde zich bereid om mee te werken, maar op het moment van het contact verbleven er geen gezinnen in vrijwillige terugkeer in dit opvangcentrum. De terugkeerconsulenten probeerden ook enkele ouders aan te spreken die zich

zelfstandig voorbereiden op hun vrijwillige terugkeer via het terugkeerloket, maar geen van deze ouders was hiertoe bereid.

Met behulp van de participerende organisaties konden wij ouders van vijf gezinnen in vrijwillige terugkeer interviewen: één gezin uit het opvangcentrum in Poelkappelle, twee gezinnen uit het opvangcentrum in Sint-Truiden en twee gezinnen uit ‘De tussenverdieping’, een noodopvang voor personen in vrijwillige terugkeer gecoördineerd door de Stad Gent. De participant-ouders werden telkens aangesproken door hun begeleider uit het opvangcentrum met de vraag of ze wilden deelnemen aan een interview voor een masterproef rond hun situatie als gezin in vrijwillige terugkeer. Indien de respondenten toestemden zochten we een passend moment samen met hen, de begeleider en de eventuele tolk. Door het grote verloop van gezinnen in de opvangcentra en doordat het vertrek soms zeer snel beslist wordt, was het hierbij belangrijk om kort op de bal te spelen. Niettemin hebben we jammer genoeg toch enkele ouders die in aanmerking kwamen voor ons onderzoek niet kunnen ontmoeten.

Van de vijf gezinnen waren er vier afkomstig uit Tsjetsjenië en één uit Algerije. De gezinnen in de steekproef waren zeer divers. Zo bestonden vier gezinnen uit beide ouders en bestond er één gezin uit een alleenstaande moeder. Ook de leeftijd van de kinderen varieerde sterk: van enkele maanden oud tot (ook) meerderjarige kinderen. De gezinnen kwamen tussen vier en dertien jaar geleden voor het eerst naar België. Alle gezinnen hadden bij aankomst een asielaanvraag ingediend en verschillende gezinnen dienden ook een meervoudige asielaanvraag in. De informatie per gezin is terug te vinden in de tabel op de volgende bladzijde.

Het gebruik van een snowball-sampling is een uitdaging voor de onderzoeker, aangezien er mogelijk een vorm van zelfselectie optreedt (Savin-Baden & Major, 2013). Door het uitvoeren van een snowball-sampling via de medewerkers van Fedasil werd er immers vooral gefocust op ouders die zich in een opvangcentrum van Fedasil bevonden. Er werd ook geprobeerd om ouders te betrekken die zich zelfstandig met hun gezin voorbereiden via terugkeerlokets, maar de drempel om deel te nemen leek voor deze ouders hoger te liggen. Bij deze gezinnen is er immers een minder goed contact met de terugkeercoach en is het moeilijker een concrete afspraak te maken doordat zij niet in een opvangcentrum verblijven.

Aangezien er geen gerandomiseerde steekproef gebruikt werd en we werkten met een kleine sample, zijn de resultaten van het onderzoek niet generaliseerbaar naar de volledige populatie. Dit is echter ook niet het doel van deze masterproef. De focus ligt op het begrijpen van de beleefde ervaring en betekenisgeving van de respondenten, wat een andere onderzoeksinteresse betreft dan de generalisatie van bevindingen (Riessman, 2008).

Tabel 1. Achtergrondvariabelen van de participant-ouders

	Herkomstland	Gezinssamenstelling	Aantal kinderen	Leeftijd van de kinderen	Tijd in België	Aantal ingediende asielaanvragen
Gezin 1	Tsjetsjenië (Rusland)	Beide ouders	3 kinderen	2 oudste kinderen: niet gekend 1 jaar	4 jaar	4
Gezin 2	Tsjetsjenië (Rusland)	Alleenstaande moeder	2 kinderen	3 jaar 1 jaar	4 jaar	1
Gezin 3	Algerije	Beide ouders	2 kinderen	7 jaar 2 jaar	13 jaar	Meer dan 1
Gezin 4	Tsjetsjenië (Rusland)	Beide ouders	4 kinderen	22 jaar 20 jaar 18 jaar 11 jaar	6 jaar	2 asielaanvragen 1 medische regularisatie
Gezin 5	Tsjetsjenië (Rusland)	Beide ouders	5 kinderen	11 jaar 7 jaar 6 jaar 5 jaar 2 jaar	6 jaar	6 of 7

3.2 Semi-gestructureerd diepte-interview

3.2.1 Een narratieve benadering en semi-gestructureerde interviews

In deze masterproef wordt er gezocht naar de beleefde ervaring van ouders in vrijwillige terugkeer. Vanuit deze onderzoeksvraag kozen wij ervoor om de dataverzameling vanuit een narratieve benadering vorm te geven.

“De studie van narratieven is de studie van de manier waarop mensen de wereld beleven” (Levering & Smeyers, 2007, p. 279). Dit vanuit de overtuiging dat mensen aan de hand van hun narratief betekenis geven aan zichzelf, de wereld rondom en aan wat hen is overkomen. Het construeren van een narratief kan gezien worden als het nadenken over een gebeurtenis zelf, iets dat de ambiguïteit en complexiteit van de beleefde ervaring en betekenisgeving naar voor laat komen (Savin-Baden & Major, 2013). Het is in het vertellen van verhalen over moeilijke gebeurtenissen dat men erin slaagt om een orde te creëren, emoties te bevatten en men op zoek kan gaan naar een betekenis van wat er precies gebeurde. Door te focussen op het verhaal en de eigen betekenisgeving van de respondenten, werd er geprobeerd om niet alleen aandacht te hebben voor de emotionele kant van het verhaal, maar ook hoe de participanten hiermee omgaan en wat dit voor hen betekent (Riessman, 2008).

Het narratief onderzoek verschilt van ander kwalitatief onderzoek door het gebruik van diachronische data; de nadruk ligt op een tijdsevolutie of ontwikkelingsperspectief (Polkinghorne, 1995 in Levering & Smeyers, 2007). Ook in deze masterproef is deze tijdsevolutie cruciaal, aangezien er op zoek gegaan wordt naar de verschillende factoren doorheen de tijd die de keuze voor vrijwillige terugkeer, en de ervaring hiervan, beïnvloeden.

Om recht te doen aan het narratief werd er gekozen voor het afnemen van diepte-interviews met de participant-ouders. Interviews zijn de meest gebruikte methode voor dataverzameling in kwalitatief onderzoek. Het gaat uit van een conversatie tussen twee personen (Savin-Baden & Major, 2013). Het afnemen van interviews maakt het mogelijk om personen en situaties te begrijpen en te interpreteren, en verder te gaan dan de vooraf verwachte antwoorden (Tierney & Dilley, 2002 in Savin-Baden & Major, 2013). Door de ervaringen op zo'n manier te selecteren, organiseren, verbinden en evalueren, zegt de respondent iets over wat hij belangrijk vindt (Riessman, 2008).

Er werd gekozen voor semi-gestructureerde interviews. Hierbij wordt er op voorhand een interviewleidraad opgesteld, maar deze wordt met de nodige flexibiliteit gehanteerd. Er is steeds ruimte om in te gaan op wat de respondent aanbrengt. Deze vorm van interviews toont zijn voordelen wanneer er maar één interview met de respondent mogelijk is (Savin-Baden & Major, 2013), zoals door het grote verloop van gezinnen ook in deze masterproef het geval was. Met behulp van een semi-gestructureerd

interview kan in deze situatie de beperkte tijd optimaal gebruikt worden (Savin-Baden & Major, 2013). Deze manier van interviewen laat immers ruimte om de antwoorden tot in de diepte uit te werken en te begrijpen. Doordat deze ook op een gewone conversatie lijkt is de drempel voor de respondent minder groot (Mortelmans, 2013). Volgens Savin-Baden & Major (2013) heeft het interview echter ook enkele nadelen. De resultaten van het onderzoek zijn afhankelijk van de eerlijkheid van de respondent en door het direct contact is er een grotere kans op sociaal wenselijke antwoorden. Daarnaast toont het interview enkel het perspectief van het individu, in plaats dan van een groep (Savin-Baden & Major, 2013). Door de flexibiliteit waarmee de vragen gesteld worden, kunnen antwoorden van respondenten ook moeilijker vergeleken worden (Mortelmans, 2013). Dit perspectief van het individu is echter niet de focus van dit onderzoek, waarbij niet geprobeerd wordt generaliseerbare data te genereren. Deze beperkingen hebben dus geen of weinig invloed op de onderzoeksresultaten.

3.2.2 Rol van de interviewers

Narratieve dataverzameling impliceert ook een bepaalde rol en houding van de interviewers. De onderzoeker probeert de verhalen en ervaringen van de respondenten te begrijpen, te vatten en over te brengen. Dit betreft geen éénrichtingsproces, aangezien een verhaal steeds een co-constructie is tussen de interviewer en de respondent. Er is telkens de respondent die een verhaal vertelt, maar ook de interviewer die hier een bepaalde betekenis aan toekent. De interviewer ontdekt geen narratieven, maar geeft ze mee vorm (Riessman, 2008). In de afgenomen interviews hebben wij dan ook geprobeerd onszelf niet op te stellen als een faciliterende interviewer die aan de hand van vragen een verhaal opgraaft, maar eerder als actieve deelnemers die samen met de respondent een narratief creëren (Gubrion & Holstein, 2001 in Riessman, 2008). Hiermee probeerden we het interview vorm te geven als een samenwerkingsproces (Savin-Baden & Major, 2013), waarbij de interviewer de controle opgeeft en meegaat in het verhaal van de respondent (Riessman, 2008).

Bij alle interviews waren wij allebei aanwezig. Op voorhand werd er steeds onderling afgesproken wie het interview zou leiden en de vragen zou stellen. De andere persoon volgde het gesprek intensief mee en had als taak erover te waken dat alle vragen aan bod kwamen en uitgebreid beantwoord werden. Deze persoon kon indien nodig altijd tussenkomen en bijkomende vragen stellen.

3.2.3 Interviewleidraad

Bij het opstellen van de interviewleidraad werd er vertrokken vanuit de literatuurstudie en de probleemstelling. Er werd een lijst met open vragen opgesteld van waaruit het interview vertrok. Naargelang het antwoord werden er bijvragen of verduidelijkingsvragen gesteld. De interviewleidraad is terug te vinden in de bijlage 1.

Bij de aanvang van het interview werd de respondenten steeds gevraagd zichzelf en hun gezin kort voor te stellen. Door het nagaan van achtergrondinformatie aan de hand van risicovrije vragen werd er geprobeerd een eerste vertrouwensband te creëren (Savin-Baden & Major, 2013). Vervolgens kwam de focus te liggen op de narratief-georiënteerde vragen waarmee participanten uitgenodigd werden hun verhaal te reconstrueren (Savin-Baden & Major, 2013). Hierbij werd gepeild naar het migratie- en asieltraject van het betrokken gezin.

Daarna werd er verdergegaan met vragen die peilden naar de beleefde ervaringen die verbonden zijn aan dit narratief (Savin-Baden & Major, 2013). Ten eerste werd er gevraagd naar de thuiservaringen van de ouders en de kinderen, en welke rol dit thuis-zijn speelt in de relatie met de kinderen. Ten tweede werd er gevraagd hoe zij de houding van de Belgische maatschappij enerzijds, en de autochtone bevolking anderzijds, ervaren. Ten slotte werd de rol van de school van de kinderen in het narratief bevestigd. Zowel de relatie met de school en het belang van het onderwijs voor de ouders, als de mogelijke verschillen tussen het onderwijs in België en in het herkomstland kwamen hierbij aan bod.

Bij elk van de voorgaande aspecten werd er telkens een hoofdvraag gesteld, aangevuld met verschillende bijvragen. De hoofdvragen kwamen in elk interview aan bod, waarna er afhankelijk van het antwoord enkele bijvragen werden gesteld om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de situatie. Afsluitend werd er gevraagd of de participant-ouder graag nog iets anders wenste te vertellen om de respondent de ruimte te geven om ook andere aspecten aan te halen. Elk interview duurde 50 tot 90 minuten.

3.2.4 Setting van de interviews

Locatie

De interviews werden steeds afgenomen in het opvangcentrum waar het gezin op dat moment verbleef. Doordat de ouders het centrum niet moesten verlaten om te participeren aan het interview, probeerden we een eerste drempel weg te halen.

Bij de aanvang van de interviews hadden wij nog niet veel aandacht besteed aan het zoeken naar een geschikte locatie. Tijdens het eerste interview werd echter duidelijk dat het interview plaatsvond in dezelfde ruimte als waar de andere gesprekken rond vrijwillige terugkeer met de medewerkers van Fedasil plaatsvonden. Dit kon het vrije spreken van de respondenten mogelijk verhinderen. Tijdens de volgende interviews hebben we daarom geprobeerd om het interview af te nemen in een meer neutrale setting.

Voor het interview werd er steeds gevraagd om indien mogelijk de ouders te interviewen zonder dat de kinderen hierbij aanwezig waren. Wanneer er kleine kinderen in het gezin waren, bleek dit om praktische redenen niet altijd mogelijk, doordat de ouders zelf verantwoordelijk zijn voor de opvang van hun kinderen en hiervoor geen beroep konden doen op anderen.

Taal

De taal van het interview werd bepaald door de respondenten. Indien zij het gevoel hadden zich voldoende te kunnen uitdrukken in het Nederlands of Frans, vond het interview in deze taal plaats. Zo gebeurde één interview in het Nederlands en één in het Frans. Bij de drie andere ouders was dit echter onmogelijk, waardoor wij ervoor kozen deze interviews via een sociale tolk te faciliteren.

Het gebrek aan een gedeelde taal waar iedereen zich rechtstreeks in kon uitdrukken heeft zeker een invloed gehad in dit onderzoek. Sociale tolken hebben ervaring in het tolken in deze context met kwetsbare personen en garanderen een letterlijke vertaling. Toch bracht dit enkele beperkingen met zich mee. Een eerste beperking was dat er voor deze drie respondenten geen tolk beschikbaar was die in hun moedertaal kon tolken. Hierdoor vonden de interviews plaats in hun tweede taal. Het grootste voordeel van het werken met een tolk, dat iedereen zich onbelemmerd in zijn of haar moedertaal kan uitdrukken, werd hierdoor gedeeltelijk tenietgedaan. Een tweede belemmering van het werken met een tolk was de beperking die dit oplegt in de rechtstreekse communicatie. Doordat de communicatie steeds in ‘blokken’ via een derde persoon ging, werd het moeilijker om op specifieke zaken in te gaan of verduidelijking te vragen bij een antwoord.

Bij de twee overige interviews, die plaatsvonden in het Nederlands en het Frans, was de rechtstreekse communicatie gemakkelijker. Ook hier zorgde de taal echter voor een zekere drempel. De participant-ouder waarmee het interview in het Nederlands plaatsvond, had een behoorlijk niveau van het Nederlands, maar toch botsten we op enkele begrippen die voor de respondent onvoldoende duidelijk waren (bv. ‘toekomst’, ‘thuis’). Hierbij probeerden we dit eerst te vertalen in het Engels, of uit te leggen wat wij eronder verstonden. Een tweede interview vond plaats in het Frans, de tweede taal van de respondent. Hiervoor vertaalden we de interviewleidraad naar het Frans en lieten deze nakijken door een Franstalige kennis (zie bijlage 1). Hoewel de respondent zich vlot wist uit te drukken in het Frans, merkten we dat dit voor ons een drempel creëerde. We misten de affiniteit in het stellen van de vragen die we in het Nederlands wel hadden.

We merkten dat in een narratief onderzoek, waar de focus ligt op de co-constructie van het verhaal, het gebrek aan een gedeelde taal en het vertalen een zekere invloed heeft. Dit werd weliswaar gedeeltelijk beperkt door een gekwalificeerde tolk waarbij een juistheid en neutraliteit gegarandeerd wordt. Toch stelden we vast dat bepaalde begrippen, zoals ‘thuis’, soms enige uitleg nodig hadden bij de vertaling.

3.2.3 Pilot

Gezien het delicaat karakter van de interviewvragen kozen wij ervoor om het eerste interview als een proefinterview te zien en zo de interviewleidraad te testen in de praktijk. Na het eerste interview werden

geen vragen meer aangepast. Wel werd er een extra vraag toegevoegd in het begin waarin de respondent gevraagd wordt zichzelf en zijn/haar gezin kort voor te stellen. Na het eerste interview merkten we immers dat er enkele belangrijke gegevens, zoals de leeftijd van de kinderen, ontbraken. Het benaderen van het eerste interview als een testinterview zorgde er ook voor dat wij zelf vertrouwd konden geraken met onze rol als interviewers.

Gezien de rijke data die dit interview genereerde, hebben we ervoor gekozen om ook dit interview in onze analyse te verwerken. De uiteindelijke veranderingen die na dit interview werden ingevoerd, waren niet fundamenteel anders, waardoor het gebruik van dit interview in de analyse te rechtvaardigen is.

3.3. Ethische aspecten van het onderzoek

3.3.1 De preciaire situatie van de respondenten

De respondenten bevonden zich op het moment van het interview in een zeer preciaire situatie. Wij waren ons ervan bewust dat het afnemen van het interview voor sommige respondenten emotioneel belastend kon zijn. Wij hebben geprobeerd hieraan tegemoet te komen door ten eerste de interviewleidraad voor te leggen aan onze promotor, Professor De Haene, en met haar te overleggen welke vragen al dan niet te intrusief zouden zijn. Ten tweede werd er bij de aanvang van het interview steeds vermeld dat de respondenten konden aangeven wanneer zij liever niet op een vraag wilden ingaan en dat ze het interview op elk moment konden stopzetten.

3.3.2 Privacy

Bij aanvang van het interview werd de privacy en anonimiteit van de respondenten gegarandeerd. Dit bleek voor hen zeer belangrijk te zijn, aangezien verschillende respondenten niet met hun naam naar buiten wilden komen. Van elk interview werd een audio-opname voorzien. Alvorens de opname startte, werd er steeds getoetst of de respondent zich hierbij comfortabel voelde. Daarnaast werd er ook verzekerd dat de opname enkel zou gebruikt worden in het kader van de masterproef en dat deze niet verspreid zou worden. Vier van de respondenten gingen hiermee akkoord. Eén van de participanten vreesde echter dat de overheid van zijn/haar herkomstland de opname zou kunnen bemachtigen en zou kunnen gebruiken als drukkingsmiddel tegen de respondent. Om het interview toch te laten doorgaan werd er gekozen om uitgebreide notities te maken van het interview. Meteen na het interview werden deze uitgetypt en zo waarheidsgetrouw mogelijk aangevuld met wat wij ons herinnerden uit het interview.

Om de privacy verder te garanderen werd elk element dat de identiteit van de respondent zou kunnen blootstellen, weggelaten. De namen van de geïnterviewden werden vervangen door 'Gezin x' en de kinderen werden vermeld met de eerste letter van hun voornaam. Ook de locaties die in het interview

aan bod kwamen, werden vervangen door ‘Stad x’ of ‘opvangcentrum y’. Wel kozen we ervoor het herkomstland weer te geven, vanuit de overtuiging dat dit een grote rol speelt in het narratief van de respondenten.

3.3.3 Informed consent

De ethische maatregelen die hierboven beschreven worden, werden samengebracht in een informed consent. Dit werd opgesteld in het Nederlands en in het Frans en werd voor de aanvang van het interview met de respondent overlopen. Indien nodig, zoals bij het weigeren van een audio-opname, werd het informed consent ter plaatste aangepast. De respondenten ondertekenden dit informed consent voor de aanvang van het interview. Een voorbeeld hiervan is te vinden in de bijlage 2.

4. Data-analyse

Na het afnemen van de verschillende interviews werden de verkregen data geanalyseerd. In dit hoofdstuk wordt er dieper ingegaan op deze data-analyse. Aan de hand van een thematische narratieve analyse werd zowel een within- als cross-case analyse opgesteld. De within-case analyse is een analyse per gezin, steeds opgebouwd vanuit dezelfde thema’s. In de cross-case analyse worden verschillende patronen die doorheen de verschillende cases naar voor komen, verder uitgewerkt. De within-case analyse is daarbij eerder descriptief van aard, terwijl de cross-case analyse een meer interpretatieve diepgang heeft.

Hieronder wordt dieper ingegaan op de keuze voor thematische narratieve analyse. Ook het codeerproces wordt hierbij uitgebreid besproken.

4.1. Thematische narratieve analyse

De analyse in deze masterproef kreeg vorm vanuit een thematische narratieve analyse. In dit soort analyse wordt de nadruk gelegd op ‘wat’ er in het narratief verteld wordt, eerder dan ‘hoe’ het verteld wordt. De thematische narratieve analyse is erop gericht om het unieke, het particuliere van elk verhaal ook in de analyse te benadrukken (Riesmann, 2008). Om de rijkheid van de verhalende data omtrent de beleefde ervaring van de ouders in vrijwillige terugkeer niet verloren te laten gaan, werd er in de analyse een sterke focus gehouden op het ‘gehele’ narratief dat in de interviews naar voor komt.

Tijdens de analyse werd er op drie verschillende manieren geprobeerd om recht te doen aan het narratief van de respondenten. Ten eerste lag er tijdens het codeerproces een sterke nadruk op het behoud van het narratieve karakter van de interviews. Dit gebeurde door de context zoveel mogelijk in acht te nemen, zodat de interpretatie van de data niet zou gebeuren vanuit de aparte thema’s en codes op zich, maar steeds vanuit een focus op het ‘geheel’ van elk narratief (William, 1984 in Riesmann, 2008). Dit

gebeurde door de citaten niet te kort te maken en door de vraag voorafgaand aan het citaat mee te coderen.

Ten tweede wordt dit gerespecteerd door de analyse op te splitsen in een within-case analyse, waar een ‘thick description’ van elk gezin wordt weergegeven, en een overkoepelende cross-case analyse. Een narratieve analyse vraagt namelijk om een specifieke aandacht voor elke case, waarbij er een zo volledig mogelijk beeld gegeven wordt van, in dit geval, de beleefde ervaring van de ouders. Door het narratief van een case in zijn geheel te tonen, wordt de nadruk gelegd op de samenhang en complexiteit van een narratief, waardoor de respondenten erkend worden als actieve agenten die hun eigen verhaal construeren (Mishler, 1996 in Riesmann, 2008). De within-case analyse benadrukt doorheen de ‘thick description’ ook de rijkheid aan details in elk narratief. Op die manier wordt stilgestaan bij de individuele beleving van de respondenten, wat ervoor zorgt dat er niet enkel een generaliserend beeld gegeven wordt van de werkelijkheid door bijvoorbeeld enkel een cross-case analyse op te stellen (Mortelmans, 2013).

Ten derde werd er geprobeerd recht te doen aan de narratieve benadering door de nadruk te leggen op het uitgebreid neerschrijven van de analyse (Creswell, 2007 in Savin-Baden & Major, 2013). De analyse werd bewust een uitgebreid hoofdstuk in deze masterproef. Door het uitgebreid neerschrijven en het veelvuldig gebruik van citaten werd geprobeerd de particulariteit van elke case die vervat zit in de rijkheid van de details niet verloren te laten gaan (Creswell, 2007 in Savin-Baden & Major, 2013). Wij zijn ervan overtuigd dat deze details cruciaal zijn om de beleefde ervaring van ouders in vrijwillige terugkeer te begrijpen.

De thematische narratieve analyse maakt het niet enkel mogelijk om te focussen op het narratief als een rijke bron van informatie, maar maakt het ook mogelijk om verschillende patronen en onderwerpen te beschrijven die doorheen de cases naar voor komen. De narratieve thematische analyse is een methode waardoor patronen geïdentificeerd, geanalyseerd en gerapporteerd kunnen worden. Via deze methode kunnen de narratieven op een rijke en gedetailleerde manier weergegeven worden (Braun & Clarke, 2006).

Zoals reeds beschreven is de analyse in deze masterproef tweedelig. Enerzijds werd er een gedetailleerde within-case analyse uitgewerkt. Deze within-case werd opgebouwd vanuit verschillende thema’s, die geselecteerd werden op basis van het codeerproces. Bij de verschillende cases werd onderzocht hoe dit thema in het narratief van de respondenten een plaats krijgt. Op deze manier primeren steeds de gedetailleerde, rijke en complexe narratieven van de interviews, maar is er reeds oog voor opvallende patronen doorheen deze narratieven.

Anderzijds werd er een cross-case analyse uitgewerkt, waarin gezocht werd naar de patronen die over de cases heen naar voor komen. De within-case analyse en de cross-case analyse zijn op deze manier

complementair, wat de complexiteit van de verschillende narratieven en de verschillende thema's ten goede komt.

4.2. Het codeerproces

Concreet hebben we stap per stap een thematische narratieve analyse gemaakt van de data. Het analyseproces zijn we gestart vanuit de stappen aangeduid in Braun & Clarke (2006).

In deze masterproef werd er gestart vanuit een inductieve codering, wat wil zeggen dat de gebruikte codes uit de data gegenereerd worden (Braun & Clarke, 2006). Door het beperkt aanbod aan literatuur omtrent de beleefde ervaring van gezinsrelaties in vrijwillige terugkeer, bleek de literatuurstudie niet geschikt om hieruit een deductieve codeboom op te stellen. Daarnaast lijkt inductieve codering ook het meest geschikt om voldoende aandacht te hebben voor elementen die nog niet in de literatuurstudie beschreven worden. Het doel van deze masterproef is immers om een zo goed mogelijk inzicht te verwerven in alle aspecten die de ervaring van ouders in vrijwillige terugkeer beïnvloeden. Om dezelfde reden werd er ook gekozen om enkel te werken met semantische codes (Braun & Clarke, 2006). Deze codes zijn eerder van beschrijvende aard. Ze komen als het ware rechtstreeks vanuit de data, zonder reeds te interpreteren wat er gezegd wordt. De meer diepgaande interpretatie van de data komt in een latere fase aan bod (Braun & Clarke, 2006). Op die manier bleven we aandachtig voor alle thema's die vanuit de interviews naar voor kwamen.

Vooreerst werden twee getranscribeerde interviews door elk van de onderzoekers afzonderlijk gecodeerd. Hierna werden deze samengelegd om enerzijds tot een eerste (voorlopige) lijst van codes te komen en anderzijds om een consensus-codering van de twee interviews op te stellen. Deze codelijst bespraken we nadien met onze promotor, Professor De Haene, voor we de andere drie interviews, opnieuw apart, codeerden. Deze laatste drie interviews werden aan de hand van de voorlopige lijst van codes gecodeerd. Indien nodig konden ook nieuwe codes toegevoegd worden aan de lijst. Nadien legden we deze drie gecodeerde interviews samen, waarna we tot een consensus-codering van de drie interviews en tot een definitieve coderingslijst kwamen, die te vinden is in de bijlage 3. In deze lijst van codes werden reeds enkele connecties tussen verschillende codes gelegd, maar pas in een latere fase gingen we relaties tussen codes identificeren aan de hand van uitgebreide schema's. Als laatste stap werden alle interviews opnieuw overlopen om er zeker van te zijn dat deze gecodeerd waren volgens de definitieve codelijst. Dit gebeurde opnieuw eerst apart, om nadien tot een consensus-codering te komen.

We hebben er bewust voor gekozen om dit coderingsproces uitgebreid en grondig te doen. Door de interviews elk meerdere keren grondig door te nemen en te coderen, maakten we ons het narratief van

de cases eigen. Dit maakt het mogelijk om diepgaand begrip te ontwikkelen in het narratief en patronen doorheen de interviews beter te begrijpen.

Belangrijk om op te merken is dat bij het Franse interview de codering in de Franse tekst werd gemaakt. Om de leesbaarheid van de masterproef te verhogen, hebben we er echter voor gekozen om de gecodeerde citaten die we in dit rapport gebruikten, te vertalen naar het Nederlands. Deze taak werd volbracht door een tweetalige kennis, op een zo getrouw mogelijke wijze. De oorspronkelijke citaten werden, samen met de Nederlandse vertaling, in bijlage toegevoegd (zie bijlage 4).

De codering gebeurde in het programma NVivo. Dit analyse-instrument is een efficiënte manier om data te coderen en te analyseren (Mortelmans, 2011). Na het coderen en het ons eigen maken van deze narratieven gingen we op zoek naar thema's die doorheen deze narratieven voorkomen, en hoe deze vorm kregen in de verschillende codes. Op die manier werden onderlinge relaties tussen codes duidelijk (Braun & Clarke, 2006; Savin-Baden & Major, 2013). In deze fase hebben we intensief gediscussieerd, om in onderling overleg tot een consensus te komen. Uiteindelijk zijn we tot verschillende schema's gekomen waarin codes en thema's door elkaar gebruikt werden. Deze schema's zijn te vinden in de bijlage 5. Vanuit deze schema's hebben we zowel de within- als de crosscase-analyse opgesteld. De discussies in deze fase zijn de grondslag geweest van het interpreterende luik van de analyse.

5. Kwaliteit van onderzoek

Het nastreven van een zekere kwaliteit in een onderzoek is cruciaal. Hieronder wordt deze kwaliteit besproken aan de hand van twee belangrijke componenten: validiteit en betrouwbaarheid. Deze twee concepten worden afgetoetst bij deze masterproef.

5.1. Validiteit

De validiteit of geloofwaardigheid van een onderzoek is de mate waarin een onderzoek werkelijk meet wat het beoogt te meten op zowel een interne, als op een externe manier (Mortelmans, 2009). De interne validiteit van deze masterproef is afhankelijk van de juistheid van de data. Hierbij wordt er hoofdzakelijk nagegaan of de subjectiviteit van de onderzoeker niet te zwaar doorweegt op de resultaten van het onderzoek (Mortelmans, 2009). Verschillende aspecten van dit onderzoek zorgen voor een hoge interne validiteit. In de dataverzameling werd er naar deze interne validiteit gestreefd door het aannemen van een open houding en het stellen van open vragen tijdens het interview. Er werd op het einde van elk interview gevraagd of de respondent nog iets toe te voegen had aan het gesprek. Op deze manier streefden we ernaar om de respondenten de vrijheid te geven om te antwoorden op hun eigen manier.

Ook het proces van de data-analyse vond plaats met aandacht voor de interne validiteit. Dit gebeurde enerzijds door het onafhankelijk van elkaar coderen van de data en het later in onderling overleg tot een consensus-codering komen. Anderzijds zorgt het uitwerken van de analyse door twee personen ook voor een verhoogde interne validiteit. De interpretaties van de data kwamen steeds tot stand na intensief overleg, waarbij interpretaties bij elkaar afgetoetst werden. Ten slotte wordt de interne validiteit van deze masterproef verhoogd door de gemaakte interpretaties telkens te staven aan de hand van citaten uit de interviews.

De externe validiteit of generaliseerbaarheid van een onderzoek is in kwalitatief onderzoek in het algemeen, en voor deze masterproef in het bijzonder, van minder groot belang (Mortelmans, 2009). Deze masterproef is er namelijk niet op gericht om generaliseerbare resultaten te bekomen. Het hoofdzakelijk doel is daarentegen een begrip te genereren van gezinsrelaties in de context van vrijwillige terugkeer. Vanuit deze interesse werden primair beleefde ervaringen en betekenisgeving van betrokkenen geëxploreerd. Hierdoor is het wel mogelijk dat de resultaten transfereerbaar zijn naar andere ouders die in dezelfde situatie terechtkomen.

5.2. Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid van een onderzoek is de mate waarin een herhaling van het onderzoek tot dezelfde resultaten leidt (Savin-Baden & Major, 2013). Kwalitatief onderzoek streeft meestal geen letterlijke repliceerbaarheid na, aangezien dit voorbijgaat aan het doel van dit soort onderzoek (Mortelmans, 2009). Deze masterproef streeft ernaar om een breed beeld te schetsen van de beleefde ervaring van ouders in vrijwillige terugkeer, eerder dan het genereren van exacte en generaliseerbare resultaten. Daarom zal er binnen deze masterproef enerzijds nagegaan worden of er vertekening is in de onderzoeksresultaten door de invloed van de onderzoeker. Dit wordt de interne of intercodeur betrouwbaarheid genoemd. Anderzijds wordt er nagegaan of er vertekening is in de onderzoeksresultaten door de wijze van uitvoering van het onderzoek. Dit wordt de externe betrouwbaarheid genoemd (Mortelmans, 2009).

In deze masterproef werd de interne betrouwbaarheid in de data-analyse verhoogd doordat de twee onderzoekers onafhankelijk van elkaar de data codeerden. Het codeerwerk werd op die manier in zekere mate herhaald. Door de data herhaaldelijk en op verschillende momenten te bestuderen werd er geprobeerd een zekere stabiliteit in het coderen en in de analyse te creëren. Ook werd deze multi-codeur-benadering versterkt doordat het codeerproces in overleg met Promotor De Haene plaatsvond.

Door de uitgebreide toelichting van de gebruikte methodologie in dit hoofdstuk wordt de transparantie van het onderzoek vergroot. Op die manier kan de externe betrouwbaarheid van de studie nagegaan worden door elke lezer.

Hoofdstuk 3: Analyse

1. Inleiding

In dit derde hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten van deze masterproef besproken. We rapporteren hierover een tweeledige data-analyse van een within-case en cross-case analyse. De within-case analyse construeert voor elk gezin het narratief van hun traject in vrijwillige terugkeer. Deze ‘thick description’ vangt telkens aan met een korte schets van de samenstelling, herkomst en terugkeerprocedure van het gezin, en wordt vervolgens gestructureerd aan de hand van de opeenvolgende thema’s van instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure, een blik op de toekomst, school, contacten in België, thuis en ouderschap. In de cross-case analyse beogen we een verdere exploratie van de ambivalenties die de narratieven van de vijf geïnterviewde gezinnen lijken te kenmerken. Deze ambivalenties worden in de cross-case analyse gearticuleerd aan de hand van drie spanningsvelden waarbinnen de participanten hun levenstrajecten pogen vorm te geven.

2. Within-case analyse

Gezin 1

Situatiebeschrijving

Gezin 1 is afkomstig uit Tsjetsjenië en bestaat uit vader, moeder, twee dochters en een zoon van anderhalf jaar. De dochters werden geboren in Tsjetsjenië, de zoon in Zwitserland.

De ouders komen vier jaar geleden, in 2011, met hun twee dochters naar België. Bij aankomst dienen zij een asielaanvraag in. Het gezin verblijft enkele maanden in een opvangcentrum en wordt later door een gezin opgevangen. Nadat zij een negatief advies krijgen, vertrekken zij naar Duitsland uit angst om gedwongen gedeporteerd te worden. Enkele maanden later keert het gezin naar België terug en wordt er een tweede asielaanvraag ingediend. Ook hier volgt een negatief antwoord op en het gezin vertrekt naar Frankrijk. Het proces herhaalt zich: het gezin komt terug naar België, dient een derde asielaanvraag in en ontvangt opnieuw een negatief advies. De moeder is op dat moment zwanger van hun derde kind. Op het moment van de uitwijzing zijn er complicaties bij de zwangerschap waarna het gezin naar een ziekenhuis op consultatie gaat. De vader geeft aan hoe hij er geholpen wordt, maar tegelijk de boodschap krijgt dat ze de volgende keer niet opnieuw welkom zijn. Het gezin verhuist vervolgens naar Zwitserland, vanuit de overtuiging dat zij daar wel de nodige medische hulp zullen ontvangen. Daar wordt hun zoon geboren.

Na de geboorte keert het gezin naar België terug. Ze dienen een vierde asielaanvraag in en verblijven in opvangcentrum X. Na tien maanden krijgen zij te horen dat ook deze asielaanvraag niet goedgekeurd wordt en dat ze het opvangcentrum moeten verlaten. Doordat het gezin geen andere mogelijkheden ziet, stappen zij in de vrijwillige terugkeerprocedure en worden zij overgebracht naar opvangcentrum Y, waar

ze zich op de terugkeer voorbereiden. Op het moment van het interview verblijven zij reeds drie maanden in dit opvangcentrum.

Het interview met Gezin 1 wordt afgenomen met de hulp van een tolk Russisch-Nederlands. Zowel de moeder als de vader zijn bij het interview aanwezig. Tijdens het gesprek is hoofdzakelijk de vader aan het woord. Ook één van de dochters is bij aanvang aanwezig, maar verlaat het gesprek halverwege.

Instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure

Het negatief advies na de vierde asielaanvraag is voor de familie een aanleiding om in de vrijwillige terugkeerprocedure te stappen. De vader vertelt hoe hij opnieuw een asielaanvraag zou kunnen indienen, maar hij wil deze procedure niet opnieuw doorlopen. Volgens hem wil niemand dat hij met zijn gezin in België blijft. De vijfde asielaanvraag zal daarom volgens hem toch opnieuw negatief zijn.

“Er wil toch niemand ons hier laten blijven. [...]Ze hebben ons gezegd dat is afgesloten. Ze hebben mij gezegd, kijk je kan een nieuwe asielprocedure starten, maar eigenlijk hadden we dat al vier keer gedaan. Dus nu heb ik gezegd, dat is gedaan.”

Na de vierde asielprocedure krijgt het gezin te horen dat ze opvangcentrum X moeten verlaten. De vader vertelt hoe hij met zijn gezin voor de keuze gezet wordt in te stemmen met een vrijwillige terugkeer of op straat te leven. Dit laatste is omwille van de kinderen geen optie, stelt hij. Enkel instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure geeft hen nog het recht op opvang. Het gezin stemt hiermee in en wordt overgebracht naar een open terugkeerplaats in opvangcentrum Y.

“En de assistente daar heeft ons gezegd, kijk, jullie moeten sowieso het centrum verlaten. Dus aan jullie eigenlijk de keuze ofwel kunnen jullie naar hier [...] ofwel, ja dat mag je zelf kiezen, maar in feite is dat op straat. En in onze situatie op straat dat gaat niet”

In opvangcentrum Y wordt het gezin gevraagd definitief in te tekenen voor vrijwillige terugkeer. Daarbij wordt duidelijk gemaakt dat er drie mogelijke scenario's zijn; het gezin stemt in met een vrijwillige terugkeer, ze worden gedwongen gerepatriëerd, of ze moeten het centrum verlaten. De vader geeft hierbij aan hoe hij zelf gekozen heeft voor het scenario waarbij hij in het opvangcentrum kan blijven, om niet op straat te belanden.

“Uiteindelijk kwam dat gesprek erop neer dat ze ons voor een keuze gezet hebben. Kijk ofwel ga je vrijwillig terugkeren ofwel ga je hier weg uit moeten. En ik heb ook dan ook gekozen, wat mij het logisch leek, want anders moest ik op straat gaan wandelen met het gezin, met de kinderen. Ja dat ging ook niet”

Eenmaal zij ervoor kiezen in het centrum te blijven, worden zij aangespoord om in de vrijwillige terugkeerprocedure te stappen. Dit gebeurt door te dreigen met gedwongen terugkeer.

“Uiteindelijk heeft zij dat voor ons beslist. Ze heeft ons zo verteld van, kijk je moet vrijwillig terugkeren als je dat niet doet ... Ja, dat gesprek dat kwam erop neer dat we gedwongen zouden gerepatrieerd worden, de politie zou ons komen halen en oppakken en dat soort dingen.”

Eenzijds geeft de vader aan dat het om een eigen keuze gaat, anderzijds vertelt hij op een zeer machteloze manier over hoe hij in de terugkeerprocedure terecht kwam. Deze dualiteit lijkt sterk aanwezig in de keuze van het gezin.

“Het is gewoon omdat we al zoveel meegemaakt hebben, en toen het ons persoonlijk geraakt had, hadden we naar hier gekomen, maar daarmee heb ik dan ook gekozen voor hetgeen dat het logische leek, maar het maakte mij op een bepaald moment niet meer uit”

Een blik op de toekomst

De (on)vrijwilligheid in de keuze tot vrijwillige terugkeer toont zich duidelijk in het toekomstperspectief van het gezin. De vader geeft aan dat hij zich niet kan inbeelden hoe de toekomst er zal uitzien. De vraag maakt hem en zijn vrouw aan het lachen, wat de wanhoop van hun situatie toont.

[Interviewer]: “Hoe zijn jullie nu jullie toekomst?”

“(gelach) We kunnen het ons niet voorstellen. Het is heel moeilijk te zeggen, ik heb totaal geen gedachte, is het zo of zo?”

Tijdens het interview vertelt de vader niet welke gebeurtenissen tot hun vlucht leidden, maar geeft hij wel aan dat deze redenen nog steeds aanwezig zijn in het herkomstland. Hierdoor is het zeer moeilijk om concrete toekomstplannen te maken. De onrust zorgt ervoor dat zij niet weten wat mogelijk zal zijn.

“Door ons probleem daar, het is niet zo rustig dat we gewoon kunnen zeggen, kinderen kunnen gewoon naar school. Dus nu kan ik u niets zeggen”

De grote onzekerheid zorgt ervoor dat zij hun toekomst niet langer in het herkomstland zien. Het is volgens de vader onmogelijk om er als gezin te leven.

“Ik weet niet wat te zeggen. Wat ik denk is, als wij naar daar gaan en als ons niets overkomt dan gaan we naar daar, maar dan gaan we toch vertrekken. Want voor ons is er daar, door ons probleem, gewoon geen leven meer”

Hij geeft aan dat hij hier veel over praat met zijn echtgenote, maar dat zij zich niet kunnen inbeelden dat ze ooit een normaal leven zullen leiden.

“Alleen we kunnen ons geen normaal leven inbeelden, zoals de normale mensen ergens op hun gemak zich gaan neerzetten en een rustig leven leiden. Daar komen we niet aan toe”

De vader vertelt dat zijn dochters hun toekomst in België zien. Zij waren nog zeer jong toen ze in België aankwamen en gingen er naar school. In België maakten ze vrienden, waardoor ze graag willen blijven.

School

Beide dochters gingen tijdens hun verblijf in België steeds naar school. Ook wanneer het gezin in Duitsland, Frankrijk en Zwitserland verbleef, konden zij telkens één of twee maanden terecht in een plaatselijke school. De vader geeft aan dat ze het als ouders belangrijk vinden dat zij naar school gaan, aangezien ze zo sneller de taal leren.

“Het had wel een positieve invloed. Wij waren blij dat ze de taal leerden.”

Tijdens de terugkeerprocedure in opvangcentrum X gaan zij niet naar school. Zowel de kinderen als de ouders vinden dit zeer spijtig, maar kregen van de medewerkers van het opvangcentrum te horen dat dit niet mogelijk is.

De kinderen zijn nooit in Tsjetsjenië naar school geweest aangezien zij toen nog te jong waren. Door de grote onzekerheid is het ook niet duidelijk als ze er na hun terugkeer school kunnen lopen.

Contacten in België

Het gezin woont gedurende vier jaar in België. Ze hebben zich aangepast aan het leven in België en leerden heel wat mensen kennen.

“We zijn hier in België al wat gewoon. We kennen hier veel mensen, veel goeie mensen, veel vrienden alleen ja we mogen hier niet blijven”

Het gezin verblijft na hun eerste asielaanvraag onder andere bij een gezin. Ze voelden er zich zeer welkom en hadden een goed contact met hen.

“We hadden daar, toen we 9 maanden hier waren, bij een klein gezin gewoond [...]. Gewoond bij een gezin en zij hadden bijvoorbeeld een eigen druivenboerderij, we zijn dan mee gaan helpen en zo. En dat was een heel goed gezin”

Ook op school kwam het gezin in contact met de plaatselijke bevolking. Dit was vrij beperkt, aangezien de taal hierbij een grote hindernis vormde.

“Het was niet om te zeggen dat dat veel was, maar bijvoorbeeld een lerares haar dochter ging ook mee naar school, dus met haar hadden we een beetje contact. Het was wel moeilijk, want ik ken de taal niet, maar we probeerde zo een beetje elkaar te begrijpen.”

Toch vertelt hij dat mensen vele verschillende houdingen aannemen ten opzichte van hem en zijn familie als vluchtelingen. Hij probeert zich te focussen op de positieve contacten en de negatieve ervaringen te negeren.

“Ik ga u niets slecht vertellen. Het is gewoon zo dat de mensen helemaal verschillend zijn, met allemaal verschillende gedachten en meningen en zo. Over het algemeen denk ik dat het oké is. Al de slechte dingen daar probeer ik gewoon niet naar te luisteren”

Thuis

De vader vertelt dat het gezin zich het meeste thuis voelt in België. Ze wonen hier reeds lange tijd en geven aan hier veel mensen te kennen. Ze vinden het leven in België rustiger en gemakkelijker dan in het herkomstland. Deze rust blijkt voor hen cruciaal in het creëren van een thuisgevoel.

“Er is hier niet veel lawaai of grote problemen. Je kunt hier rustiger leven”

Deze rust is afwezig in het land van herkomst. Door de grote onzekerheid die er heerst, kunnen zij zich niet voorstellen dat dit opnieuw een thuis wordt. Ook voor de kinderen is België een thuis. De vader vertelt hoe ze aankwamen op zeer jonge leeftijd en er ook veel vrienden maakten.

“De kinderen willen heel graag hier blijven. Toen ze naar hier gekomen waren, waren ze heel klein, hadden ze niet echt vrienden en zo. Hier zijn ze naar school kunnen gaan en hebben ze vrienden gemaakt. Dus ze willen graag hier blijven”

De vader geeft aan dat hij het opvangcentrum niet als een thuis ziet. Het opvangcentrum is maar een tijdelijke verblijfplaats. De verschillende uitwijzingen en het gevoel dat niemand wilt dat hij met zijn gezin in het land blijft, verhinderen dat het opvangcentrum een thuis kan worden.

[Interviewer]: “En is het voor jullie mogelijk om in een asielcentrum een thuis te maken voor hun gezin?”

“Nee. Er wil toch niemand ons hier laten blijven. Nee ja we kunnen hier niet blijven. Niemand zal ons laten”

Er zijn ook positieve aspecten aan het verblijf in een opvangcentrum. Hij vindt er met zijn gezin tijdelijk rust. Het is er rustiger en er zijn geen onmiddellijke problemen waar hij het hoofd aan moet bieden.

“Voorlopig als we hier zijn, zijn we wat rustiger en proberen we ons niet veel bezig te zijn met dat probleem enzo. Natuurlijk toch blijven die gedachten in het hoofd ergens spelen. Maar zolang we hier zijn is het wel rustig”

Ouderschap

De precare situatie waarin het gezin zich bevindt, heeft volgens de vader geen invloed op zijn beleving van het ouderschap. Hij ervaart het ouder-zijn als gemakkelijker in België, omdat het er rustig is.

“Hier is het eigenlijk gemakkelijker. Waarschijnlijk om dat het hier rustiger is. Er is hier niet veel lawaai of grote problemen. Je kunt hier rustiger leven.”

Hij geeft aan dat het ouderschap vele beslissingen heeft beïnvloed. Zo waren de kinderen voor hem de grootste reden om niet illegaal in het land te blijven. Dit staat voor het gezin gelijk aan op straat leven, wat volgens hem onmogelijk is met kinderen.

“We hebben onze dochters en we hebben nog een zoon van een jaar en half, hij ligt daar te slapen. Dus in onze situatie op straat belanden, zonder eten, zonder dak boven ons hoofd, ja dat is hetzelfde als ter dood veroordeeld zijn”

Hij vindt het zeer belangrijk om zijn kinderen een eigen thuis te bieden, maar zegt hier voorlopig nog niet in te slagen. Hij vindt het ook zeer moeilijk om zich in te beelden hoe dit ooit mogelijk wordt.

Conclusie

Het gezin stemde in met het traject van vrijwillige terugkeer, maar hierbij lijkt geen sprake van een vrijwilligheid. Het gezin stemde slechts in om recht op opvang te krijgen. Dit zien ze als de enige optie, aangezien het hen onmogelijk lijkt om nog een nieuwe asielpcedure op te starten of om in de illegaliteit te leven. Op korte termijn biedt de beslissing tot terugkeer een oplossing, het gezin heeft zo namelijk een tijdelijk onderdak. De precaire situatie van het gezin zorgt ervoor dat de acute nood groter is dan de gevolgen van deze beslissing op lange termijn. De ouders treden op als actieve agenten op korte termijn, maar ondergaan machteloos de gevolgen hiervan op lange termijn.

Sinds hun aankomst in België bevindt het gezin zich in een zeer kwetsbare situatie. Na de verschillende negatieve beslissingen ervaren zij een sterk gevoel dat zij niet welkom zijn in België en achten zij het onmogelijk dat dit land voor de ouders, noch voor de kinderen, een thuis kan zijn. In hun herkomstland zien zij ook geen mogelijke toekomst door de onveiligheid die er heerst. De onzekerheid die dit met zich meebrengt lijkt hun leven te overheersen. Er is geen plaats die ze thuis noemen, en ze kunnen zich niet inbeelden ooit nog als gezin een dergelijke plaats te hebben. De ouders voelen zich veroordeeld tot een levenslange onzekerheid.

Hoewel duidelijk wordt dat België geen thuis kan zijn, ervaren zij dit land wel als de plaats die hier het dichtst bij aansluit. De onzekerheid is er immers minder groot en ze kunnen er rustiger wonen. Het ouderschap ervaren zij hierdoor ook als gemakkelijker.

Gezin 2

Situatiebeschrijving

Het tweede gezin bestaat uit een moeder van 27, afkomstig uit Tsjetsjenië en twee dochters van drie en één jaar. De moeder woont reeds vier jaar, sinds augustus 2011, in België. Haar dochters zijn in België geboren. De moeder is gevlucht nadat haar man door rebellen gedood werd. Ze kiest voor België omdat haar neef er reeds woont. In België ontmoet ze een nieuwe man waarmee zij trouwt. Een half jaar geleden kozen ze er echter voor om uit elkaar te gaan. Sindsdien staat ze alleen in voor de zorg van haar twee jonge dochters.

Het gezin woont tijdens hun verblijf in België in stad X. Negen maand geleden krijgt de moeder een negatieve beslissing, waarna ze twee maand geleden, in september 2015, beslist om samen met haar twee dochters terug te keren via de vrijwillige terugkeerprocedure. In de tussenperiode verblijven ze illegaal in stad X tot ze een maand geleden naar de noodopvangplaats in stad Y verhuizen.

Het interview met de moeder van Gezin 2 wordt in het Nederlands gevoerd. De moeder is de Nederlandse taal namelijk genoeg machtig, waardoor een tolk onnodig is. De twee dochters zijn bij het interview aanwezig.

Instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure

De moeder krijgt na drie en een half jaar in de asielpcedure te horen dat ze geen recht heeft op asiel. De negatieve beslissing valt haar eerst zwaar, maar ze probeert dit te relativieren.

“Ja, het is moeilijk als je krijgt negatief, als je begrijpt dat je moet weg gaan. Ik woon hier graag, hier als beter dan in Rusland, als voor ‘people’, voor mensen, voor beter leven, voor makkelijker leven. En als iemand zegt dat je moet weg gaan, dat is natuurlijk moeilijk. Maar ik ben niet boos voor de mensen, nee, nee. Dat is jammer voor mij, maar ik ben niet boos, nee.”

De moeder is eerst van plan om opnieuw een asielpcedure aan te vragen. Door de scheiding van haar man en de financiële moeilijkheden die daarop volgen, neemt ze de beslissing om terug te keren. Ze zou graag in het land blijven, maar ze geeft aan dat ze zonder papieren minder kansen heeft, met de nadruk op kansen om te werken.

“Maar als je al krijgt negatief en je kan niet werken, dat is reden, speciaal dat je moet weg gaan.”

Ze kiest er dan voor om deze terugkeer te organiseren via de vrijwillige terugkeerprocedure. Op deze manier krijgt ze hulp om alle documenten voor de terugkeer in orde te brengen. Daarnaast is het recht op opvang en de re-integratiehulp voor haar een stimulans om in dit traject te stappen

“Eerst ik heb niet alles papieren in orde. Twee ik heb weinig geld voor appartementen te huren en allemaal. En ik ben in het sociaal huis van [stad X] gekomen, [...], en assistent zegt dat speciale organisatie helpt voor re-integratie in thuisland. Als je zoekt werk of je wilt als zelfstandige beginnen.”

Een blik op de toekomst

De moeder geeft aan dat ze de terugkeer ondertussen aanvaard heeft, maar blijft hier een dubbel gevoel bij hebben. Ze zou liever in West-Europa blijven, omdat ze er volgens haar als gewone arbeider meer kansen heeft dan in Rusland.

“Dat is 50/50. Ja hier vind ik in België, in West-Europa, alles voor mensen, alles voor ‘people’. Alles wat doet autoriteiten is alles voor ‘people’. In Rusland je hebt veel kansen, maar je hebt veel kansen en je als je kan dat alles realiseren, met geld, alles voor jou. Voor gewone ‘people’ dat is moeilijk, zonder geld is. Maar daar staat meer kansen voor, voor zelfstandig werken, voor business beginnen en... Maar voor gewone arbeiders dat is moeilijk life, moeilijk leven ja.”

Ze is niet van plan om naar haar geboortedorp in Tsjetsjenië terug te keren, maar wil doormigreren naar Moskou, de hoofdstad van Rusland. De moeder vindt het een slechte situatie in Tsjetsjenië en in Moskou

hoopt ze meer kansen te hebben om te werken. Hoewel deze vrijwillige terugkeer niet haar eerste keuze is, gebruikt ze deze situatie toch om het beste uit de omstandigheden te halen. Ze kiest er bewust voor om niet terug te keren naar het dorp dat ze heeft achtergelaten, maar om door te migreren naar een plaats waar ze zo goed mogelijk haar toekomstbeeld kan vervullen.

Haar plan is om - eenmaal in Moskou - haar kinderen zo snel mogelijk naar de kleuterschool te sturen en werk te zoeken. Ze zou ook graag boekhouding bijstuderen.

School

De moeder van het gezin vindt school erg belangrijk voor de ontwikkeling van kinderen.

“Omdat ze dan integreert goed. Dat maakt niet uit Nederlandse kleuterschool of Russische. Voor mij is belangrijk dat ze moet integreren met mensen, contacten nemen. Dat is goed voor zichzelf.”

Ze hamert erop dat het recht op onderwijs voor kinderen, ook wanneer er geen asielpcedure loopt, erg belangrijk is. Wanneer het gezin een paar maanden in illegaliteit woont, zoekt ze voor haar oudste dochter een eerste kleuterschool. Ze ondervindt hier geen probleem bij en zegt een goed contact te hebben met de juffen op school. Ook tijdens haar verblijf in het opvangcentrum Y gaat de oudste dochter naar de kleuterschool.

De dochter is één keer van school moeten veranderen. De moeder was bezorgd dat de school in stad Y haar dochter zou afschrikken omdat deze veel groter is dan de vorige kleuterschool.

“Ja. Is een beetje groot, ik dacht dat zij zal een beetje bang. Want vorige kleuterschool is klein, drie of vier klassen enkel. En ik was een beetje bang dat ze zal ook bang voor veel veel kinderen. Maar gaat alles goed, ja.”

De moeder geeft wel aan dat haar dochter slechts twee of drie maand effectief naar school is gegaan. Sinds haar dochter naar school gaat ondervindt het gezin namelijk heel wat gezondheidsproblemen en zijn ze vaak ziek.

Contacten in België

De moeder is zeer positief over de verschillende contacten die ze heeft in België. Ten eerste ervaart ze het contact met de medewerkers in centrum Y als goed.

“Hier werkt goede mensen ook, altijd vriendelijk. En als mensen bent naar jou, dat is ook altijd. Dat doet altijd zoals je voelt zoals thuis.”

Ten tweede geeft de moeder aan veel steun te hebben aan haar contacten met anderen in het opvangcentrum.

“Hier ik spreek veel, beetje meer contacten met andere mensen en ik voel mij, ja. Beetje beter hier denk ik. [...] Ja, je praat of speelt of kookt samen dus ja dat is gemakkelijk voor mij. Dus ja hier is beter denk ik voor mij.”

Ze merkt ook dat de contacten met de andere bewoners van het centrum voor haar dochter zeer positief zijn.

“Ik heb opmerken dat is, hoe moet ik dat zeggen. Dat is beter voor haar, zoals voor groei. Ze zal ook meer vriendelijk. Vroeger, zij bang voor alle ‘people’, voor alle mensen. En dat was grote probleem voor mij. Nu, ze kan naar alle ‘people’ komen, spreken, lachen, proberen spelen, dat is beter voor kindergroei.”

Ten derde geeft de moeder aan dat de juffen in beide kleuterscholen van haar dochter heel vriendelijk zijn. Ten slotte stelt ze ook een goed contact te hebben gehad met de plaatselijke bevolking in stad X. Ze heeft er een sociaal netwerk opgebouwd.

“Gewoon voor mij, dat is 90 % dat is goede contacten. Gewoon, ja altijd zo. En mensen altijd vriendelijk. Ik krijg cadeautjes, speelgoeden, kleren, ze spreken met mij over mijn situatie, verschillende aanraad proberen voor mij. Als 90 % in positieve.”

Thuis

Het grootste deel van hun verblijf in België heeft het gezin in stad X gewoond. Sinds één maand zijn ze verhuisd naar het opvangcentrum Y. De moeder ervaart een gevoel van thuis in het centrum, vooral de goede contacten dragen hiertoe bij.

“Ja. Hier voel ik mij als een beetje thuis. Hier werkt goede mensen ook, altijd vriendelijk.”

Ook stad X, waar ze vier jaar lang woonde, is een thuis voor haar. Ze haalt aan dat het ook hier de contacten met anderen zijn die ervoor zorgen dat ze zich thuis voelt.

“Ja, ik voel dat als thuis. Ik voel mij daar als thuis. Omdat tijdens mijn leven daar, al mijn buurmensen zijn heel vriendelijk met mij. Wij hebben goede ‘relationship’.”

Naast België kent de moeder ook een thuis in Tsjetsjenië. Ze geeft aan dat het huis van haar ouders in Tsjetsjenië haar eerste thuis is.

Voor de kinderen zijn stad X en opvangcentrum Y ook een thuis, geeft hun moeder aan. De kinderen integreren snel, stelt ze. Ze is er dan ook van overtuigd dat ze zich snel thuis zullen voelen in Moskou.

Ouderschap

Als alleenstaande moeder draagt ze de zorg voor haar kinderen alleen, daarom hecht ze veel belang aan hulp van buitenaf. Zowel haar burens in stad X, als de medebewoners in opvangcentrum Y zijn voor haar cruciaal, stelt ze. Daarnaast ziet ze ook een voordeel in het alleenstaand zijn. Op die manier is er namelijk niemand die haar forceert of in een bepaalde beslissing duwt.

“Eén zijde is makkelijk, omdat niemand duwt mij. Andere zijde is moeilijk, omdat je moet alles zelf doen. Alles zelf beslissen, ja. Dus ook twee zijden.”

In het opvangcentrum Y deelt het gezin één kamer op de derde verdieping. Beneden is er een gemeenschappelijke keuken ter beschikking. Ook poetsgerief voor de eigen kamer is beneden te verkrijgen.

Als moeder geeft ze aan niet veel verschil te ervaren in het ouder-zijn in een opvangcentrum. Wel haalt ze aan dat het feit dat de keuken beneden is soms voor moeilijkheden zorgt. Als ze iets moet opwarmen in de keuken, dan moet ze haar kinderen even alleen laten. Toch ziet ze vooral voordelen in het leven in een opvangcentrum: doordat de medebewoners soms even met haar kinderen spelen, krijgt ze wat rust. Dit vindt ze beter dan wanneer ze alleen met haar gezin in stad X woonde.

“Want thuis ik ben altijd zelf met kinderen. Soms ga je, bijvoorbeeld wandelen of boodschappen doen, maar meer tijd zelf jij alleen met kindjes en beetje per beetje ga ik gek met vier muren en met twee kinderen. Dus ja, nu hier is gemakkelijk voor mij. Veel mensen.”

De moeder van het gezin is geboren als moslima, maar noemt zichzelf niet religieus. Ze geeft aan dat ze de Europese cultuur erg respecteert en haar dochters liever in deze cultuur opvoedt. Dat is voor haar een extra reden geweest om door te migreren naar Moskou.

“Ik ben geboren zoals moslim en ik ben afkomstig uit Tsjetsjenië, maar ik ben niet religieus. Ik vind dat alles niet normaal, ik begrijp dat niet. En ik wilde mijn kinderen opvangen in Europese cultuur, Russische is misschien niet zo echt zoals West-Europese cultuur, maar ook beetje dichterbij.”

Toch poogt ze op verschillende manieren de band van haar kinderen met hun herkomstland levend te houden. Ze geeft hierbij aan dat vooral het contact met haar familie in Tsjetsjenië van belang is.

“Ja, ik spreek thuis een beetje Russisch en J en L [de kinderen van Gezin 2] kijken naar Russische animatie en ‘songen’. Maar meer dat is door mijn familie, denk ik. [...]”

De dochters zijn nog erg klein en kunnen volgens de moeder de terugkeer nog niet goed vatten. Er wordt daarom in het gezin niet veel over de terugkeer gepraat. De moeder zegt wel dat haar oudste dochter de terugkeer beter zal begrijpen eenmaal ze in Rusland wonen. Ze zal namelijk begrijpen dat het daar anders is. Op dat moment zal de nood voor haar dochter om over de terugkeer te praten groter zijn.

“Ik spreek niet zoveel, ik zeg niet veel. Ik zeg soms dat we moeten binnenkort naar andere huis gaan, andere school zoeken. Maar ik denk ze begrijpt dat nog niet goed. Als post factum, als je ga al naar andere plaats, dan ja, je ziet, je voelt.”

Ze geeft ook aan dat ze denkt dat ze de stress van haar kinderen, wanneer dit begrip zal komen, vooral zelf als ouder zal moeten opvangen.

“Als ik denk in stress, de emoties gaat door de boos. Boos op mama gewoon, niet voor andere mensen. Alle emoties gaat naar mij.”

Toch is ze ervan overtuigd dat haar dochters snel zullen integreren. Het is voor kleine kinderen dan ook vooral van belang dat ze dicht bij hun moeder zijn, stelt ze.

“Voor kleine kinderen dat is meer belangrijk als mama dichtbij. Het is een beetje ook stress natuurlijk als je moet verplaatsen, maar niet zo erg, denk ik. [...]”

Conclusie

De moeder van het tweede gezin reageert heel veerkrachtig op haar situatie. Dit toont zich in twee aspecten van haar narratief. Ten eerste neemt ze weloverwogen beslissingen met betrekking tot haar toekomst en die van haar gezin, ondanks de machteloosheid die ze ervaart omtrent de negatieve beslissing. Ze zou graag in België blijven, maar stelt dat een leven zonder papieren voor haar en haar gezin te weinig kansen biedt. Ze benadrukt hierbij vooral de kansen op vlak van werk. Dat is voor haar de reden om in de terugkeerprocedure te stappen. Ze zal echter niet naar de ‘slechte’ situatie, zoals ze zelf stelt, in Tsjetsjenië terugkeren, maar doormigreren naar Moskou. Ze ziet hier de meeste kansen voor haar en haar gezin.

Ten tweede komt deze veerkracht ook naar voor in de contacten die ze maakt in België. Zowel in stad X, waar ze vier jaar woonde, als in het opvangcentrum heeft ze veel steun aan mensen rondom haar. Deze contacten zorgen ervoor dat ze zich thuis voelt. De contacten in het opvangcentrum zijn daarnaast ook heel welkom omdat ze alleen voor de zorg van haar zeer jonge kinderen instaat. Gezien hun leeftijd, neemt de moeder geen speciale maatregelen om hen op de terugkeer voor te bereiden. Ze gelooft namelijk dat de terugkeer geen grote invloed op hen zal hebben. Wel meent ze dat de nabijheid van hun moeder van belang zal zijn.

Gezin 3

Situatiebeschrijving

Het derde gezin is afkomstig uit Algerije en bestaat uit vader, moeder, een zoon van zeven en een dochter van twee. Beide kinderen werden in België geboren.

De ouders komen dertien jaar geleden, in 2003, naar België. Ze wonen jarenlang in een appartement in de stad U. De vader werkt acht jaar lang illegaal in de bouwsector en in fabrieken. Hiermee kan hij tot 50 euro per dag verdienen. Daarmee kan hij een appartement huren waar hij en zijn gezin, naar eigen zeggen, een normaal leven leiden. Toch merkt hij een groot verschil met de Belgische bevolking. Hij geeft aan dat hij op dat moment niet dezelfde rechten heeft als anderen.

“Ik werk een dag, ik krijg 50 euro per dag. Wanneer ik niet werk, bijvoorbeeld, het valt sneeuw of er is veel regen dat we niet kunnen werken, ik krijg niks. Het is niet zoals de mensen die officieel werken. Wanneer geen werk, de staat betaalt. Maar ik, ik heb geen recht zoals de andere mensen.”

Drie jaar geleden, in mei 2013, wordt de zoon ziek. Als oorzaak geeft de vader hun woonomstandigheden aan. Zij wonen op dat moment, door het laag loon van de vader, in een gebrekkig appartement. Daarom gaan zij op zoek naar een andere verblijfplaats. Via de huisarts en het OCMW komen ze bij Fedasil terecht. Daar worden ze doorverwezen naar opvangcentrum V, dat net de deuren heeft geopend. De vader geeft aan dat ze op het moment dat ze intekenen om in dit centrum te wonen, niet wisten dat ze in dit centrum op een vrijwillige terugkeer zouden worden voorbereid.

Volgens de vader heeft hij voor zijn aankomst in het opvangcentrum nog een asielprocedure bij Fedasil lopen. Hij geeft aan dat - door in te stemmen met een verblijf in opvangcentrum V - zijn dossier gesloten werd en hij niet langer een asielprocedure kon starten. Tijdens hun verblijf in het centrum kiest het gezin ervoor om in de vrijwillige terugkeerprocedure te stappen.

Tijdens het verblijf in terugkeercentrum V wordt de moeder een tweede keer zwanger. Voor de bevalling wordt het gezin overgebracht naar opvangcentrum W, waar zij twee maanden verblijven. Daarna keren ze terug naar opvangcentrum V.

Door problemen met de Algerijnse ambassade ontving het gezin tot op vandaag niet de juiste papieren om terug te keren. Ondertussen werd het opvangcentrum V gesloten, waardoor zij sindsdien in verschillende centra verblijven in afwachting van hun terugkeer. Het gezin wordt eerst overgebracht naar een open woonunit in stad X, waar zij een maand verblijven. Hierna worden zij overgebracht naar opvangcentrum Y, waar men probeert om hen via gedwongen terugkeer het land uit te zetten. In opvangcentrum Y wonen ze als gezin in een huis, dat ze niet mogen verlaten. Op die manier kan de Belgische overheid hen op elk moment gedwongen repatriëren. Na acht dagen - wanneer duidelijk wordt dat ook met gedwongen terugkeer de juiste papieren niet verkregen worden - moeten zij dit centrum verlaten. Zo komt het gezin terecht in opvangcentrum Z, waar een noodopvang voor personen in vrijwillige terugkeer voorzien is. Op het moment van het interview verblijven zij al meer dan twee maanden in dit centrum.

Op het moment van het interview wacht het gezin nog steeds op de juiste papieren om terug te keren naar het herkomstland. De vader ging reeds meerdere keren naar de ambassade, samen met medewerkers van Dienst Vreemdelingenzaken en van het opvangcentrum. Er wordt hem steeds een snel antwoord beloofd, stelt hij, maar tot nu toe zonder resultaat.

Tijdens het interview van Gezin 3 zijn oorspronkelijk beide ouders aanwezig met de jongste dochter, maar moeder en dochter verlaten het gesprek halverwege. De voertaal van het gesprek is Frans. Aangezien de vader zich het best in het Frans kan uitdrukken, neemt hij het woord.

Instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure

Het gezin stapt in de vrijwillige terugkeerprocedure tijdens hun verblijf in opvangcentrum V. Ze komen hier terecht nadat hun illegaal verblijf in België voor hen niet meer houdbaar bleek. Deze onhoudbaarheid heeft twee rechtstreekse oorzaken, geeft de vader aan. Enerzijds verbleef het gezin in stad U in een zeer vochtig en oud appartement, waardoor de zoon ziek werd en zij op zoek moesten naar een aangepaste verblijfplaats. Anderzijds was het sinds de financiële crisis steeds moeilijker om aan werk te geraken op de illegale arbeidsmarkt, waardoor het ook moeilijker werd de huur van het appartement te betalen.

“Vroeger ik woon in [stad U], ik woon normaal in een normaal huis dat ik huur. Nu, ik heb een probleem met mijn zoon. Hij heeft problemen, vlekken in de longen door vochtigheid. We hebben vraag aan CPS. De dokter ze heeft vraag gedaan aan CPS voor hulp. Het is OCMW.”

Op die manier komt het gezin via hun advocaat in contact met Fedasil. Ze worden uitgenodigd op een gesprek bij de dienst ‘dispatching’, waar een medewerkster over een opvangcentrum vertelt. Het is pas bij hun aankomst in opvangcentrum V dat ze te horen krijgen dat het om een terugkeercentrum gaat. De vader licht toe dat gezinnen tijdens hun verblijf in dit centrum voor de keuze komen te staan om vrijwillig terug te keren of het centrum binnen de 30 dagen te verlaten.

“Ze hebt gezegd daar je zoon naar school kan, er zijn advocaten om te helpen, instellingen voor helpen, voor papieren maken. [...] veel mensen daar komen. Allemaal zeggen hetzelfde. Ze zeggen opvangcentrum. Maar daar arriveren en ze vinden een ‘terugcentrum’. Er zijn mensen direct teruggegaan.”

De familie ervaart de terugkeer niet als een keuze, maar als een laatste en enige mogelijkheid nadat alle andere opties uitgesloten zijn. Naast de ervaring van onmogelijk te kunnen verder leven in de illegaliteit is het gebrek aan hoop op een legaal verblijf de reden voor het gezin om terug te keren. De asielpprocedure van het gezin werd volgens de vader namelijk stopgezet sinds zij in het centrum toekwamen.

“Omdat ik naar [opvangcentrum V] gaan, ze hebben dossier sluiten. Vroeger heb ik dossier van legalisatie. Ze hebben, ze hebben alles geblokkeerd, alles dossier. Ze zeggen dat ik geen procedure heb nu. Ook als ik blijf, ik kan niet verdienen. We hebben besloten om terug te gaan.”

Een blik op de toekomst

Het gezin verblijft al zeer lang in België en bouwde er aan hun leven, waardoor het zeer moeilijk is concreet na te denken over de toekomst in het herkomstland. Dat neemt niet weg dat de vader veel nadenkt over de toekomst van zijn familie.

“Het is normaal, je moet veel denken. Ik ben verantwoordelijk voor twee kinderen.”

De vader vertelt dat hij niets meer heeft in zijn herkomstland. Bij zijn terugkeer zal hij dan ook bij zijn ouders moeten gaan wonen met zijn gezin, stelt hij.

“Voor ons, het is echt... als ik terugkeer, ik heb niks in mijn land. Ik moet naar mijn ouders.”

Een toekomstperspectief is duidelijk afwezig, aangezien de vader geen enkel vooruitzicht heeft in het herkomstland. Vooral het ontbreken van een job blijkt hierbij belangrijk. Ook de afwezigheid van sociale zekerheid in Algerije is van belang. Volgens de vader is er geen enkele instantie waar hij op kan terugvallen, waardoor een grote financiële onzekerheid leeft bij een terugkeer naar Algerije.

“In Algerije, het is niet zoals hier in Europa. Bijvoorbeeld hier in België, je werkt, je krijgt je geld. Je werkt niet, bijvoorbeeld, er is het OCMW, iets dat mensen helpt. Bij ons, niet zo iets. [...] Als jij niet werken, jij zal doodgaan. Niemand zal jou vragen, heb je iets nodig of niet.”

In België is deze sociale zekerheid voor het gezin ook afwezig door hun illegale status. De onmogelijkheid om werk te vinden in België blijkt dan ook de doorslag te zijn om terug te keren, in de hoop een job te vinden in het land van herkomst.

Ook de vrijwillige terugkeer zelf is een bron van onzekerheid omtrent de toekomst. Doordat het gezin niet aan de juiste papieren geraakt, wordt de terugkeer steeds uitgesteld. Dit maakt het zeer moeilijk om plannen te maken voor de toekomst.

“Zelfs voor werk, het is moeilijk om een werk te vinden. En nu, wij hadden een werk gevonden in Algerije wanneer wij in [opvangcentrum V] waren. Mijn nonkel die mij een werk gevonden. Maar doordat de papieren geblokkeerd, ik heb werk verliezen. En nu ik heb niks.”

Het wachten op de juiste papieren heeft ook op andere aspecten een invloed. Het gezin kan altijd maar een beperkte tijd in een opvangcentrum blijven. De nabije toekomst is steeds onzeker: hoelang zullen ze kunnen blijven? Waar zullen ze hierna terecht kunnen? Deze onzekerheid treft niet alleen de ouders, de vader geeft aan dat ook de oudste zoon hierdoor beïnvloed wordt. Hij vangt de gesprekken over de toekomst op en maakt zich volgens de vader veel zorgen.

De onzekerheid heeft een grote impact op het gezin. De vader geeft aan dat het belangrijkste voor hem is om zekerheid te hebben, zodat ze verder een leven kunnen uitbouwen. Of dat leven zich in België, of in het herkomstland afspeelt, is voor hem van secundair belang geworden. Nu zitten ze letterlijk te wachten om aan de rest van hun leven te beginnen. De grote onzekerheid dat het leven in opvangcentra met zich meebrengt is voor hem onleefbaar.

“Voor mij beter teruggaan voor mijn leven of hier blijven. Ze geven papieren hier om door te gaan. Bijvoorbeeld voor leven zo in centrum, dat is geen leven. En tijd gaat vooruit, vlug.”

School

De oudste zoon is steeds naar school gegaan tijdens hun verblijf in België. In stad U gaat hij naar de kleuterschool. In centrum V en centrum W werkt hij het derde kleuter af, waarna hij in centrum V het

eerste leerjaar in de lagere school volgt. Sinds het begin van het tweede leerjaar gaat hij naar de lagere school in stad Z.

De vader geeft aan dat het vaak veranderen van school een negatieve invloed op zijn zoon heeft. Zo vertelt hij hoe opvangcentrum V gesloten werd en ze op enkele dagen tijd het centrum moesten verlaten. Dit net op het moment dat zijn zoon examens zou afleggen. De vader zoekt op dat moment actief naar een oplossing voor de examens van zijn zoon. Hij wil niet dat de schoolloopbaan van zijn zoon negatief beïnvloed zou worden door de situatie van het gezin.

“Maandag, alle mensen en alle families moesten buiten. Ik heb haar gesproken, ik heb blijven tot vrijdag, mijn zoon moet examens doen, dan we veranderen. Ze zei nee. Ze hebben me naar [stad X] gestuurd. En toen ik in [stad X] was, dan heeft mijn advocaat de school gebeld. Speciale datum voor examens voor mijn zoon. Maar hij heeft examens pas te laat kunnen doen, bijna vakantie, hij heeft alle examens in 1 dag gedaan. [...] de directrice heeft zelfs gezegd moeilijk voor hem.”

Het veelvuldig veranderen van verblijfplaats zorgt volgens de vader ook in de zomervakantie voor schoolproblemen. Volgens hem kon zijn zoon op deze manier de leerstof niet bijhouden. De directrice van de huidige school laat aan de vader weten dat zijn zoon een laag niveau heeft op school. Dit in tegenstelling tot vorig jaar op de school waar de zoon naartoe ging tijdens het verblijf in centrum V. Volgens de vader is dit het gevolg van het vele veranderen van verblijfplaats.

“Hier op school, de directrice heeft gebeld. Ze zegt niveau van mijn zoon is het laagste. En ze heeft school van vorig jaar gebeld, ze zeggen dat het beter was vorig jaar. Maar dit jaar ze vraagt me waarom? Ik zeg door mijn situatie. Iedere keer we veranderen...”

De vader vindt het zeer belangrijk dat zijn zoon naar school gaat en goede resultaten behaalt. Dit is volgens hem cruciaal voor zijn toekomst.

“Als hij niet naar school, wat moet hij worden dan? Hij moet weten. School voor ons, dat is verplicht. Ook bij ons in Algerije, school het is, het is belangrijk.”

Zijn zoon gaat graag naar school en wil graag naar dezelfde school blijven gaan. De directrice van de school heeft reeds aangegeven dat ze zich wil inspannen opdat hij naar deze school kan blijven gaan.

De vader geeft aan dat hij steeds akkoord gaat met wat er op school gebeurt. Het feit dat zijn zoon grotendeels naar katholieke scholen is gegaan is geen probleem voor hem. Er zijn volgens hem wel grote verschillen tussen de school in Algerije en België. De vader drukt daarbij een duidelijke voorkeur uit voor de school in België.

“De scholen zijn niet zoals hier. Hier kinderen, je ziet zijn vrij. Maar bij ons is het zoals soldaten. Je mag niet bewegen, de juf kan ook de kinderen slaan.”

Contacten in België

De vader geeft aan dat hij zeer veel mensen kent in België. Het gezin heeft een uitgebreid sociaal netwerk. Dit hebben ze opgebouwd gedurende de jaren die de vader in de bouwsector gewerkt heeft. De vader geeft aan dat hij daar heel wat mensen heeft leren kennen en zijn bazen steeds bereid waren om hem te helpen, bijvoorbeeld wanneer er sociale controles plaatsvonden.

“Ik werk in firma als 8 maanden, euh 8 jaar. Soms wanneer controle is op het werf is of in Brussel, dan mijn baas laat mij bij een andere baas werken waar geen controle is. Dus, ik heb contact met mensen.”

Ook de school neemt gedeeltelijk de rol van sociaal netwerk op zich. Zo is het de school bij het opvangcentrum Z die mee op zoek ging naar een verblijfplaats voor het gezin.

“Ik heb nooit iets vragen aan de school, enkel zij hebben vragen gesteld. Bijvoorbeeld laatst, hier zij zeggen je moet buiten, het is de directrice van de school, zij heeft gecontacteerd vele verenigingen om mij te helpen, om een plaats te vinden.”

De vader vertelt dat het contact met de medewerkers in opvangcentrum V moeilijk verliepen. Ook was het moeilijk om er contact op te nemen met mensen van buiten het centrum, zoals de advocaat van het gezin of de school, zegt hij.

Thuis

De vader geeft aan dat hij en zijn gezin op het moment van het interview geen thuis hebben. Het appartement in stad U is voor het gezin wel een thuis geweest. Ondanks de preciaire woonomstandigheden konden ze er als een normaal gezin samenleven. Er was genoeg plaats en ze waren er vrij om te doen wat ze wilden, wat voor de vader cruciaal lijkt in een ‘thuis’.

In het opvangcentrum moet het gezin zich aan verschillende regels houden, wat het voor de vader moeilijk maakt dit als een thuis te zien. Eén van de betere aspecten aan het opvangcentrum waar ze momenteel verblijven, in vergelijking met andere centra, is de mogelijkheid om zelf eten klaar te maken, stelt hij. Het zelf koken is voor hem een manier om een thuis te creëren.

“Het beste ding dat hier is misschien in dit centrum, we kunnen voor onszelf koken. Er zijn andere centra waar ze eten geven. Dat is niet goed.”

De vader stelt dat voor de zoon van zeven jaar, die reeds in verschillende opvangcentra woonde, het opvangcentrum duidelijk geen thuis is. Hij lijdt onder de onzekerheid dat het gezin elk moment opnieuw van centrum moet veranderen, geeft de vader aan.

Ouderschap

De vader geeft aan dat hij het ouderschap niet op een andere manier beleeft doordat hij met zijn gezin in een opvangcentrum woont. Toch haalt hij enkele aspecten van het opvangcentrum aan die voor hem als ouder een uitdaging vormen.

Zo geeft de vader aan dat er in het centrum veel mensen van verschillende culturen en met een verschillende mentaliteit leven. Hij staat het daarom niet toe dat zijn zoon beneden speelt zonder zijn toezicht en zo met andere bewoners in contact komt. Dit ondanks de kleine ruimte waarin het gezin samenleeft.

“Wanneer hij terugkomt van school, hij moet niet beneden blijven. Altijd moet hij blijven in de kamer, want veel mensen hier. [...] Omdat de educatie van andere mensen, ik wil niet dat hij beneden blijft. Hij wil niet altijd in de kamer blijven maar we hebben niet de keuze. Nu is het koud, soms regent het, we kunnen niet naar buiten, dus het is verplicht om in de kamer te blijven.”

In het opvangcentrum zijn er regels waar het gezin zich aan moet houden. Dit zorgt er volgens de vader voor dat ze als gezin niet vrij zijn om te doen wat ze willen. De onmogelijkheid om als gezin een eigen plek te hebben en op die manier een onafhankelijk leven te leiden, geeft de vader het gevoel geen normaal leven als gezin te hebben.

“Als je in je huis woont, dan ga je op je gemak zijn, bijvoorbeeld je kan .... Het is niet zoals, zoals een centrum. Een centrum is slecht. In centrum, we hebben hier enkel een kleine kamer. In een kleine kamer, je kan niks doen. Je kan niet bewegen, je moet de regels respecteren...”

In centrum Y wordt het gezin voorbereid op een gedwongen terugkeer. Aangezien dit een gesloten centrum is, worden de ouders hier nog meer in hun onafhankelijkheid beperkt. Hoewel zij er in een huis verblijven dat specifiek voor gezinnen bestemd is, vertelt de vader dat dit verblijf een grote indruk heeft nagelaten bij zijn zoon doordat er politie aanwezig was.

“Ze hebben gezegd dat men mag niet naar buiten... en hem was in shock wanneer hij de politie had gehoord. Het is een kind, hij is bang.”

Voor de jongste dochter meent hij dat dit leven in een opvangcentrum veel minder een probleem vormt. Door haar jonge leeftijd heeft zij hier volgens hem weinig besef van. Hij maakt zich vooral zorgen om zijn zoon, die ouder is en beseft dat het gezin zich in een kwetsbare situatie bevindt.

De vader geeft aan dat hij weinig met zijn zoon praat over de situatie waarin ze zich bevinden. De zoon verstaat echter alle gesprekken van zijn ouders en vangt zo regelmatig informatie op. Dit is onvermijdelijk, stelt de vader, doordat het gezin op een kleine oppervlakte samenwoont. De vader geeft aan dat de zoon, door zijn jonge leeftijd, die gesprekken niet altijd kan plaatsen en hij zeer ongerust

wordt wanneer hij deze gesprekken opvangt. Ondanks zijn jonge leeftijd is de zoon volgens de vader zeer bewust van de kwetsbare situatie waarin het gezin zich bevindt.

“Hij begrijpt alles. Een keer, hij was op school, hij had gezegd aan de, aan de juf dat we de centrum moesten weggaan. Zij vraagt naar waar hij moet? En hij had gezegd, wij moeten gaan naar de straat.”

Wel vindt de zoon het erg moeilijk om te verstaan waarom zij zich in deze positie bevinden, in tegenstelling tot zijn vriendjes op school. Hij stelt hier veel vragen over. De ouders proberen hier een antwoord op te formuleren, maar de vader geeft aan dit zeer moeilijk te vinden.

“Hij vraagt veel dingen, zoals koop dat voor mij [...] Wanneer ik zeg ik heb geen geld, hij vraagt altijd waarom, waarom heb je geen geld? Waarom bijvoorbeeld hij zegt namen van kinderen van bij hem op school. Waarom hij heeft dat en ik heb dat niet? Soms hij vraagt waarom wij hebben geen papieren? Dat zijn vragen dat we niet kunnen beantwoorden.”

De gesprekken in het gezin lijken steeds over hun situatie te gaan. De terugkeer naar het herkomstland komt zelden aan bod. Er wordt niet gepraat over hoe het leven er bij hun terugkeer zal uitzien. In de manier waarop de terugkeer ter sprake komt, wordt duidelijk dat de ouders zelf geen toekomstplan hebben en geen manier vinden om over deze onzekerheid met hun zoon te communiceren. Zij weten immers nog steeds niet wat de toekomst brengt, als ze zullen terugkeren of in België kunnen blijven.

“We spreken, maar we zeggen niet de waarheid, wat er is. Bijvoorbeeld, we zeggen niet wat waar is, we zeggen nee we gaan hier blijven, daarna gaan we in een huis. Ook voor de terugkeer naar Algerije, hij wil niet. Dus wat zeg ik hem, daar is het strand, we moeten gaan naar het strand.”

Conclusie

De beleefde ervaring van het derde gezin toont een overstemmende ervaring van machteloosheid. Deze onmacht toont zich in hoe ze in de vrijwillige terugkeerprocedure terecht kwamen. Het gezin verbleef een lange periode illegaal in België. Dankzij het illegaal werk van de vader kon het gezin een normaal leven leiden. Wanneer dit leven niet langer mogelijk is door de financiële crisis en de ziekte van de zoon, gaan ze op zoek naar opvang. Aangezien hun asielpcedures gesloten zijn en de illegaliteit niet mogelijk is door het gebrek aan werk, zien zij zich genoodzaakt in de vrijwillige terugkeerprocedure te stappen. Enkel via deze weg hebben ze recht op materiële ondersteuning en kunnen ze in een opvangcentrum blijven. Een zoektocht waarbij het gezin een tijdelijk onderkomen zoekt, leidt zo tot een fundamentele verandering van hun toekomstbeeld. Het gezin ervaart hierbij een gevoel van onmacht aangezien dit helemaal niet aansluit bij hun oorspronkelijk plan.

Daarnaast ervaart het gezin ook een grote onzekerheid. Zij verblijven al twee jaar in deze terugkeerprocedure doordat ze nog steeds geen juiste papieren ontvingen van de ambassade. Dit zorgt ervoor dat ook het toekomstbeeld in hun herkomstland onder druk komt te staan. De plaats van hun toekomst blijft onzeker en ook hun tijdelijke verblijfplaatsen zijn steeds onzeker. Hierdoor kunnen deze tijdelijke verblijfplaatsen in opvangcentra geen thuis zijn voor dit gezin. Zij verlangen hoofdzakelijk naar een eigen plek waar ze onafhankelijk van regels en anderen kunnen wonen. Een eigen plek is ook belangrijk voor de beleving van het ouderschap. Het gebrek hieraan zorgt dat de vader zijn zoon niet kan afschermen, enerzijds van de gesprekken rond hun onzekerheid en anderzijds van andere bewoners van het centrum. De zoon begrijpt de situatie niet helemaal en ervaart deze onzekerheid zeer sterk. De ouders bespreken met hem de situatie waarin ze zich bevinden, maar slagen er niet in om de onzekerheid weg te nemen. Door de grote onzekerheid die ze zelf ervaren voelen zij zich niet in staat om met hun zoon over de toekomst in gesprek te gaan.

Gezin 4

Situatiebeschrijving

Het vierde gezin bestaat uit moeder, vader en hun vier kinderen. De drie zonen zijn 22, 20 en 18 jaar en de dochter is 11 jaar. Ze zijn afkomstig uit Tsjetsjenië en wonen sinds juni 2010, zes jaar op het moment van het interview, in België.

Bij aankomst in België dient het gezin een eerste asielaanvraag in en verblijven ze in stad W. Nadat ze een medische regularisering krijgen van één jaar, verhuizen ze naar een appartement in stad X. Na één jaar wil het gezin deze regularisering verlengen. Na een eerste negatieve beslissing gaat hun advocaat in beroep en winnen ze het proces. Deze positieve beslissing bereikt echter nooit de bevoegde diensten van stad X, waardoor ze hun appartement moeten verlaten.

“Onze advocaat is daarvoor in beroep gegaan en we hadden gewonnen, maar bij de gemeente zeiden ze dat ze niet dat bericht hadden gekregen van Brussel en dat ze enkel onze negatief hadden. We moesten diezelfde dag nog vertrekken. We hadden alles bij, maar ze bekeken ons dossier zelfs niet. Ze hadden die negatieve beslissing en we moesten vertrekken.”

Nadien dient het gezin een tweede asielaanvraag in en verhuizen ze naar opvangcentrum Y. Ook hierop volgt een negatieve beslissing. Later, wanneer het gezin voor de derde keer asiel wil aanvragen, blijkt dit niet meteen mogelijk. Ze zouden twee weken moeten wachten zonder materiële ondersteuning. Op dat moment beslist het gezin om terug te keren. Zo komen ze een maand geleden in centrum Z terecht, waar ze op hun terugkeer worden voorbereid.

“We hebben gezegd dat we zouden terug keren. Dan hebben ze zelf contact opgenomen en plaats aangeboden om te verblijven tijdens de periode dat alles in orde werd gebracht om terug te kunnen keren.”

Alle gezinsleden lijden onder stress, geeft de moeder aan. Zowel de moeder als de vader hebben gezondheidsproblemen, volgens haar mee veroorzaakt door stress tijdens de asielprocedure. De vader heeft sinds vorig jaar suikerziekte. De moeder heeft mentale gezondheidsproblemen en zag tijdens de asielprocedure geregeld een psychiater.

De vader voelt zich op het moment van het interview niet zo goed, daarom interviewen we enkel de moeder. Het interview wordt begeleid door een tolk Russisch-Nederlands. De moeder staat ons niet toe om een audio-opname van het interview te maken. Ze vertrouwt de overheid van haar land niet en is bang dat ze dit zullen afluisteren.

Instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure

Het gezin stapt in de vrijwillige terugkeerprocedure nadat het niet meteen mogelijk is om een derde keer asiel aan te vragen. De dag waarop ze dit wilden doen, werden volgens haar enkel diegenen geholpen die voor de eerste of tweede keer een aanvraag deden. Ze zouden twee weken moeten wachten om hun aanvraag te doen en die periode zonder materiële ondersteuning moeten overbruggen. Dit betekende dat het gezin twee weken op straat zou moeten leven, stelt de moeder.

“We wilden voor de derde keer asiel aanvragen, maar we mochten die dag niet. We zouden twee weken moeten wachten. Dat zou betekenen dat we twee weken buiten moesten leven, maar dat ging niet aangezien we geen kennissen of zo hier hebben en we vier kinderen hebben. We kunnen niet op straat leven.”

Twee weken op straat leven was geen optie, aldus de moeder. De enige optie die ze nog voor haar en haar gezin zag, was instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure. De moeder geeft dan ook aan dat hun terugkeer niet vrijwillig is. Ze is bang om terug te keren en het gezin ervaart een sterke machteloosheid over de situatie. De moeder uit dan ook haar kritiek op de Belgische overheid. Ze benadrukt dat ze legitieme bewijzen heeft om asiel te verkrijgen, maar dat de overheid deze niet bekijkt.

“Daar bekijken ze niets. Ze kijken niet eens in ons dossier. Als ze dat hadden gedaan mochten we sowieso blijven. We hadden bewijzen.”

Een blik op de toekomst

Het gezin zit reeds één maand in de vrijwillige terugkeerprocedure. De moeder reageert emotioneel wanneer we haar naar de toekomst vragen, ze lijkt het immers erg moeilijk te hebben om de terugkeer te aanvaarden.

“Ik zie geen toekomst. Ik ben bang, we weten niet wat er gaat gebeuren.”

[Interviewer]: “Is de toekomst iets waar je veel aan denkt?”

“Ja.” [Ze huilt] “Ik wil niet terug naar huis.”

De moeder legt uit dat het volgens haar nog steeds onveilig is in Tsjetsjenië. Er worden nog elke dag mensen vermoord en ontvoerd, vertelt ze. De president maakt volgens haar enkel 'reclame' opdat de mensen zouden terugkeren, door bijvoorbeeld nieuwe gebouwen neer te zetten, ondanks dat er nog steeds geen geld en werk is en de belastingen ook erg hoog zijn.

Haar wantrouwen tegenover de Russische overheid heeft ook een rechtstreekse invloed op het interview. Zo weigert ze een audio-opname van het interview.

“We zijn bang om terug te keren, we keren terug omdat we niet anders kunnen, niet vrijwillig. Alles wordt afgeluisterd, ook whatsapp en zo. Daarom willen ik geen audio-opname. [...] Het is niet dat ik jullie niet vertrouw, ik weet dat jullie er niets mee gaan doen. Maar ik vertrouw de overheid van mijn land niet.”

Dit wantrouwen en onveiligheidsgevoel lijken een sterke invloed te hebben op hun motivatie omtrent de terugkeer. Indien het in hun herkomstland rustiger zou zijn, zo geeft de moeder aan, zouden ze wel willen terugkeren.

“Het is nog steeds ons thuisland. Als het daar stabiel is, willen we daar wel naartoe.”

Niet alleen de angst voor de situatie in het herkomstland lijkt een rol te spelen, maar ook het feit dat de kinderen hun kindertijd in België hebben beleefd lijkt een invloed op de motivatie voor de terugkeer te hebben. De kinderen willen, volgens de moeder, dan ook het liefst in België blijven om er te kunnen studeren en werken.

“De kinderen willen hier studeren en werken. Ze hebben twee oorlogen meegemaakt. Ze zijn in de kelders opgevoed. Daar gingen ze niet naar de crèche of naar school. Hier hebben ze hun kindertijd beleefd. Ze spreken zelfs geen Russisch.”

Het gezin heeft zes jaar de hoop gekoesterd om een toekomst op te bouwen in België. Deze inspanningen, zoals het schoollopen van de kinderen, lijken voor de moeder nu echter verloren moeite.

“We hebben hier heel veel tijd verloren!”

Deze ontgoocheling en hun gebrek aan motivatie omtrent de terugkeer lijkt het voor dit gezin moeilijk te maken om concreet na te denken over hun toekomst in het herkomstland. Door de terugkeerbegeleiding en -steun in België zijn er wel al een aantal afspraken gemaakt. Zo zal het gezin financiële steun krijgen voor drie maanden bijles voor de jongste twee kinderen.

School

De kinderen zijn in de loop van hun verblijf in België al vaak van school moeten veranderen. De moeder geeft aan dat ze wel graag naar school gaan, maar dat het steeds veranderen stress met zich meebrengt en het psychisch moeilijk maakt voor de kinderen.

Enkel de jongste zoon (18) en dochter (11) zijn op het moment van het interview nog schoolplichtig. Ze gaan echter niet naar school tijdens het verblijf in centrum Z. De moeder legt uit dat de kinderen niet nog eens opnieuw willen beginnen in een nieuwe school met nieuwe leerkrachten, nieuwe klasgenoten, etc. Zeker omdat het maar voor een korte periode van ongeveer één maand zou zijn, lijkt een belangrijke factor voor de kinderen.

“Maar dat veranderen is wel altijd moeilijk. Ze vragen me soms: ‘Waarom konden we niet daar blijven? Hier hebben we al vrienden en kennen we de leerkrachten al.’ Om hier nu terug opnieuw te beginnen, dat is te moeilijk. Ze zijn veel te verlegen en ze hebben tijd nodig. Zo een eerste keer, als je niemand kent is altijd moeilijk.”

De moeder geeft aan dat ze het desondanks erg belangrijk vindt dat haar kinderen naar school gaan. Ze zou graag hebben dat ze in België hun schoolcarrière konden afmaken.

Het gezin is moslim en de moeder geeft aan dat het er op school daarom anders aan toe gaat dan thuis. Dit heeft echter slechts in één les van hun dochter voor wrevél gezorgd. In de school tijdens het verblijf in centrum Y, krijgt haar dochter geen aparte Islamitische godsdienstles. Haar gebrek aan kennis over het Christelijk geloof heeft toen stof doen opwaaien in haar klas.

“Enkel in één les hadden we problemen. In meeste scholen was er een aparte les godsdienst voor moslims, waar ze over de Islam leerde. Maar in [stad Y] was er maar één gewone les waar het veel over de Kerk ging. De andere kinderen waren heel verbaasd omdat ze er niets over wist. ‘Waarom kennen we dat niet?’ Dat vond ik niet fijn.”

De moeder geeft aan dat ze daarom liever heeft dat de godsdienstles apart gegeven wordt. Zo kan ze haar dochter helpen. Over het Christelijk geloof weet ze echter niets.

Eenmaal terug in hun herkomstland, zullen de zoon en dochter daar naar school gaan. Dit zal volgens de moeder een aanpassing zijn voor hen. Er zullen andere thema's behandeld worden en er wordt een andere manier van leren gehanteerd. Hierdoor zullen de kinderen op een lager niveau moeten starten en zullen ze bijles nodig hebben. Ze krijgen bij hun terugkeer financiële hulp om een leerkracht voor drie maanden bijles te vergoeden. De moeder is er echter van overtuigd dat dit niet genoeg zal zijn. Zeker voor haar jonge dochter lijkt dit een probleem te vormen.

“Ik denk dat mijn dochter dat niet zal kunnen. We moeten zeker extra bijlessen nemen. Dat gaat moeilijk zijn voor haar. We hebben hier zoveel tijd doorgebracht, ze kennen het daar niet.”

Contacten in België

De moeder en vader hebben weinig contacten in België. Ze beheersen het Nederlands slechts heel beperkt, wat het moeilijk maakt om contacten te leggen. Ook op de school van hun dochter, waar de

moeder elke dag kwam, heeft zij met niemand contact. Dit in tegenstelling tot hun kinderen, die wel de Nederlandse taal beheersen. Via hun school en sportactiviteiten hebben zij meer contacten in België. Het beperkt sociaal netwerk van de ouders heeft een invloed op hun situatie. Zo werden de twee te overbruggen weken voor de derde asielaanvraag onoverkomelijk door het gebrek aan een sociaal netwerk. Ze konden op niemand terugvallen en zouden dus genoodzaakt zijn om op straat te leven. De contacten die het gezin wel heeft, verlopen voornamelijk via de instanties waarmee ze in aanraking komen. Zo vertelt de moeder over een negatieve ervaring bij een bezoek aan het ziekenhuis tijdens hun verblijf in centrum Z. Een verpleegster weigerde hen te helpen, omdat het gezin volgens haar geen recht had op medische hulp. Het gezin was erg verontwaardigd over deze reactie. Eén van de zonen reageerde hier sterk op, zegt de moeder.

“De eerste keer dat we gingen, zeiden ze dat wij terugkeren en geen recht hebben op medische hulp. De verpleegster was toen echt kwaad. Fedasil zei dat we wel recht hebben en de tweede keer hebben we wel hulp gekregen. De kinderen spreken goed Nederlands en mijn zoon zei ‘Krijgen wij geen hulp? Zijn we dan geen mensen’ tegen die verpleegster. Die verpleegster was degene die toen moeilijk deed.”

Niettemin, blijft de moeder eerder positief over de Belgische bevolking.

“Heel rustige mensen, ook goede mensen.”

Thuis

Voor het gezin is opvangcentrum Y een tijdelijk onderdak en niet zozeer een thuis, geeft de moeder aan. Zonder rust is het volgens haar namelijk onmogelijk om zich als gezin ergens thuis te voelen. Ten eerste is de onzekere situatie omtrent hun toekomst een oorzaak van de onrust die het gezin voelt. Ze hebben het erg moeilijk om te aanvaarden dat ze terugkeren en dit maakt het hele gezin erg onrustig.

“Nee, we hebben hier wel een onderdak, maar we zijn heel onrustig hier. Ik denk dag en nacht over het feit dat we terug moeten.”

Ten tweede lijkt de afwezigheid van een eigen plek een reden waarom ze geen rust vinden in centrum Y en het dus onmogelijk lijkt voor hen om zich hier thuis te voelen. Een eigen plek om als gezin te leven ervaart de moeder pas wanneer je meer onafhankelijk van regels kan leven dan in het opvangcentrum.

“Een eigen huis of thuis zorgt voor rust. Je bent in een andere omgeving, je bent alleen, je kan je eigen eten klaar maken.”

Ook houdt deze eigen plek in dat er minder mensen dicht bij elkaar leven, stelt ze. De moeder geeft aan dat vooral zij en haar zoon het erg moeilijk hebben met de drukte in het opvangcentrum.

“Hier zijn heel veel mensen, wat veel drukte creëert. Ik heb het daar heel moeilijk mee, mijn zoon is ook zo. Waar het heel druk is, wordt hij duizelig. We blijven daarom zoveel mogelijk binnen. We zijn ook heel moe van al die verblijven in de verschillende asielcentra.”

In het opvangcentrum deelt het gezin één kamer. Er is net genoeg plaats voor twee stapelbedden, vier kasten en een tafel. Ze hebben geen toegang tot een keuken maar kunnen eten in het restaurant van het centrum. De moeder geeft aan dat ze meer rust zouden kennen wanneer ze minder afhankelijk zouden zijn en hun eigen eten konden koken. De kinderen lusten niet altijd alles en willen soms meer eten dan mogelijk is. Ook voor de gezondheid van de vader lijkt dit een rol te spelen. Door de suikerziekte heeft hij soms nood aan eten, maar dit is niet altijd voorhanden.

Van de verschillende verblijfplaatsen is er maar één plaats waar het gezin zich thuis voelde, hun appartement in stad X, waar ze één jaar gewoond hebben. In het algemeen ervaart het gezin een thuisgevoel in België. De moeder geeft hier twee motivaties voor. Ten eerste zijn de kinderen geïntegreerd in de Belgische samenleving. Ze praten Nederlands, ze zijn er naar school geweest en ze doen veel aan sport. Dit in tegenstelling tot hun herkomstland, waar de kinderen nooit naar school zijn gegaan en de taal niet spreken. Ten tweede geeft de moeder aan dat het in België veel rustiger is. Ze zegt in het herkomstland niet zo te kunnen leven als in België aangezien ze er volgens haar niet buiten kunnen komen.

Het gezin voelt zich meer thuis in België dan in hun herkomstland. Indien het stabiel zou zijn, zou dit wel een thuis kunnen zijn, vertelt de moeder.

Ouderschap

De moeder vertelt dat het moeilijk is om in het opvangcentrum als gezin te leven. Ze geeft aan dat de kinderen veranderd zijn en dat het niet lukt om in het centrum dezelfde opvoeding te geven als thuis, in een eigen plek. Daarnaast weegt de onrust ook erg op de kinderen.

“Kinderen zijn groot geworden en ze luisteren niet zo veel als vroeger. Hun karakter is ook veranderd. Moeilijk om invloed op hen te hebben, en daarbij zijn ze allemaal ook heel nerveus. Ze zijn allemaal erg zenuwachtig, ook ons dochtertje. Ze weent veel. We moeten maar een kleine opmerking geven of ze moet al wenen. Ze is ook gewoon heel moe.”

De onrust in het gezin is erg groot en lijkt erg te wegen op hun gezondheid. Ze slapen weinig omdat ze tijdens de nacht over hun toekomst praten.

“We slapen bijna niet door de nacht. Je zag het daarjuist ook, ze waren allemaal aan het slapen. ‘s Morgens vallen ze in slaap. We praten heel de nacht door over die toekomst, daarom kunnen we niet slapen.”

Conclusie

Het interview met de moeder van het vierde gezin wordt sterk gekleurd door onrust. Het gezin lijkt erg ongerust over hun toekomst en ze hebben veel moeite om te aanvaarden dat ze terug zullen keren. De

moeder vertelt dat het erg onveilig is voor hen in Tsjetsjenië en ziet er geen toekomst voor haar gezin. De kinderen willen evenmin terugkeren. Ze hoopten in België te kunnen studeren en werken. Het gezin stapte dan ook slechts in de vrijwillige terugkeerprocedure nadat elke andere optie onmogelijk bleek. Het gezin stond op straat en kreeg enkel recht op opvang wanneer ze in de vrijwillige terugkeerprocedure zouden stappen. Deze abruptheid lijkt voor veel stress te zorgen binnen het gezin.

Naast een onzekere toekomst is ook het heden zeer onrustig voor dit gezin. De moeder geeft aan dat dit voornamelijk het gevolg is van de afwezigheid van een eigen plek. Dit heeft als oorzaak dat het gezin afhankelijk is van verschillende regels in het opvangcentrum, bijvoorbeeld over het eten. Daarnaast leven er veel mensen samen op één plek, wat voor veel drukte zorgt. Ten slotte is er een onzekerheid omtrent de verblijfplaats. Het gezin is al enkele keren van centrum moeten veranderen, waardoor de kinderen telkens van school veranderen. Dit brengt heel wat stress met zich mee.

Deze onrust die zowel aanwezig is in hun toekomstbeeld als in hun gebrek aan een eigen plek, zorgt er enerzijds voor dat het gezin geen thuisgevoel heeft in de opvangcentra en anderzijds gezondheidsproblemen lijkt te ervaren.

Gezin 5

Situatiebeschrijving

Het vijfde gezin is afkomstig uit een stad in Rusland, dicht bij Tsjetsjenië. Zij zijn van Tsjetsjeense origine en spreken Tsjetsjeens met hun kinderen. Het gezin bestaat uit moeder, vader en vijf kinderen. De oudste zoon is 11 jaar en werd geboren in Rusland. De vier andere kinderen (een zoon van 7, een zoon van 6, een dochter van 5 en de jongste zoon van 2) werden in Europa geboren.

Het vluchtverhaal van deze familie begint vlak na de geboorte van de oudste zoon. Elf jaar geleden verlaten de vader, moeder en oudste zoon Rusland en trekken ze naar Europa. In het interview geeft de vader aan dat hij op een ‘zwarte lijst’ staat en bedreigd werd door Russische instanties.

“Er wordt een automaat of zo bij jou gelegd, of kogels of zo [...] Nu en ik kan zelf eigenlijk niets doen, dat wordt voor jou gedaan om je op te pakken zo. [...] Ik werd eigenlijk vervolgd, bedreigd tot een bepaalde dag dat ze gewoon bij mij thuis kwamen. Ze hebben mij geslagen en zij hebben geëist eigenlijk dat ik moest bekentenis ondertekenen.”

De vader geeft aan dat hij zelf zijn land niet wilde verlaten, maar zijn ouders drongen hierop aan. Het was voor hen belangrijker te weten dat hun zoon veilig was, dan hem en zijn gezin dichtbij te hebben. Na lang aandringen heeft hij hun raad opgevolgd en is het gezin naar Polen vertrokken.

Het gezin verblijft vijf jaar in Polen, zonder er asiel aan te vragen. Na vijf jaar, in september 2010, komen zij naar België. Bij hun aankomst in België wordt een eerste asielaanvraag ingediend. Gedurende hun verblijf in België wonen zij steeds in opvangcentra en ontvangen ze materiële opvang. Na een eerste

negatieve beslissing en het bevel om het grondgebied te verlaten, wordt een nieuwe asielaanvraag ingediend. Zo kunnen zij opnieuw beroep doen op opvang. In totaal worden zo zes of zeven asielaanvragen ingediend en ontvangen zij driemaal een bevel om het grondgebied te verlaten. Hierbij worden zij drie keer verplicht het centrum, waar ze dan verblijven, te verlaten. Bij de laatste uitwijzing is de moeder zeven maanden zwanger.

“En anderhalve maand zijn we zo op verschillende treinstations te overnachten, soms naar dokters moeten gaan en zo, om het op te volgen. En uiteindelijk zijn we naar Duitsland vertrokken. Daar zijn we gerepatrieerd naar België, en ja zo zijn we terug in België gekomen. En hier dachten we ja, als we hier niets meer kunnen is het beter om hier toch terug te keren.”

Tijdens de voorbereiding van hun terugkeer verblijft het gezin in opvangcentrum X. Doordat er verschillende problemen zijn bij de terugkeer, verblijven zij ondertussen al één jaar en zes maanden in het centrum. Het grootste probleem zijn de papieren voor terugkeer. De kinderen werden in verschillende landen geboren, wat ervoor zorgt dat de administratie een werk van lange adem is.

“Want bij één van mijn zoontjes staat er in de geboorteakte, in plaats dan xxx staat er xxx-a. En ik weet dus als ik in Moskou kom bijvoorbeeld, in Rusland is het eigenlijk meisjesfamilienaam dus dan gaan ze zeggen er staat xxx-a terwijl het een jongen is dus dan ga ik zeker problemen hebben door gewoon die letters eigenlijk die verkeerd geschreven zijn. Dus nu wacht ik eigenlijk dat het in orde komt, maar er is nog niets gebeurd al anderhalf jaar lang. Ik heb geen vertalingen gekregen, dus helemaal niets.”

De derde zoon van zes heeft een zwakke gezondheid en is vaak ziek. Daarnaast heeft hij nooit leren praten. Hij begrijpt veel van wat er hem gezegd wordt, kan lawaai maken en schrijven, maar zelf kan hij enkel het woord ‘mama’ zeggen. Zijn toestand werd onderzocht door dokters, maar verschillende tests tonen aan dat medisch gezien alles in orde is. Vooral het feit dat hij zich niet kan uitdrukken is voor de ouders een grote zorg.

Enkel de vader van gezin 5 is aanwezig tijdens het interview. Voor dit interview krijgen we de hulp van dezelfde tolk Russisch-Nederlands als bij gezin 4.

Instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure

De vader geeft aan dat hij met zijn gezin in de vrijwillige terugkeerprocedure stapt nadat hij vanuit Duitsland gerepatrieerd werd naar België. Hij ervaart deze terugkeer als een gedwongen beslissing aangezien er volgens hem geen enkele mogelijkheid bestaat om nog in Europa te blijven. Wanneer hij over het verloop van de asielprocedure en de instap in vrijwillige terugkeer spreekt, gebeurt dit vooral vanuit een gevoel van machteloosheid.

“Ik kan eigenlijk niet veel veranderen, er kan niets gebeuren dat mij kan helpen. Alleen het woord centrum, dat maakt mij al bang”

Hij blijft ervan overtuigd dat hij en zijn gezin recht hebben op asiel en dat zijn asielaanvraag onrechtvaardig behandeld wordt. Door de legitimiteit van de beslissing in de asielprocedure in vraag te stellen, stelt hij ook de noodzaak tot terugkeer in vraag.

“Het is zo, ik kan echt zeggen dat als je met echte bewijzen aankomt, dan wordt het zelf niet bekeken. Er wordt gewoon zo een blaadje omgedraaid, zij kijken niet en zij lezen dat zelf niet.”

Hij vertelt uitgebreid de gebeurtenissen die tot zijn vlucht leidden en geeft aan dat hij zeker is dat dit hem opnieuw zal overkomen wanneer hij terugkeert.

“Ik weet gewoon dat als ik met mijn document in orde te brengen daar ter plaatse, dan krijg ik eigenlijk dezelfde problemen dan waar ik voor moest vluchten”

De vader geeft aan dat hij door deze problemen niet terug wil, aangezien deze voor zijn familie veel zorgen met zich gaan meebrengen. Hij ziet echter geen andere mogelijkheid. Ook voor de kinderen is het zeer moeilijk om de terugkeer te aanvaarden. Zij zien België als hun thuis en begrijpen niet waarom zij, in tegenstelling tot hun vriendjes, hier niet kunnen blijven.

“Ik wil eigenlijk niet terug omdat ik weet dat het ook veel zorgen gaat zijn voor mijn familie maar ik wil ook niet dat ze problemen hebben, dus ook dat niet. Maar ik zie geen andere uitweg op dit moment, dus ik zal zien wat er daar gebeurt.”

Er is een ambivalentie te herkennen wanneer hij over de terugkeer praat. Naast de hernieuwde zorgen praat hij ook over hoe de terugkeer een nieuw perspectief meebrengt. De terugkeer hangt voor de ouders samen met het opnieuw actief participeren in de samenleving in het land van herkomst.

“En hier dachten we ja, als we hier niets meer kunnen is het beter om hier toch terug te keren. [...] want hier zit je gewoon als een schaap eigenlijk opgesloten. Je kan niet werken, je kan niets bereiken, je kan niets doen voor jezelf en voor je familie. En daar misschien wel.”

De grote onzekerheid die het leven in Europa met zich meebrengt, is voor hem een reden tot vertrek. Het sociaal netwerk dat in Rusland aanwezig is, is voor hem een sterk verschil met België, wat hem bevestigt in zijn keuze tot terugkeer.

“Want hier in Europa hebben we geen rechten. Op een bepaald moment kunnen ze weer zeggen je moet het centrum verlaten en dan moet ik ook verlaten, dan moet ik weg. En waar kom je dan terecht? Wie kan je nog helpen? En daar zit je toch tussen eigen mensen eigenlijk, daar is het anders.”

Een blik op de toekomst

Hierboven drukt de vader uit dat de gebeurtenissen die ervoor zorgden dat het gezin Rusland verliet, nog steeds aanwezig zijn. De grote onzekerheid die dit met zich meebrengt, zorgt ervoor dat de terugkeer maar moeilijk als een duurzame oplossing kan gezien worden. De vader is ervan overtuigd dat de politieke problemen opnieuw zullen beginnen en hij niet lang in Tsjetsjenië zal kunnen verblijven.

“Ik moet nu wachten tot ik daar ben. Het is gewoon ik moet in Tsjetsjenië geraken en dan zie ik wel hoe het verder gaat zijn. Ik weet gewoon dat als ik met mijn document in orde te brengen daar ter plaatse, dan krijg ik eigenlijk dezelfde problemen dan waar ik voor moest vluchten. Ik denk vroeg of laat zal ik toch terugkeren naar Europa.”

De vader leefde reeds vijf jaar in de illegaliteit in Polen en zegt ook alle wegen te kennen die hij moet volgen om opnieuw in de illegaliteit te overleven. Daartegenover drukt hij uit dat hij niet opnieuw met zijn familie in illegaal verblijf wil leven. Nu er de mogelijkheid is om terug te keren, wil hij zijn familie terug naar zijn herkomstland brengen zodat zij bij zijn ouders kunnen verblijven. Zo kan hij later, indien nodig alleen, opnieuw migreren uit zijn herkomstland om politieke onveiligheid te vermijden. Dit maakt het voor de vader moeilijk om een toekomstperspectief te zien in het herkomstland. Toch hebben ze al bij een aantal zaken stilgestaan, zoals het terug opstarten van het schooltraject in het herkomstland.

De vader drukt uit hoe de oudste kinderen, doordat zij geen Russisch kennen en in België een ander leerplan volgen, niet kunnen aansluiten bij hun leeftijdsgenoten in Rusland. Om de overgang voor de kinderen te vergemakkelijken, kan het gezin voor ondersteuning terecht bij het IOM.

Deze onzekerheid ervaart de vader ook over de uitbouw van arbeid en sociaaleconomische participatie in Tsjetsjenië. Het gezin zal immers terugkeersteun ontvangen om een eigen zaak op te starten in Tsjetsjenië, maar de vader drukt uit hoe onzeker dit voor hen is.

“Bij IOM hebben ze gezegd dat ze voor bijles bijvoorbeeld gaan zij 100 euro geven. Voor het begin eigenlijk, om zo een beetje ondersteuning te krijgen. En dan krijgen we nog iets, dat is om een eigen zaak te openen. Maar dat is zo dat dat ook een beetje moeilijk zal zijn want, bij ons krijg je niet direct een, ja in de Kaukasus kan je niet altijd een cheque krijgen of een kassaticket ofzo. Dus als je dan wil materiaal kopen of zo is dat een beetje moeilijk. Maar voor zo een businessplan krijg je wel een beetje steun.”

School

Tijdens hun verblijf in de verschillende opvangcentra zijn de kinderen steeds naar school geweest. De kinderen gaan graag naar school. De vader geeft aan dat hij altijd een goede relatie heeft met de verschillende scholen en steeds bij de leerkrachten terecht kan met vragen.

De school is voor de vader een erg belangrijke plaats. Enerzijds ziet hij de school als een veilige plaats voor zijn kinderen, zelfs veiliger dan het opvangcentrum. Anderzijds vindt hij de school ook zeer belangrijk voor hun toekomst. Hij hoopt dat zij een betere toekomst krijgen dan hijzelf.

“Ik vind het gewoon belangrijk dat ze naar school gaan, dat ze dan ook, later op hun eigen benen kunnen staan, dat ze ook een beroep kunnen leren. Maar een ander beroep, niet zoals ik bijvoorbeeld mecanicien en chauffeur. Maar echt een beter beroep eigenlijk.”

Hij vindt het dan ook belangrijk om zijn kinderen te helpen met hun huiswerk. Dit is niet gemakkelijk aangezien hij geen Nederlands kan en ook het Latijns alfabet niet kan lezen. Toch overloopt hij telkens met zijn zoon zijn huiswerktaken waarbij zijn zoon alles vertaalt en uitlegt wat de juf gezegd heeft. Achteraf overlopen ze samen de oplossingen en controleert de vader de oplossingen.

Contacten in België

De vader geeft aan dat er in België een heel andere manier is van omgaan met elkaar. In Rusland gaan de mensen veel meer bij elkaar op bezoek.

Bij ons is het zo dat als je op bezoek wilt komen, dan ga je dat niet inplannen of zo. [...] Als je 's avonds naar buiten komt, dan zie je bijna geen mensen. Maar 't is zo bij ons, dat ja 's avonds op straat zijn er heel veel mensen, het is precies mierennest, dat er overal veel mensen zijn.

Hij kent maar drie of vier autochtone Belgen en heeft het gevoel dat hij in het algemeen niet op de Belgische bevolking kan rekenen wanneer hij iets nodig heeft. Hij ervaart een gebrek aan een steunend autochtoon netwerk.

“Als je hier brood nodig hebt dan gaan ze je dat ook niet geven, dan sturen ze je naar ergens anders en naar weer iemand anders. Het is zo. Er zijn geen goeie mensen of er zijn mensen die hier zijn vooral droog en heel koud dus je kan niet veel verwachten”

Het gezin bevindt zich de voorbije jaren in een zeer onzekere situatie. Toch vond de vader een positieve manier om met de kwetsbaarheid van de relaties die deze positie met zich meebrengt, om te gaan. Hij wantrouwt niet iedereen, zoals hij hierboven aangeeft dat iedereen slecht is, maar vindt vertrouwen in zijn eigen onmiddellijk oordeel om te zien of iemand betrouwbaar is of niet.

“Ik vind dat bij iedere natie, nationaliteit, heb je goede en slechte mensen. En, ik kan, de mensen die ik heb gekend zijn vooral goede mensen dan. Ik kan het ook van ver zien dan als mens goed is of niet. Zelf als hij twee of drie woorden zegt dan weet ik het al”

Een eerste plaats waar hij met anderen in contact komt is het opvangcentrum. De vader vindt deze contacten altijd stroef verlopen. Dit komt doordat er zeel veel mensen samenleven op een kleine oppervlakte, elk met verschillende gewoontes. Daarnaast kent hij wel heel wat mensen die al langer in het land verblijven en waarvan de asielaanvraag werd goedgekeurd. Vooral het contact met familie en vrienden uit zijn herkomstland die in België wonen is voor hem en zijn familie zeer belangrijk.

Thuis

Wanneer hij gevraagd wordt waar de gezinsleden een thuis kunnen ervaren, geeft de vader aan dat hij en zijn gezin niet langer een thuisland hebben waar ze terecht kunnen.

“11 jaar is een lange tijd, wij zijn hier eigenlijk als zigeuners eigenlijk zo rond aan het trekken, maar zij hebben wel, zigeuners hebben wel hun thuisland. Maar wij hebben dat niet meer, wij zijn dat ook kwijt.”

De vader geeft aan dat hij zich meer thuis voelt in Europa dan in Tsjetsjenië. Een thuis is voor hem een plaats waar er rust en rechtvaardigheid aanwezig is, in tegenstelling tot zijn herkomstland.

“Waar ik mij rustig voel, waar de wet en waarheid bestaat eigenlijk. Het maakt niet uit welk land het is, als het een moslimland is of iets anders. Het maakt voor mij niets uit, als het maar een rechtvaardig land is en dat je daar wel rustig kan verblijven”

De opvangcentra waarin hij met zijn gezin verblijft, zijn voor hem ook geen thuis. Een centrum op zich kan voor hem op geen enkele manier een thuis zijn. Nochtans geeft hij aan dat zijn kinderen het opvangcentrum wel als een thuis zien.

“Ja kinderen zeggen dat altijd, dat dat hun thuis is. Ook al willen ze vertrekken omdat ze de anderen zien vertrekken. Maar ja het is hun thuis omdat ze hier al anderhalf jaar wonen”

Toch onderneemt hij samen met zijn gezin verschillende dingen om een thuis te creëren in het opvangcentrum. De vader vertelt hoe hij vaak met zijn gezin op bezoek gaat bij zijn neven in België, waar ze dan samen eten. Hij probeert zijn kinderen ook Russisch te leren, en ook samen spelen is voor hem belangrijk in dit creëren van een thuis.

Wanneer er over terugkeer wordt gesproken, geven de kinderen telkens aan dat België voor hen een thuis is en Tsjetsjenië een ander land dat ze niet kennen en waar ze niet naartoe willen.

“Ja het is zo dat voor kinderen, ze zeggen dat daar niet hun thuis is. Als wij zeggen we gaan naar Oma, naar Rusland, dan zeggen ze ja dat is niet onze thuis eigenlijk. Dan zeg ik hier is ook niet onze huis, wij wonen in een centrum.”

Ouderschap

Het ouder-zijn is zeer belangrijk voor de vader van het gezin. Vader drukt uit dat hij een sterke cohesie ervaart in het gezin.

“Het is zo ik heb altijd een goede relatie gehad met mijn kindjes. We begrijpen elkaar ook allemaal heel goed. We voelen ons goed samen. En ja, sommige mensen zeggen misschien het is moeilijk voor u omdat jullie vijf kinderen hebben, maar ik vind het niet moeilijk eigenlijk [...] Voor mij maakt het niet uit zijn het 5 kinderen, zes, zeven, acht”

Op het moment van het interview woont het gezin al anderhalf jaar in opvangcentrum X. Recent zijn zij verhuisd naar een kamerblok waar ze zelf kunnen koken. De kinderen lusten het eten dat in het restaurant geserveerd wordt niet en de zoon met gezondheidsproblemen heeft aangepast eten nodig. De vader geeft aan dat hij zeer lang gevraagd heeft naar een kamer waar koken mogelijk is. Het is dan ook een grote verbetering nu ze zelf kunnen koken.

“Ik moest iedere dag of om de dag eigenlijk naar mijn neef gaan, die woont aan de andere kant van [stad X], om daar eten te kunnen maken en dan terug met een kookpan of met iets terugkomen. Omdat de kinderen eten niet alles wat hier in het restaurant wordt gegeven, het is soms niet te eten. En daarom moest ik dan iets zelf gaan maken en terugkomen met een ander soort eten. Ik heb ook een zoon, dat is mijn derde zoontje eigenlijk die S. heet, die praat heel weinig en die eet ook heel weinig en hier bijna niets. Daarvoor heeft hij echt eten nodig dat hij wel kan eten. En daarvoor moest ik dan soep maken en zo”.

Naast het eten, zijn er ook andere aspecten die het leven in een opvangcentrum met een gezin volgens hem zeer moeilijk maken. Ten eerste is er het plaatsgebrek. Er is maar weinig ruimte voor de kinderen om te spelen.

“Het is echt moeilijk met kinderen in een asielcentrum, want ja, soms kan je ze in de gang laten spelen maar dan komt de buurman om te zeggen ja kijk, mijn kindje slaapt nu dus dan moet ik ze allemaal verzamelen eigenlijk, al mijn kinderen om ergens in het park te gaan wandelen, zodat ze daar kunnen spelen en iets doen. Maar, gewoon, het is sowieso moeilijk in het centrum. Je moet altijd een beetje kijken waar ze zijn en zo.”

Ten tweede komt dit doordat er in het opvangcentrum veel verschillende mensen samenleven, elk met een verschillende achtergrond en met verschillende gebruiken. Hij vindt dat er verschillende mensen leven die geen respect hebben voor de andere bewoners, waardoor hij zijn kinderen nooit alleen buiten kan laten.

Ten derde gaat het telkens om tijdelijke onderkomens, wat een gevoel van onzekerheid en onrust met zich meebrengt. In het opvangcentrum gebeurt er veel dat hij als ouder anders zou willen, maar waar hij geen vat op heeft, zo stelt hij. Het is volgens hem dan ook zeer moeilijk om als gezin in een centrum te leven. Toch toont hij in de bovenstaande voorbeelden dat hij verschillende acties onderneemt opdat deze omstandigheden zo weinig mogelijk invloed hebben op zijn kinderen.

“Eerlijk gezegd, is heel moeilijk om in het centrum te blijven eigenlijk met de familie en zo. Eigenlijk wonen we zo lang, en altijd in zo van die asielcentrums en het is echt moeilijk”

Het ouderschap heeft ook een grote rol gespeeld in hoe hij het migratieproces heeft beleefd, maar ook de beslissingen die erin genomen werden. Enerzijds is het een reden om niet in de terugkeerprocedure te stappen.

“Ik wil eigenlijk niet terug omdat ik weet dat het ook veel zorgen gaat zijn voor mijn familie maar ik wil ook niet dat ze problemen hebben”

Anderzijds is het ouderschap net een reden om wel terug te keren naar het land van herkomst, aangezien hij het gevoel heeft daar meer te kunnen doen voor zijn familie en gezin.

De vader geeft aan dat hij regelmatig praat met zijn kinderen over het feit dat ze zullen terugkeren wanneer de papieren in orde zijn. Tijdens deze gesprekken lijkt het er telkens op neer te komen dat de kinderen zeggen dat ze niet terug willen. Zij blijven hopen dat ze toch nog een huis in België zullen krijgen, net als hun vriendjes. Ook zijn moeder praat hierover met de kinderen, met hetzelfde resultaat.

“Als ik bijvoorbeeld met mijn ouders via Skype praat, dan hebben de kinderen ook gezegd wij komen niet he, wij blijven hier, hier is mijn thuis. Mijn mama vertelt dan nee dat is niet, jullie zijn tijdelijk daar, vroeg of laat moeten jullie toch terugkeren maar dat willen ze echt niet. Dus dan zeggen ze dat ze komen niet terug”

Conclusie

Het vijfde gezin legde een lange reis af alvorens ze in de vrijwillige terugkeerprocedure stapten. Zij dienden verschillende asielaanvragen in, in België en andere Europese landen. Dit vanuit de overtuiging van de vader dat de situatie in zijn herkomstland voor hem zeer gevaarlijk is en hij en zijn gezin recht hebben op asiel. Deze overtuiging blijft, ondanks hun terugkeer, sterk aanwezig. Deze vrijwillige terugkeer wordt door de vader als een laatste mogelijkheid gezien om zijn familie een toekomst te bieden, een toekomst die in Europa niet langer mogelijk is. Voor zichzelf ziet hij deze toekomst echter niet in zijn herkomstland, maar in Europa. Vanuit zijn vrees voor vervolging ziet hij de vrijwillige terugkeer voor zichzelf als een tussenstap, waarna hij terugkeert naar Europa om er in de illegaliteit te overleven.

De terugkeer blijkt hierbij ook het einde voor het samenleven als gezin. Zij kunnen onmogelijk samenleven in het herkomstland door de bedreiging die de vader ervaart, noch in Europa doordat leven in de illegaliteit met kinderen volgens hem onmogelijk is. Noodgedwongen gaat de vader een andere weg uit dan zijn vrouw en kinderen. Deze beslissing brengt heel wat onzekerheid met zich mee. Het is onzeker dat de vader in het herkomstland kan blijven en hoe zijn toekomst er uitziet. In België dragen ook de moeilijkheden met de juiste papieren om terug te keren bij aan het gevoel van onzekerheid en machteloosheid bij dit gezin. Dit zorgt ervoor dat de ouders het gevoel hebben niet langer een thuis te hebben. Dit in tegenstelling tot de kinderen; zij zien België als een thuis aangezien zij er het grootste deel van hun leven hebben doorgebracht.

Naast machteloosheid toont dit gezin ook een grote veerkracht. Ondanks het gedwongen karakter van de terugkeer proberen ze zich deze beslissing eigen te maken. Zo formuleren ze verschillende redenen waarom deze terugkeer toch beter is voor ouders en kinderen. In het opvangcentrum tonen zij ook hoe zij actief handelen om ervoor te zorgen dat de impact van de omstandigheden zo weinig mogelijk invloed hebben op hun kinderen.

3. Cross-case analyse

Na een descriptieve analyse aan de hand van de data wordt er in dit deel een interpretatieve analyse uitgewerkt. Hierin worden de ambivalenties die doorheen de narratieven van de vijf participant-ouders naar voor lijken te komen verder geëxploreerd. Deze worden uitgewerkt aan de hand van drie spanningsvelden, waarbij doorheen de narratieven wordt gekeken hoe de polen zich afzonderlijk manifesteren.

3.1. Fragmenten van agency in een existentiële ervaring van machteloosheid

3.1.1 Machteloosheid

Participant-ouders geven uitdrukking aan een sterke ervaring van machteloosheid. In hun narratief wordt duidelijk dat zij in een zeer onzekere situatie leven, waarin zij ervaren op elk moment afhankelijk te zijn van beslissingen van anderen (bijvoorbeeld van Fedasil en van Dienst Vreemdelingenzaken). Deze onzekerheid lijkt in alle aspecten van hun leven aanwezig te zijn en gaat samen met de onmacht er iets aan te kunnen veranderen.

De machteloosheid van deze ouders tekent zich af doorheen verschillende dimensies van hun narratief. Als eerste drukken zij hun machteloosheid uit in het verloop van de asielprocedure. Ten tweede toont dit gevoel van machteloosheid zich in hun ervaring van hoe ze in de terugkeerprocedure zijn terechtgekomen. Ten derde komt deze machteloosheid naar voor in de beleefde ervaring van het gezinsleven in een opvangcentrum. Ten vierde is in hun visie op de toekomst ook een overheersend gevoel van machteloosheid te herkennen. Als vijfde en laatste dimensie zien we hoe ook het ouderschap verweven is met een ervaring van machteloosheid.

De asielprocedure

De machteloosheid die de ouders aangeven te ervaren in de asielprocedure lijkt hoofdzakelijk het gevolg van de negatieve beslissing die zij ontvangen na hun asielaanvraag. Zij zijn ervan overtuigd dat zij

voldoen aan de voorwaarden om als vluchteling erkend te worden en ervaren dat een leven in hun herkomstland onmogelijk is geworden.

“Ik ga u niet vertellen wat onze problemen precies inhouden, maar we zouden hier niet zijn en heel dat traject niet doorlopen hebben als we geen problemen hadden” (Gezin 5)

Verschillende participanten wijten deze negatieve beslissing aan de onkunde van de bevoegde instanties om over hun dossier te beslissen. Zij zouden het bewijsmateriaal niet bekijken of niet luisteren naar het verhaal van deze gezinnen.

“Ze kijken niet eens in ons dossier. Als ze dat hadden gedaan mochten we sowieso blijven. We hadden bewijzen” (Gezin 4)

“Het is zo, ik kan echt zeggen dat als je met echte bewijzen aankomt, dan wordt het zelf niet bekeken. Er wordt gewoon zo een blaadje omgedraaid, zij kijken niet en zij lezen dat zelf niet” (Gezin 5)

Vanuit de overtuiging dat zij recht hebben op asiel, dienen verschillende participant-ouders meerdere asielaanvragen in, waarin zij op een andere manier proberen aan te tonen waarom zij volgens hen recht hebben op asiel. Doordat zij hier telkens een negatief antwoord op ontvangen, ontstaat bij hen een gevoel van machteloosheid. Geen enkele inspanning lijkt immers de beslissing te beïnvloeden.

“Er wil toch niemand ons hier laten blijven. Nee ja we kunnen hier niet blijven. Niemand zal ons laten. We hebben geen procedure of zo die loopt. Ze hebben ons gezegd dat is afgesloten” (Gezin 1)

“Ik heb hier al zes of zeven negatieve beslissingen gehad en ook drie keer een bevel om het grondgebied te verlaten dus ja. Ik kan eigenlijk niet veel veranderen, er kan niets gebeuren dat mij kan helpen. Alleen het woord centrum, dat maakt mij al bang” (Gezin 5)

Instappen terugkeerprocedure

Ook in de beleefde ervaring omtrent het instappen in de terugkeerprocedure komt een gevoel van machteloosheid naar voor. Doorheen de diverse narratieven wordt duidelijk dat verschillende ouders het instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure niet als een vrijwillige keuze ervaren. Zo bevonden zowel Gezin 1, Gezin 3, Gezin 4 en Gezin 5 zich na meerdere negatieve beslissingen in een situatie waarin ze niet langer recht op opvang hadden. Zonder legale papieren kunnen zij enkel verder in België blijven door onder te duiken in de illegaliteit. De ouders geven aan dat dit voor hen geen optie is. Vooral de kinderen worden hierbij als reden aangegeven.

“We wouden voor de derde keer asiel aanvragen, maar we mochten die dag niet. We zouden twee weken moeten wachten. Dat zou betekenen dat we twee weken buiten moesten leven, maar dat ging niet aangezien we geen kennissen of zo hier hebben en we vier kinderen hebben we kunnen niet op straat leven” (Gezin 4)

Naast de kinderen worden ook de onmogelijkheid om te werken in de illegaliteit en het gebrek aan een sociaal netwerk om op terug te vallen, door de participant-ouders als redenen aangegeven.

“Ik denk dat als die asielpcedure is open, dan kan je werken en leren en taal studeren. Maar als je al krijgt negatief en je kan niet werken, dat is reden, speciaal dat je moet weg gaan”
(Gezin 2)

De onmogelijkheid tot een verblijf in illegaliteit heeft er volgens verschillende ouders voor gezorgd dat zij in de vrijwillige terugkeerprocedure terecht kwamen, zonder te willen terugkeren. Dit traject bleek de enige manier te zijn om in het levensonderhoud van hun gezin te voorzien.

“Dus in onze situatie op straat belanden, zonder eten, zonder dak boven ons hoofd, ja dat is hetzelfde als ter dood veroordeeld zijn. Dus ja op die manier zijn we hier beland” (Gezin 1)

Daarnaast ervaren verschillende participant-ouders dat zij door medewerkers van de opvangcentra of het OCMW sterk in de richting van de vrijwillige terugkeer worden gestuurd. Indien zij niet zouden instemmen met een vrijwillige terugkeer, zou er een gedwongen terugkeer volgen.

“Eigenlijk als we naar hier gekomen zijn hadden we een gesprek gehad met een medewerkster hier, ik ben haar naam even vergeten. En uiteindelijk heeft zij dat voor ons beslist. Ze heeft ons zo verteld van, kijk je moet vrijwillig terugkeren als je dat niet doet ... Ja, dat gesprek dat kwam erop neer dat we gedwongen zouden gerepatriëerd worden, de politie zou ons komen halen en oppakken en dat soort dingen” (Gezin 1)

Ook de ervaring van verschillende participant-ouders omtrent de situatie in hun herkomstland, die zij als zeer gevaarlijk zien, draagt bij aan de ervaring van machteloosheid in de terugkeerprocedure. De angst die de terugkeer bij hen opwekt, samen met de onvermijdelijkheid ervan, vergroten het gevoel van machteloosheid.

Het narratief van de moeder van Gezin 2 verschilt sterk van de andere narratieven die hierboven weergegeven worden. Nadat zij een negatieve beslissing ontvangt, verblijft zij enkele maanden illegaal in het land, maar besluit uiteindelijk zelf om in de vrijwillige terugkeerprocedure te stappen. Deze beslissing lijkt, in tegenstelling tot de andere gezinnen, niet te ontstaan vanuit een urgente nood aan opvang, maar is wel ingrijpend beïnvloed door de scheiding van haar man, die bijna met de negatieve beslissing samenviel. Zij geeft aan dat zij hierdoor zelf op zoek moest naar een inkomen, wat volgens haar onmogelijk is in de illegaliteit. Hoewel ze een legaal verblijf in België verkiest boven vrijwillige terugkeer naar het herkomstland, ervaart ze de terugkeer als een eigen bewuste keuze. Een keuze die niet is ingegeven door de urgente nood aan opvang of de dreiging van gedwongen terugkeer, maar die vanuit het idee vertrekt dat een terugkeer haar en haar gezin meer kansen zal bieden. De moeder van Gezin 2 toont zich in veel mindere mate machteloos dan de andere participanten. Hoewel zij ook een verblijf in België verkiest, lijkt de keuze voor vrijwillige terugkeer veel bewuster.

Het leven in een opvangcentrum

Een derde dimensie waarin deze machteloosheid naar voor komt, is het gezinsleven in een opvangcentrum. De meeste ouders ervaren het verblijf met hun kinderen in een opvangcentrum als zeer moeilijk. In het opvangcentrum worden zij zeer sterk beperkt in hun autonomie als gezin en ervaren zij een gebrek aan eigen ruimte⁶. Het gebrek aan autonomie en een eigen plek manifesteert zich op zo'n manier dat de participant-ouders het gevoel hebben hier niets aan te kunnen veranderen. Dit gevoel van 'onveranderlijkheid' komt naar voor in de manier waarop ouders over de opvangcentra spreken.

[Interviewer]: "zijn er dingen dat je zou willen veranderen hier in het centrum?"

"Pardon?"

[Interviewer]: "Zijn er dingen dat je zou willen veranderen, om beter te leven hier in het centrum?"

"We kunnen niks veranderen" (Gezin 3)

Het ouderschap

Doorheen de narratieven van de participant-ouders wordt duidelijk dat de existentiële machteloosheid die de ouders ervaren, een grote invloed heeft op het ouderschap. Ook het ouderschap zelf lijkt een bron te zijn van machteloosheid. Zij slagen er immers niet in hun ouderschapsrol te vervullen zoals zij dit willen.

Zo wordt de machteloosheid die de ouders ervaren omtrent het leven in een opvangcentrum, sterk beïnvloed door het ouderschap. Zowel het gebrek aan autonomie als aan een eigen plek zorgen ervoor dat het gezin niet kan samenleven zoals de ouders vinden dat een gezin moet samenleven. Ook de andere centrubewoners worden gezien als een bedreiging in hun ouderschap. Zij slagen er immers moeilijk in om hun kinderen af te schermen van wat zij als een negatieve invloed zien.

"Eerlijk gezegd, is heel moeilijk om in het centrum te blijven eigenlijk met de familie en zo. [...] Zeker tussen verschillende mensen eigenlijk leven. Iedereen is anders en heeft zijn eigen manier van leven en het is niet altijd hetzelfde. Zeker moeilijk om tussen zo veel mensen te verblijven en ja, sommigen hebben gewoon geen respect." (Gezin 5)

De participant-ouders geven ook aan machteloosheid te ervaren wanneer zij het met hun kinderen hebben over de situatie waarin ze zich bevinden. De vader van Gezin 3 vertelt hoe hij zich machteloos voelt wanneer zijn zoon vraagt waarom zij in deze situatie zitten en hij er niet in slaagt dit uit te leggen.

"Hij vraagt veel dingen, zoals koop dat voor mij [...] Wanneer ik zeg ik heb geen geld, hij vraagt altijd waarom, waarom heb je geen geld? Waarom bijvoorbeeld hij zegt namen van kinderen

---

⁶ zie verder: 3.2. Fragmenten van thuis in een ervaring van thuisloosheid

van bij hem op school. Waarom hij heeft dat en ik heb dat niet? Soms hij vraagt waarom wij hebben geen papieren? Dat zijn vragen dat we niet kunnen beantwoorden.” (Gezin 3)

De gesprekken die de ouders met hun kinderen hebben, lijken hoofdzakelijk over het heden te gaan. De ouders spreken over de situatie waarin zij zich op dat moment bevinden, maar de participanten geven aan dat zij het moeilijk vinden om over de toekomst te praten. De vader van Gezin 3 vertelt hoe hij praat over de situatie waarin ze zich bevinden, zoals het leven in een opvangcentrum en de negatieve beslissingen, maar dat hij nooit over de terugkeer praat. De onmogelijkheid om zich een toekomst voor te stellen speelt hier waarschijnlijk een grote rol in.

De moeder van Gezin 4 vertelt dat er binnen haar gezin wel veel over deze onzekere toekomst wordt gepraat. De kinderen van Gezin 4 zijn ouder dan in de andere gezinnen en iedereen maakt zich zorgen over de toekomst.

[Interviewer]: “Praat je met je kinderen over de toekomst?”

“We slapen bijna niet door de nacht. Je zag het daarjuist ook, ze waren allemaal aan het slapen. ‘s Morgens vallen ze in slaap. We praten heel de nacht door over die toekomst, daarom kunnen we niet slapen.” (Gezin 4)

De beleving van ouderschap door de moeder van Gezin 2 is verschillend met de andere gezinnen, waarschijnlijk doordat haar kinderen nog zeer jong zijn. Doordat zij de situatie nog niet begrijpen, moet zij deze ook niet uitleggen en kaderen. Zij is er ook van overtuigd dat de situatie waarin het gezin zich bevindt geen grote invloed heeft op de kinderen. Het is volgens haar belangrijker dat zij als ouder altijd beschikbaar is voor haar kinderen.

“Voor kleine kinderen dat is meer belangrijk als mama dichtbij. Het is een beetje ook stress natuurlijk als je moet verplaatsen, maar niet zo erg, denk ik.” (Gezin 2).

Het toekomstperspectief

De meeste participant-ouders geven duidelijk aan dat zij niet willen terugkeren naar hun herkomstland. Doordat het instappen in vrijwillige terugkeer bij de meeste gezinnen gebeurt vanuit een dringende nood aan opvang, is deze terugkeer een zeer plotse beslissing. Gedurende verschillende jaren hebben zowel de ouders als de kinderen zich ingezet om een toekomst op te bouwen in België. Ze dienen verschillende asielaanvragen in, de kinderen gaan naar school en leren de taal... De plotse beslissing om terug te keren maakt dat het toekomstperspectief in België volledig wegvalt en zij lijken plots een zeer onzeker toekomstbeeld te ervaren.

[Interviewer]: “Hoe zie je nu je toekomst?”

“Ik zie geen toekomst. Ik ben bang, we weten niet wat er gaat gebeuren.”

[interviewer]: “Is de toekomst iets waar je veel aan denkt?”

“Ja. (Ze huilt). Ik wil niet terug naar huis” (Gezin 4)

Deze onzekerheid lijkt op verschillende manieren versterkt te worden. Het gevoel van onveiligheid in het herkomstland zorgt er volgens verschillende ouders voor dat zij niet zeker zijn dat ze er kunnen blijven. Ook zijn er enkele gezinnen die al een geruime tijd wachten op de juiste papieren om terug te keren. Dit zorgt voor een onzekerheid of de terugkeer wel zal kunnen plaatsvinden.

Deze machteloosheid wordt versterkt door het gevoel dat hun verblijf in België, en alle inspanningen die zij er gedaan hebben, op geen enkele manier kunnen bijdragen aan deze toekomst

“We hebben hier heel veel tijd verloren!” (Gezin 4)

De ouders vertellen dat het hoofdzakelijk de kinderen zijn die hun toekomst in België zien. Zij groeiden grotendeels op in België en zien dit als hun thuisland. Daarnaast ondernamen zij de meeste inspanningen om er hun toekomst op te bouwen. Ze gingen naar school, leerden de taal... Ook nadat het gezin in de vrijwillige terugkeerprocedure instapt, blijven zij hun toekomst in België zien.

“De kinderen praten Nederlands, ze gaan hier naar school en doen hier veel aan sport. Het is hier een ander leven, het is hier veel rustiger. Daar kunnen we niet zo leven als hier. We kunnen daar bijna niet buiten komen. De kinderen willen hier studeren en werken.” (Gezin 4)

De onmogelijkheid die de ouders ervaren om hun kinderen de toekomst te geven die zij voor ogen hebben, lijkt een ander aspect in het fundamentele gevoel van machteloosheid.

Een existentiële machteloosheid doorheen de dimensies

Het gevoel van machteloosheid lijkt aanwezig te zijn in elk aspect van hun leven en komt ook zeer sterk naar voor in het narratief van de participanten. De machteloosheid tekent zich af doorheen hun levensverhaal en geeft mee het narratief van de participant-ouders vorm. Daarom kozen wij ervoor om deze machteloosheid een existentiële machteloosheid te noemen. Zowel in hun ervaring met de asielprocedure, met het leven in een asielcentrum, met de vrijwillige terugkeerprocedure, met hun toekomstperspectief als in hun beleving van het ouderschap komt deze machteloosheid steeds op een indringende wijze naar voor.

3.1.2 Fragmenten van agency in een conditie van machteloosheid

De existentiële machteloosheid die hierboven wordt beschreven, vormt mee de ervaring en het handelen van deze ouders. Toch lijken deze ervaringen en handelingen niet allemaal een machteloosheid uit te drukken. De existentiële machteloosheid maakt op een zeer pervasieve wijze deel uit van hun bestaan, maar desondanks tonen de participant-ouders zich doorheen hun narratief ook als actieve agenten. Vanuit de existentiële machteloosheid lijken de ouders erin te slagen zich deze machteloosheid eigen te maken, deze te gaan bewonen. In de verschillende dimensies waarin machteloosheid naar voor komt, slagen zij erin om toch de controle terug te vinden, enerzijds via concrete handelingen en anderzijds

door situaties te herkadereën. De verschillende dimensies van machteloosheid zullen hier hernomen worden, waarbij we op zoek gaan naar uitingen van dit bewonen van de existentiële machteloosheid.

De asielprocedure

Alle gezinnen, uitgezonderd Gezin 2, dienden verschillende asielaanvragen in nadat een eerste aanvraag werd afgekeurd. Binnen een bestaand systeem waarin duidelijk is vastgelegd wie asiel krijgt en wie niet, een systeem dat als onveranderlijk overkomt, gaan zij toch tot het uiterste om hun gezin te laten erkennen. Gedurende de asielprocedure en de verschillende aanvragen komen zij naar voor als veerkrachtige agenten die alles in het werk stellen om hun doel te bereiken: een veilig verblijf in Europa. Doorheen de narratieven wordt duidelijk dat ouders deze asielprocedure actief proberen te beïnvloeden, bijvoorbeeld door nieuwe bewijzen voor te leggen.

“Ik heb ook iemand in Zweden, de neef van mijn vader, heeft ook een brief geschreven over mijn situatie ook. Dus hij had eigenlijk hetzelfde meegemaakt toen hij nog daar was.” (Gezin 5)

Wanneer zij een negatief advies ontvangen, vertrekken Gezin 1 en Gezin 5 verschillende keren naar andere Europese landen. De ouders geven aan dat dit enerzijds vanuit de angst voor gedwongen terugkeer gebeurde en anderzijds vanuit de hoop om daar wel het toekomstbeeld dat zij voor ogen hadden waar te maken. Hierbij wordt duidelijk dat de participant-ouders meer schijnen te doen dan enkel de situatie machteloos te ondergaan. Zij maken zelf keuzes en handelen als actieve agenten die hun toekomst veilig willen stellen.

“Ja de eerste keer dat we negatief attest hadden gekregen, waren we gewoon naar Duitsland vertrokken. Omdat we bang waren dat we gedwongen gedeporteerd zouden worden. Daarna zijn we naar hier gekomen, daarna naar Frankrijk en dan terug naar hier en nog zijn we in Zwitserland geweest.” (Gezin 1)

Enkel de moeder van Gezin 2 lijkt de negatieve beslissing als antwoord op haar asielaanvraag te aanvaarden. Zij slaagt erin om zich de uiteindelijke beslissing tot uitwijzing toe te eigenen en hiermee akkoord te gaan.

“Ja, het is moeilijk als je krijgt negatief, als je begrijpt dat je moet weg gaan. Ik woon hier graag, hier als beter dan in Rusland, als voor ‘people’, voor mensen, voor beter leven, voor makkelijker leven. En als iemand zegt dat je moet weg gaan, dat is natuurlijk moeilijk. Maar ik ben niet boos voor de mensen, nee, nee. Dat is jammer voor mij, maar ik ben niet boos, nee.” (Gezin 2)

Bij de andere ouders lijkt de agency die zij tonen tijdens de asielprocedure echter te worden omgezet in een ervaring van machteloosheid nadat blijkt dat zij - ondanks alle inspanningen - geen recht op asiel krijgen. De participant-ouders blijven ervan overtuigd dat zij recht op asiel hebben.

Instappen in de terugkeerprocedure

Doorheen de verschillende narratieven wordt duidelijk dat de meeste gezinnen in vrijwillige terugkeer stappen wanneer de ouders alle andere mogelijkheden om legaal in het land te blijven geprobeerd hebben en ook een verblijf in de illegaliteit niet langer mogelijk is. Gezin 1, Gezin 3, Gezin 4 en Gezin 5 stapten in het traject omdat dit de enige mogelijkheid was om recht te hebben op opvang.

Desondanks lijkt bij ouders ook een vorm van veerkracht aanwezig in deze instap. Hoewel zij de keuze voor vrijwillige terugkeer niet als vrijwillig ervaren, slagen zij er toch in om zich deze beslissing toe te eigenen. Ondanks de machteloosheid die zij ervaren, vinden zij redenen waarom terugkeer toch een betere oplossing is. Zo wordt de machteloze beslissing ook hun beslissing.

“En hier dachten we ja, als we hier niets meer kunnen is het beter om hier toch terug te keren. Want ja, veel keuze hebben we niet. Beter dan in je eigen land doodgaan of toch iets nuttigs doen voor iemand anders en voor jezelf ook. Want hier zit je gewoon als een schaap eigenlijk opgesloten. Je kan niet werken, je kan niets bereiken, je kan niets doen voor jezelf en voor je familie. En daar misschien wel” (Gezin 5).

Machteloosheid en agency lopen door elkaar heen in dit citaat. Ook in andere interviews zien we hoe beide met elkaar vervlochten zijn. Enerzijds ervaren zij geen keuze te hebben in het instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure, anderzijds geven zij aan hier toch zelf voor gekozen te hebben.

“Je moet nadenken. Of je gaat tekenen voor vrijwillige terugkeer of je moet weg uit het centrum, het centrum verlaten. En ik heb gedacht om terug te keren [naar een leven in de illegaliteit], bijvoorbeeld ik zoek een huis maar probleem want geen geld, geen werk. Dus besloten om terug te gaan” (Gezin 3)

“Uiteindelijk kwam dat gesprek erop neer dat ze ons voor een keuze gezet hebben. Kijk ofwel ga je vrijwillig terugkeren ofwel ga je hier weg uit moeten. En ik heb ook dan ook gekozen, wat mij het logisch leek, want anders moest ik op straat gaan wandelen met het gezin, met de kinderen. Ja dat ging ook niet. Het is gewoon omdat we al zoveel meegemaakt hebben, en toen het ons persoonlijk geraakt had, hadden we naar hier gekomen, maar daarmee heb ik dan ook gekozen voor hetgeen dat het logische leek, maar het maakte mij op een bepaald moment niet meer uit” (Gezin 1)

In een situatie van existentiële machteloosheid als gevolg van de negatieve beslissing in de asielpprocedure, lijken deze ouders er op een bepaalde manier toch in te slagen hun veerkracht te hervinden in de gevolgen die deze negatieve beslissing met zich meebrengt. Zonder zich neer te leggen bij deze beslissing - ze vinden immers nog steeds dat ze recht hebben op asiel - slagen zij erin dit gevoel van machteloosheid te ‘bewonen’, zoals hierboven wordt aangegeven. Zij kunnen niets veranderen aan de situatie van de uitwijzing, maar veranderen het machteloze gevoel die ze oorspronkelijk hebben bij de gevolgen door zich de terugkeer toe te eigenen en als een eigen beslissing met voordelen te gaan zien.

Bij de moeder van Gezin 2 zien we deze agency sterk naar voor komen, maar dit lijkt op een andere manier te gebeuren dan bij de andere participanten. Bij deze laatste lijkt de agency te ontstaan vanuit de existentiële machteloosheid, terwijl de moeder van Gezin 2 deze existentiële machteloosheid niet lijkt te ervaren. Hierdoor is de agency die zij toont een andere vorm van agency. Het gaat bij haar niet om het zich toe-eigenen van een situatie waarin ze oorspronkelijk zeer machteloos was, aangezien de vrijwillige terugkeer bij haar eerder een bewuste keuze is.

Het leven in een opvangcentrum

Hierboven komt aan bod hoe participant-ouders een gevoel van ‘onveranderlijkheid’ ervaren bij hun verblijf in een opvangcentrum. Ondanks deze ervaring tonen zij in hun narratief momenten waarop ze aan deze onveranderlijkheid voorbijgaan en optreden als actieve agenten, in een poging het leven in het opvangcentrum te beïnvloeden.

Deze handelingen komen sterk naar voor in het narratief van de vader van Gezin 5, een gezin dat al elf jaar in opvangcentra verblijft. Zo vertelt de vader hoe zijn kinderen het eten dat in het restaurant wordt geserveerd vaak niet lusten en hoe hij hierbij op zoek gaat naar een manier om toch zelf te kunnen koken voor zijn gezin. Ook het spelen in het park is voor hem een oplossing voor de beperkingen waar in het opvangcentrum sprake van is.

“Ik moest iedere dag of om de dag eigenlijk naar mijn neef gaan, die woont aan de andere kant van [stad X], om daar eten te kunnen maken en dan terug met een kookpan of met iets terugkomen. Omdat de kinderen eten niet alles wat hier in het restaurant wordt gegeven, het is soms niet te eten. En daarom moest ik dan iets zelf gaan maken en terugkomen met een ander soort eten” (Gezin 5)

“Het is echt moeilijk met kinderen in een asielcentrum, want ja, soms kan je ze in de gang laten spelen maar dan komt de buurman om te zeggen ja kijk, mijn kindje slaapt nu dus dan moet ik ze allemaal verzamelen eigenlijk, al mijn kinderen om ergens in het park te gaan wandelen, zodat ze daar kunnen spelen en iets doen” (Gezin 5)

De spanning tussen machteloosheid en agency komt in dit citaat duidelijk naar voor. In eenzelfde zin vertelt de vader hoe het enerzijds zeer moeilijk is met kinderen in een opvangcentrum, en anderzijds hoe hij toch op zoek gaat naar oplossingen.

Niet alle ouders geven aan dat ze deze handelingen stellen. De moeder van Gezin 4 toont een groot gevoel van onveranderlijkheid bij hun verblijf in het opvangcentrum. Hier lijkt het dat de tijdsduur mogelijk een grote invloed heeft op de mogelijkheid om zich de situatie eigen te maken en als actieve agent op te treden in het opvangcentrum. Gezin 4 verblijft op het moment van het interview drie weken

in het opvangcentrum, wat een groot contrast is met het lange verblijf van Gezin 5. Toch zullen andere factoren, zoals de angst voor de terugkeer of het gevoel van ongelooft ook een rol in spelen.

Het toekomstperspectief

Doorheen de verschillende narratieven wordt duidelijk dat enkel de moeder van Gezin 2 een toekomstperspectief ervaart. Door een toekomstperspectief te creëren voor zichzelf en voor haar kinderen, lijkt zij de terugkeer in veel mindere mate als machteloos te ervaren. Ze puzzelt als het ware zelf haar toekomst bijeen door niet terug te keren naar de regio waaruit ze afkomstig is en op zoek te gaan naar omstandigheden die haar de meeste kansen bieden. Die vindt ze in de hoofdstad van haar herkomstland, waar ze legaal kan werken, eventueel opnieuw kan studeren en tegelijk haar kinderen met westerse waarden kan opvoeden. Hierin komt zij sterk naar voor als een veerkrachtige agent die zelf haar toekomst vormgeeft.

Ook de andere participant-ouders tonen een zekere agency wanneer het over het toekomstperspectief gaat. In de machteloosheid die zij hierin ervaren, geven zij aan toch al bezig te zijn met het plannen van enkele concrete zaken in de toekomst. De terugkeersteun waarop ze recht hebben, lijkt hierbij de aanzet te zijn. De medewerkers van Fedasil gaan met de ouders in gesprek om zeer concreet te bepalen waarvoor zij het geld zullen gebruiken. Hierbij gaat het hoofdzakelijk over geld om (taal)lessen voor de kinderen te betalen en eventueel ook om een eigen zaak op te richten. Het machteloos omgaan met de onzekerheid en het actief op zoek gaan naar de verschillende mogelijkheden komen hier opnieuw samen naar voor.

“Bij IOM hebben ze gezegd dat ze voor bijles bijvoorbeeld gaan zij 100 euro geven voor het begin eigenlijk, om zo een beetje ondersteuning te krijgen. En dan krijgen we nog iets, dat is om een eigen zaak te openen. Maar dat is zo dat dat ook een beetje moeilijk zal zijn want bij ons krijg je niet direct een, ja in de Kaukasus kan je niet altijd een cheque krijgen of een kassaticket ofzo. Dus als je dan wil materiaal kopen ofzo is dat een beetje moeilijk. Maar voor zo een businessplan krijg je wel een beetje steun.” (Gezin 5)

De agency in het toekomstperspectief lijkt ook naar voor te komen in het belang dat de ouders toekennen aan de schoolloopbaan van hun kinderen. De school is een plaats waar men zich inzet voor de toekomst, hoe onzeker deze toekomst ook is. Via de school krijgen de kinderen, en zo ook de ouders, de kans zich in te zetten voor een toekomst die op alle andere vlakken onzeker is. De ouders geven aan hoe zij al het mogelijke doen om deze enige zekerheid te vrijwaren. Zo vindt de vader van Gezin 3 het zeer belangrijk dat zijn zoon naar het tweede leerjaar mag overgaan, ondanks dat het gezin tijdens de examenperiode naar een ander opvangcentrum werd overgebracht.

“Maandag, alle mensen en alle families moesten buiten. Ik heb haar gesproken, ik heb blijven tot vrijdag, mijn zoon moet examens doen, dan we veranderen. Ze zei nee. Ze hebben me naar [stad X] gestuurd. En toen ik in [stad X] was, dan heeft mijn advocaat de school gebeld. Speciale datum voor examens voor mijn zoon. Maar hij heeft examens pas te laat kunnen doen, bijna vakantie, hij heeft alle examens in 1 dag gedaan. [...] de directrice heeft zelfs gezegd moeilijk voor hem.” (Gezin 3)

Het ouderschap

De ouders geven aan ook een machteloosheid te ervaren doordat zij het gevoel hebben dat hun situatie het ouderschap beïnvloedt en zij deze rol niet kunnen uitoefenen zoals ze dat wensen. Toch tonen zij ook in het uitoefenen van het ouderschap een manier om zich de machteloze situatie toe te eigenen, zoals de vader van Gezin 4 die eten kookt of met zijn kinderen naar het park gaat. In de onveranderlijke situatie waarin zij zich bevinden, handelen zij toch als veerkrachtige actoren. Deze handelingen hebben vaak betrekking op de kinderen. De ouders tonen aan er alles aan te doen om de invloed van de machteloze situatie op de kinderen te beperken.

Dit komt ook naar voor in het bespreken van de terugkeer met de kinderen. Zo stellen de ouders van Gezin 3 de situatie bijvoorbeeld bewust anders voor aan hun zoon. Ondanks de onzekerheid en machteloosheid die de ouders zelf ervaren, creëren zij een hoopvol toekomstperspectief voor hun kinderen.

“We spreken, maar we zeggen niet de waarheid, wat er is. Bijvoorbeeld, we zeggen niet wat waar is, we zeggen nee we gaan hier blijven, daarna gaan we in een huis. Ook voor de terugkeer naar Algerije, hij wil niet. Dus wat zeg ik hem, daar is het strand, we moeten gaan naar het strand.” (Gezin 3)

Daarnaast tonen ouders zich ook als actieve agenten in het creëren van een band met het herkomstland. Het merendeel van de kinderen werd in België geboren of ging er gedurende lange tijd naar school. Op deze manier komen zij in contact met de Belgische cultuur en talen. De ouders stimuleren dit, maar hebben ook aandacht voor de cultuur en taal waar ze zelf in opgroeiden. Dit doen ze door samen te komen met mensen uit het herkomstland, door samen films te bekijken, door ze te leren schrijven in hun moedertaal...

“Ook probeer ik ze Russisch te leren, dan leren ze lettertjes en zo. Maar soms vergissen ze zich, Russisch Nederlands de letters door elkaar en dan moet ik lachen” (Gezin 4)

“Niet zo veel bezig, maar wij lezen samen Russische boeken, kijkt samen naar Russische tv, spreekt Russisch” (Gezin 2)

Doorheen deze acties creëren zij actief een gedeelde culturele achtergrond voor alle leden van het gezin. Dit komt naar voor in de concrete acties die hierboven vermeld worden, maar ook door het delen van

een typische keuken, een taal en misschien zelfs een religie, ontstaat een gedeelde achtergrond. In de precare, onzekere situatie waarin het gezin zich bevindt, lijkt er op deze manier een onveranderlijke, zekere basis te ontstaan waarop het gezin kan terugvallen en waarin ze elkaar vinden. Deze invulling van opvoeding gaat hiermee voorbij aan de enge invulling van opvoeding als het voorbereiden op het leven in een bepaalde samenleving. Opvoeding lijkt bij de participanten niet enkel om een voorbereiding te gaan, maar aan de hand van de opvoeding wordt er in het heden een achtergrond of cultuur gedeeld door ouders en kinderen. Opvoeding creëert hierbij een zekerheid in het heden.

3.1.3 Machteloosheid en agency als een continuüm

Hierboven komt uitgebreid aan bod hoe participant-ouders zich de situatie van machteloosheid lijken eigen te maken en van hieruit gaan handelen als een vorm van agency. In alle dimensies wordt duidelijk dat machteloosheid en agency inherent met elkaar verbonden zijn. Dit lijkt op het eerste zicht paradoxaal. Agency lijkt een tegenstelling van de machteloosheid die de participant-ouders ervaren. Maar doordat deze machteloosheid zo existentieel deel uitmaakt van de beleefde ervaring van deze ouders, doordat deze op zo'n manier eigen is aan het bestaan van deze gezinnen, lijken zij een weg te zoeken om in deze machteloosheid toch als actieve agent op te treden. Ze bewonen de machteloosheid en maken zich deze eigen.

Het zich eigen maken van deze machteloosheid zou ook gezien kunnen worden als een manier om uitdrukking te geven aan het onrecht dat hen wordt aangedaan. Doorheen het bewonen van deze machteloosheid drukken zij uit zich niet neer te leggen bij de negatieve beslissing in de asielprocedure en het instappen in vrijwillige terugkeer. Ook in machteloosheid tonen participanten zich veerkrachtig; machteloosheid wordt dan een vorm van expressie om aan te tonen dat zij ervaren niet gerespecteerd te worden als actieve agenten.

Hierdoor komen machteloosheid en agency in eenzelfde situatie voor, telkens in meerdere of mindere mate. Dit duidt erop dat deze twee polen mogelijk als een continuüm opereren, waarbij participanten zich in elke situatie, op elk moment, in alle handelingen ergens tussen beide spanningsvelden plaatsen.

Dit continuüm tussen machteloosheid en agency toont zich doorheen alle narratieven van de participant-ouders. In deze narratieven lijken enkele aspecten naar voor te komen die de mogelijkheid tot het bewonen van machteloosheid bevorderen – of net beperken.

Zo lijkt het temporele aspect op twee manieren belangrijk. De moeder van Gezin 4, die nog maar enkele weken geleden in de vrijwillige terugkeerprocedure stapte, lijkt nog overspoeld te worden door een gevoel van machteloosheid. De terugkeer brengt een zeer abrupte breuk met het toekomstperspectief in België met zich mee, waardoor het gezin hoofdzakelijk bezig lijkt met het proberen vatten van wat hen overkomen is. In deze beperkte tijd hebben zij zich de situatie nog niet kunnen toe-eigenen. Maar ook op een andere manier blijkt dit temporele aspect een invloed te hebben. Participant-ouders die zeer lang

wachten op hun terugkeer ervaren een grotere onzekerheid in hun terugkeer, wat bij een aantal participant-ouders ook lijkt te resulteren in een ervaring van machteloosheid.

Ook het erkennen van de legitimiteit van de negatieve beslissing en de ervaring van een eigen keuze hebben mogelijk een grote invloed op de mate van toe-eigening van de machteloosheid en het naar voor komen als veerkrachtige agenten. In de bovenstaande dimensies wordt duidelijk dat het narratief van Gezin 2 sterk verschilt met dat van de overige gezinnen. Doorheen het narratief van de moeder van Gezin 2 komt zij naar voor als een actieve agent, maar deze agency lijkt geen vorm te krijgen vanuit een existentiële machteloosheid. De moeder van Gezin 2 is de enige waarbij de agency zich toont als gevolg van een bewuste keuze. Zij ervaart deze keuze tot vrijwillige terugkeer als haar eigen keuze, in tegenstelling tot de andere participanten. Daarnaast lijkt zij ook de enige die de negatieve beslissing in haar asielpcedure erkent. Zij erkent de politieke legitimiteit van de beslissing.

Daarnaast kunnen ook andere factoren de mate van toe-eigening tot op zekere hoogte beïnvloeden. Ook het toekomstperspectief, zoals de vermeende veiligheid in het herkomstland en de mogelijkheden om er opnieuw een leven op te bouwen beïnvloeden mogelijks de mate waarin participanten zich de vrijwillige terugkeer toe-eigenen.

3.2. Fragmenten van thuis in een ervaring van thuisloosheid

Een tweede ervaring die sterk naar voor komt in de beleefde ervaring van de ouders is de ervaring van een thuisloosheid. Doorheen het narratief van de participanten wordt duidelijk dat hun ervaring van een thuis vaak afwezig is. Hierbij is opnieuw een zekere spanning te bemerken, aangezien zowel België als een rustige plaats, als de ouder-kindrelatie als ‘plaats’ om op terug te vallen doorheen hun narratief naar voor komen als fragmenten van thuis.

3.2.1 Thuisloosheid

De meeste ouders ervaren een sterk gevoel van thuisloosheid op het moment van het interview. Er is voor hen geen plek die ze op dit moment ‘thuis’ kunnen noemen.

“En ja, 11 jaar is een lange tijd, wij zijn hier eigenlijk als zigeuners eigenlijk zo rond aan het trekken, maar zij hebben wel, zigeuners hebben wel hun thuisland. Maar wij hebben dat niet meer, wij zijn dat ook kwijt. Ik weet eigenlijk niet wat ik nog moet zeggen...”. (Gezin 5)

Enkel in het narratief van de moeder van Gezin 2 geldt dit niet. De moeder vertelt geen gevoel van thuisloosheid te ervaren.

In deze paragraaf zal besproken worden hoe de meeste ouders aangeven dat het voor hen onmogelijk is een thuisgevoel te ervaren. Dit zal onderzocht worden op twee plaatsen die op het eerste zicht een thuis

zouden kunnen zijn: het herkomstland en het opvangcentrum. We zullen hierbij aantonen dat er twee elementen zijn waardoor het voor deze ouders onmogelijk wordt zich thuis te voelen in het herkomstland, waar ze naar terugkeren, en in het opvangcentrum, waar ze nu verblijven: het gebrek aan een toekomstperspectief en de onrust die de ouders in beide contexten ervaren.

De onmogelijkheid van een thuis in het herkomstland

Het herkomstland komt doorheen verschillende narratieven naar voor als een plaats die geen thuis kan zijn. De grootste reden die hiervoor aangehaald wordt, is de onrust of onveiligheid die er volgens de participant-ouders in het herkomstland heerst. Verschillende ouders menen bij hun terugkeer dezelfde problemen te gaan ondervinden die eerder de aanleiding voor hun vlucht vormden. Dit gevoel van onveiligheid lijkt hen te weerhouden om hun vroegere woonplaats als een thuis te ervaren.

De moeder van Gezin 4 geeft aan dat wanneer de ervaring van onveiligheid in het herkomstland zou verminderen, het thuisgevoel omtrent het herkomstland zal toenemen. De cruciale aanwezigheid van rust om een plaats als thuis te ervaren komt hierin duidelijk naar voor.

[interviewer:] “Hebben jullie ook nog een thuisgevoel in Tsjetsjenië denk je?”

“Hier voelen we ons veel beter, het is hier veel rustiger.”

[interviewer:] “En als het daar rustiger zou zijn?”

“Ja natuurlijk. Het is nog steeds ons thuisland. Als het daar stabiel is, willen we daar wel naartoe.” (Gezin 4)

Naast onveiligheid, draagt ook het toekomstperspectief in het herkomstland - of het gebrek eraan - mogelijk bij tot de onmogelijkheid om het herkomstland als een thuis te ervaren. Vooral bij de kinderen lijkt dit sterk aanwezig. Het is voor hen erg moeilijk om aan een toekomst te denken in het herkomstland. Zij zijn in België geboren of brachten er minstens het grootste deel van hun kindertijd door. Voor de meeste kinderen is het herkomstland dus een vreemd land waar ze zich geen concrete toekomst bij kunnen voorstellen.

“Ja het is zo dat voor kinderen, ze zeggen dat daar niet hun thuis is. Als wij zeggen we gaan naar Oma, naar Rusland, dan zeggen ze ja dat is niet onze thuis eigenlijk [...]. Als ik bijvoorbeeld met mijn ouders via Skype praat, dan hebben de kinderen ook gezegd wij komen niet he, wij blijven hier, hier is mijn thuis. Mijn mama vertelt dan nee dat is niet, jullie zijn tijdelijk daar, vroeg of laat moeten jullie toch terugkeren maar dat willen ze echt niet. Dus dan zeggen ze dat ze komen niet terug.” (Gezin 5)

Een thuis kennen ze enkel in het gastland, waar ze reeds aan hun toekomst bouwden. Ze bouwden er een netwerk op en gingen er naar school.

Verschillende participant-ouders geven aan dat ook het feit dat zij gedurende lange tijd met hun gezin in België woonden, bijdraagt aan een gebrek aan toekomstperspectief in het herkomstland. Zo is bij

Gezin 3 en Gezin 5 de vlucht uit het herkomstland al respectievelijk dertien en elf jaar geleden. Op die manier is de band met het herkomstland niet alleen voor de kinderen, maar voor alle leden van het gezin vervaagd en wordt het moeilijk er zich een toekomst in te beelden.

De moeder van Gezin 2 ervaart de blik op de toekomst anders dan de overige vier participanten. Doorheen het narratief van de moeder wordt duidelijk dat ze een concreet toekomstperspectief heeft in het herkomstland, zowel voor haar als voor haar kinderen. Ze heeft goed nagedacht over hoe ze deze toekomst best vormgeeft.

[Interviewer]: “Dus, je gaat nu terug naar Tsjetsjenië ...”

“Nee, nee naar Rusland. Ik denk rond Moskou. Nee, niet naar Tsjetsjenië, ik vind daar slechte situatie.”

[Interviewer]: “En dus heb je al veel plannen? Om daar...”

“Eerst ik moet kindjes naar kleuterschool laten gaan. Tweede moet ik direct werk zoeken en ik wilde graag opnieuw studeren.” (Gezin 2)

De onmogelijkheid van een thuis in het opvangcentrum

De meeste ouders stellen dat het opvangcentrum onmogelijk een thuis kan zijn. De onmogelijkheid van gezinnen om rust te vinden in het opvangcentrum is hiervoor een zeer belangrijke reden. Daarnaast is de ervaring van het leven in een opvangcentrum als het leven in een wachtruimte voor de ouders een reden waarom het opvangcentrum geen thuis kan zijn.

Rust

De onmogelijkheid om rust te vinden wordt enerzijds belemmerd door de beperkte ruimte die ze als gezin hebben in het opvangcentrum.

[Interviewer] : “is het belangrijk voor u en de kinderen om een huis te hebben ?”

“Het is normaal. Jij vraagt... iedereen wilt vrij leven. Ik ook, als ik papieren heb ik ga werken. Als je in je huis woont, dan ga je op je gemak zijn, bijvoorbeeld je kan .... Het is niet zoals, zoals een centrum. Een centrum is slecht. In centrum, we hebben hier enkel een kleine kamer. In een kleine kamer, je kan niks doen. Je kan niet bewegen, je moet de regels respecteren...” (Gezin 3)

De gezinnen verblijven in de opvangcentra met het volledig gezin in een kleine kamer. Deze beperkte ruimte creëert volgens de participanten verschillende uitdagingen. In Gezin 3 zorgt dit er bijvoorbeeld voor dat de zoon alle gesprekken over hun situatie kan meevolgen. Hierdoor ervaren de ouders dat de zoon veel stress met zich mee draagt en hebben zij het gevoel hem hier onmogelijk tegen te kunnen beschermen.

Anderzijds veroorzaakt een gebrek aan autonomie voor het gezin een onmogelijkheid om rust te vinden in het opvangcentrum.

[Interviewer]: “Hoe belangrijk is het voor je kinderen of vind jij het voor je kinderen om een thuis te hebben?”

“Een eigen huis of thuis zorgt voor rust. Je bent in een andere omgeving, je bent alleen, je kan je eigen eten klaarmaken.” (Gezin 4)

De verschillende regels in de opvangcentra lijken een eerste inperking van deze autonomie.

“Hier, er zijn regels in het centrum. Niet vrij zoals in je huis. [...] Er zijn regels, je bent verplicht te luisteren” (Gezin 3)

De regels omtrent de maaltijden in de opvangcentra zijn één voorbeeld dat in verschillende narratieven naar voor komt. Zo geven verschillende ouders aan dat eten in een gemeenschappelijk restaurant voor heel wat moeilijkheden zorgt in de zorg voor hun kinderen. De mogelijkheid om zelf te koken zou er volgens hen voor zorgen dat zij het opvangcentrum meer als een eigen plaats of thuis zouden ervaren.

[Interviewer]: “Wat zou er helpen om het hier rustiger te maken, of meer als thuis te laten voelen?”

“Het zou beter zijn als we ons eigen eten konden maken. Kinderen willen meer eten en sommige dingen lusten ze niet. Ook mijn man soms door zijn ziekte heeft hij vaak goesting om iets te eten.” (Gezin 4)

Een tweede inperking van deze autonomie ontstaat doordat de gezinnen in een opvangcentrum moeten samenleven met vele andere personen. Dit samenleven gebeurt dicht bij elkaar, wat naast een inperking van de autonomie ook de rust die de gezinnen nodig hebben om zich thuis te voelen belemmert. Ook de drukte die het samenleven met anderen met zich meebrengt, lijkt in de ervaringen van participant-ouders heel wat spanning te creëren.

“Hier zijn heel veel mensen, wat veel drukte creëert. Ik heb het daar heel moeilijk mee, mijn zoon is ook zo. Waar het heel druk is, wordt hij duizelig. We blijven daarom zoveel mogelijk binnen. We zijn ook heel moe van al die verblijven in de verschillende asielcentra.” (Gezin 4)

In opvangcentra wonen heel wat personen met een verschillende (culturele) achtergrond samen, elk met zijn eigen gewoonten en gebruiken. De ouders geven aan dat dit voor een extra uitdaging zorgt in verband met de opvoeding en zorg voor de kinderen.

“Wanneer hij terugkomt van school, hij moet niet beneden blijven. Altijd moet hij blijven in de kamer, want veel mensen hier. [...] Omdat de educatie van andere mensen, ik wil niet dat hij beneden blijft. Hij wil niet altijd in de kamer blijven maar we hebben niet de keuze. Nu is het koud, soms regent het, we kunnen niet naar buiten, dus het is verplicht om in de kamer te blijven.” (Gezin 3)

De moeder van Gezin 2 geeft aan, in tegenstelling tot de andere participanten, wel rust te vinden in het opvangcentrum. Het leven in een opvangcentrum brengt ook voor haar enkele uitdagingen met zich mee, maar het samenwonen met anderen lijkt voor haar eerder voor- dan nadelen in te houden. Als alleenstaande moeder brengt de hulp van medebewoners net rust mee, in plaats van extra bezorgdheid.

“[...] hier blijft veel mensen, en ze speelt graag met mijn kinderen en ik kan beetje rustig blijven. Bijvoorbeeld als je kan 5 minuten gewoon zo zitten, dat is goed voor mij.” (Gezin 2)

Leven in een wachtruimte

Naast het gebrek aan rust is ook het gebrek aan het zich kunnen inbedden of verwortelen in het opvangcentrum een belangrijke reden voor het gebrek aan het thuisgevoel bij de participant-ouders. In het opvangcentrum zitten de gezinnen bijna letterlijk in een wachtruimte. Hier wachten ze op een nieuwe levensfase, de terugkeer naar hun land van herkomst. Deze onzekerheid over de toekomst en het gebrek aan toekomstperspectief in het opvangcentrum, lijken bij te dragen aan een fundamenteel gevoel van thuisloosheid. In het citaat hieronder duidt de vader van Gezin 3 dat het leven onmogelijk is in die wachtruimte. Hij wil ergens een toekomst opbouwen. Deze wens is zo groot dat de plaats, België of het herkomstland, niet langer belangrijk is.

“Voor mij beter teruggaan voor mijn leven of hier blijven. Ze geven papieren hier om door te gaan. Bijvoorbeeld voor leven zo in centrum, dat is geen leven. En tijd gaat vooruit, vlug.” (Gezin 3)

Bij Gezin 2 is het opvangcentrum minder een onzekere wachtruimte dan voor de andere gezinnen. Door de duidelijke visie van de moeder over haar toekomst enerzijds en haar relatief kort verblijf in het centrum anderzijds, lijkt de moeder van Gezin 2 de tijd in het centrum op een andere manier te beleven. Het opvangcentrum verschijnt niet als een wachtruimte, maar eerder als een voorbereidingsruimte waar ze de tijd en plaats krijgt om haar toekomst samen met de medewerkers van het opvangcentrum voor te bereiden. Door haar duidelijk toekomstperspectief wacht ze niet zozeer - zoals de andere ouders - om aan een nog onbekende toekomst te beginnen, maar is ze deze al aan het uitbouwen. Ze geeft in haar narratief dan ook aan dat het opvangcentrum voor haar wel een thuis is.

3.2.2 Fragmenten van thuis

Verschillende factoren zorgen ervoor dat zowel het herkomstland als het opvangcentrum geen thuis kunnen zijn voor de meeste gezinnen. Doorheen het narratief van de participant-ouders kunnen echter ook fragmenten van een thuis worden herkend. Dit komt op verschillende manieren naar voor: België als een thuis door de tijdelijke rust, een thuis in de ouder-kindrelatie en het creëren van een thuis doorheen concrete acties in de wachtruimte van het opvangcentrum.

Alle ouders geven aan zich thuis te hebben gevoeld in België.

[Interviewer]: “Wat zijn voor hen... Waar voelen ze zich thuis? Wat zijn voor hun plaatsen waar ze zich thuis voelen?”

“Ja hoe moet ik het zeggen... Voorlopig als we hier zijn, zijn we wat rustiger en proberen we ons niet veel bezig te zijn met dat probleem en zo. Natuurlijk toch blijven die gedachten in het hoofd ergens spelen. Maar zolang we hier zijn is het wel rustig.” (Gezin 1)

Ook het toekomstperspectief van de kinderen, dat door de ouders gesitueerd wordt in België en afwezig is in het herkomstland, lijkt sterk verweven met de ervaring van een thuis in België door de participant-ouders. Door hun participatie in de school bouwen de kinderen aan hun toekomst en bouwen ze een netwerk op, waardoor de kinderen een band creëren met België. Dit wordt door verschillende ouders als argument aangehaald wanneer ze over het thuisgevoel in België praten.

[Interviewer]: “Voelen jullie je thuis in België?”

“Hier is het heel rustig. De kinderen zijn hier naar school geweest en ze zijn veel met sport bezig. Zij willen hier blijven.” (Gezin 4)

Dit bouwen aan hun toekomst op school, zorgt er niet alleen voor dat de kinderen zich in het algemeen thuis voelen in België, maar ook dat zij zich in het opvangcentrum meer thuis lijken te voelen. Zij bevinden zich niet voortdurend in een wachtruimte, zoals hun ouders, maar bouwen op school actief mee aan hun toekomst.

Naast een algemeen thuisgevoel in België, ervaren verschillende participant-ouders ook een thuisgevoel op specifieke plaatsen in België. Sommige gezinnen verbleven tijdens de asielprocedure op een andere plaats dan een opvangcentrum. Deze ouders geven steeds aan dat deze plek voor hen wel een thuis was. Op deze plaatsen konden zij, in tegenstelling tot in de opvangcentra, wel autonoom als gezin leven. Zo leefde Gezin 3 acht jaar in illegaal verblijf in een appartement, woonde Gezin 4 voor één jaar met een medische regularisering in een appartement en woonde Gezin 2 gedurende vier jaar, tijdens de asielprocedure van de moeder, in een huis. In deze periodes leefden de ouders niet in een wachtruimte zoals in het opvangcentrum, maar konden ze aan hun toekomst werken. Deze mogelijkheid om aan de toekomst te werken komt hier opnieuw naar voor als cruciaal in het thuisgevoel.

Zo vertelt de vader van Gezin 3 over hun illegaal verblijf, wanneer de vader in het zwart werkte en ze geld hadden om als gezin in een appartement te wonen.

[Interviewer]: “Is het voor u belangrijk om een thuis te hebben voor u kinderen?”

“Dat is normaal. Je vraagt... Iedereen wil vrij leven, goed. Ik ook bijvoorbeeld, als ik de kans heb voor papieren bijvoorbeeld, ik ga werken. [...] Ik kan werken, ik wil leven zoals je zegt, goed. Wanneer iemand leeft in zijn huis, je gaat op gemak zijn, je kan... Dat is niet zoals, zoals een centrum. Een centrum is slecht” (Gezin 3)

Gezin 2 verbleef gedurende de hele asielpcedure in een eigen woning en niet in een opvangcentrum. Zo konden zij, meer dan andere gezinnen, zelfstandig als gezin samenleven.

Het feit dat Gezin 2 niet in een opvangcentrum woonde en vier jaar lang in dezelfde stad verbleef, zorgde er ook voor dat ze een leven konden opbouwen. Zo bouwde de moeder een sterk netwerk uit in deze stad.

“Ja, ik voel dat als thuis. Ik voel mij daar als thuis. Omdat tijdens mijn leven daar, al mijn buurmensen zijn heel vriendelijk met mij. Wij hebben goede ‘relationship’ en daarom ik voel mij daar als thuis.” (Gezin 2)

Ook in het opvoeden zelf lijken er fragmenten van thuis zichtbaar te zijn, waarbij de geborgenheid van de ouder-kind relatie een zekere ervaring van een thuis lijkt te creëren.

“Het is zo ik heb altijd een goede relatie gehad met mijn kindjes. We begrijpen elkaar ook allemaal heel goed. We voelen ons goed samen. En ja, sommige mensen zeggen misschien het is moeilijk voor u omdat jullie vijf kinderen hebben, maar ik vind het niet moeilijk eigenlijk” (Gezin 5)

In deze ouder-kindrelatie lijkt ook het bekrachtigen van een culturele band met het herkomstland bij de kinderen, een manier om een veilige thuissituatie te creëren.

[Interviewer:]: *“En zijn er hier dingen die jullie doen om er een beetje je thuis van te maken?”*
“Ja.”

[Interviewer:]: *“Bijvoorbeeld, wat doen jullie?”*

“Ja het is bijvoorbeeld zoals we dat ook thuis doen wanneer de familie samenkomt en we samen iets doen. Ik heb hier ook twee neven wonen en dan gaan wij daar bijvoorbeeld barbecue eten, dingen doen. Ook probeer ik ze Russisch te leren, dan leren ze lettertjes en zo. Maar soms vergissen ze zich, Russisch Nederlands de letters door elkaar en dan moet ik lachen. We spelen veel samen en zo, samen iets leuks te doen.” (Gezin 5)

Doorheen deze geborgenheid en het versterken van een gedeelde cultuur wordt de band tussen de gezinsleden versterkt. Deze band zorgt voor een veilig gevoel en rust, waardoor het thuisgevoel voor het gezin versterkt wordt.

Ondanks de vele beperkingen van het opvangcentrum als thuis, is het ook belangrijk om te bemerken dat de participant-ouders op verschillende manieren acties lijken te ondernemen om toch een thuisgevoel binnen het gezin te creëren. Zoals te lezen is bij de eerste spanning⁷ gaan de ouders als actieve agenten optreden in een poging het leven in het opvangcentrum te beïnvloeden. Zo gaat de vader van Gezin 5

---

⁷ Zie infra 1. Fragmenten van agency in een existentiële machteloosheid

koken bij kennissen in de buurt van het asielcentrum om zijn kinderen toch het eten te geven dat zij als ouder wensen te geven.

3.2.3 Thuis en thuisloosheid als een continuüm

We zien dat het thuisgevoel van deze ouders verweven lijkt met een gevoel van rust en met de aanwezigheid van een toekomstperspectief. Zowel in de afwezigheid van een thuisgevoel omtrent het herkomstland als in de afwezigheid van dit gevoel in het opvangcentrum zien we deze twee elementen naar voor komen.

Het gevoel van rust zien we op verschillende manieren naar voor komen doorheen de narratieven. Dit lijkt sterk samen te hangen met een gevoel van veiligheid. Tegenover het herkomstland zien ze België als een rustiger en dus veiliger land.

De spanning thuisloosheid en thuisgevoel is duidelijk doorheen de narratieven van de participant-ouders. Ze geven aan dat ze geen plek hebben die ze thuis kunnen noemen. Tegelijk geven ze aan zich thuis te voelen in België. De ambivalentie omtrent het thuisgevoel is dus duidelijk aanwezig binnen de verschillende narratieven. Een sprekend voorbeeld vinden we in het narratief van de vader van Gezin 5. De vader stelt dat hij zich ‘hier’ thuis voelt, waarna hij stelt dat ‘hier’ niet hun thuis is, omdat ze in een centrum wonen.

[Interviewer]: “en is er op dit moment een plaats die voor jou thuis is, hier in Europa of in Tsjetsjenië?”

“Ja. Hier voel ik me ja, rustig”

Ja het is zo dat voor kinderen, ze zeggen dat daar niet hun thuis is. Als wij zeggen we gaan naar Oma, naar Rusland, dan zeggen ze ja dat is niet onze thuis eigenlijk. Dan zeg ik hier is ook niet onze huis, wij wonen in een centrum.” (Gezin 5)

3.3. De ambivalente rol van het kind in de keuze voor vrijwillige terugkeer

In dit derde deel wordt er stilgestaan bij de rol van kinderen in de beleefde ervaring van ouders in de vrijwillige terugkeerprocedure. Doorheen de within-case analyse werd duidelijk dat de aanwezigheid van kinderen in een gezin een grote invloed heeft op de ervaringen van alle participanten doorheen elke beslissing die de ouders nemen. We bemerken dat kinderen enerzijds een belangrijke reden zijn om niet voor een leven in de illegaliteit te kiezen en dus in de vrijwillige terugkeerprocedure te stappen. Anderzijds zijn de kinderen ook één van de belangrijkste redenen om zo lang mogelijk in te zetten op een (legaal) verblijf in België.

Er is met andere woorden een spanning te bemerken waarbij het kind enerzijds een drempel is om het verblijf in België te verlengen en anderzijds een drijfveer om hun leven in België te blijven uitbouwen.

3.3.1. Kind als drempel

Alle ouders, behalve de moeder van Gezin 2, halen aan dat het hebben van kinderen een reden was om in te stappen in de vrijwillige terugkeerprocedure aangezien een leven in de illegaliteit niet (meer) mogelijk is met kinderen. Zowel voor Gezin 1 als voor Gezin 4 betekende de keuze voor een leven in de illegaliteit immers een leven op straat, wat volgens hen onmogelijk is met kinderen. Hun keuze voor vrijwillige terugkeer is dan ook sterk beïnvloed door de acute nood aan opvang. De enige manier om recht op opvang te krijgen en in de basisbehoeften van hun kinderen te voorzien, was namelijk in deze procedure te stappen.

“Uiteindelijk kwam dat gesprek erop neer dat ze ons voor een keuze gezet hebben. Kijk ofwel ga je vrijwillig terugkeren ofwel ga je hier weg uit moeten. En ik heb ook dan ook gekozen, wat mij het logisch leek, want anders moest ik op straat gaan wandelen met het gezin, met de kinderen. Ja dat ging ook niet” (Gezin 1)

“Dat zou betekenen dat we twee weken buiten moesten leven, maar dat ging niet aangezien we geen kennissen of zo hier hebben en we vier kinderen hebben. We kunnen niet op straat leven.” (Gezin 4)

Ook voor Gezin 3 zijn de kinderen en de acute nood aan opvang belangrijke motieven om in te stemmen met een vrijwillige terugkeer. De ouders stapten in de vrijwillige terugkeerprocedure nadat ze een lange tijd in de illegaliteit verbleven. Dit was niet langer mogelijk doordat de zoon ziek werd door de slechte wooncondities in het appartement dat via de zwarte markt gehuurd werd. Het gezin moest daarom op zoek naar een betere woonplaats. De enige mogelijkheid om onderdak te krijgen was volgens de ouders het instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure.

“Vroeger ik woon in [stad U], ik woon normaal in een normaal huis dat ik huur. Nu, ik heb een probleem met mijn zoon. Hij heeft problemen, vlekken in de longen door vochtigheid. We hebben vraag aan CPS. De dokter ze heeft vraag gedaan aan CPS voor hulp. Het is OCMW. [...] En een moment ze hebben gebeld en gezegd dat ze hebben een plaats gevonden we moeten leven” (Gezin 3)

Ook bij Gezin 5 hebben de kinderen de beslissing in grote mate beïnvloed. De vader vreest voor zijn veiligheid wanneer hij terug zou keren naar Tsjetsjenië, maar kiest toch voor een terugkeer. Hij geeft aan dat dit een normaal leven voor zijn kinderen mogelijk zal maken, wat voor hem primeert in de beslissing. Op deze manier ziet de vader van Gezin 5 zijn noden als ondergeschikt aan de noden van zijn kinderen. Hij plant daarom om zijn kinderen en echtgenote veilig terug te brengen naar het herkomstland en vervolgens zelf terug naar Europa te reizen om daar in de illegaliteit te leven.

Voor de meeste participant-ouders zijn de kinderen dus een duidelijk motief om niet voor een leven in de illegaliteit te kiezen. De enige optie die dan overblijft is in de vrijwillige terugkeerprocedure instappen.

3.3.2. Kind als drijfveer

De kinderen zijn, naast een drempel om in België te blijven, ook een drijfveer voor de ouders om hun leven in België op te bouwen. De kinderen wonen in België sinds ze erg jong waren en bouwden via de school aan hun toekomst. Hierdoor is het volgens verschillende participanten erg moeilijk voor de kinderen om zich een toekomst voor te stellen in een herkomstland waar ze (bijna) geen band mee hebben.

“De kinderen willen heel graag hier blijven. Toen ze naar hier gekomen waren, waren ze heel klein, hadden ze niet echt vrienden en zo. Hier zijn ze naar school kunnen gaan en hebben ze vrienden gemaakt. Dus ze willen graag hier blijven.” (Gezin 1)

“De kinderen willen hier studeren en werken. Ze hebben twee oorlogen meegemaakt. Ze zijn in de kelders opgevoed. Daar gingen ze niet naar de crèche of naar school. Hier hebben ze hun kindertijd beleefd. Ze spreken zelfs geen Russisch” (Gezin 4)

In dit toekomstbeeld in België speelt ook de school een zeer grote rol. De ouders vinden het erg belangrijk dat hun kinderen naar school gaan en zo aan hun toekomst bouwen. Alle participant-ouders herhalen daarom meermaals dat naar school gaan erg belangrijk is.

“Ik vind het gewoon belangrijk dat ze naar school gaan, dat ze dan ook, later op hun eigen benen kunnen staan, dat ze ook een beroep kunnen leren. Maar een ander beroep, niet zoals ik bijvoorbeeld mecanicien en chauffeur. Maar echt een beter beroep eigenlijk.” (Gezin 5)

Niet alleen het naar school gaan op zich, maar het schoollopen in België lijkt een grote rol te spelen in de beleefde ervaring van de ouders. Doordat de kinderen naar school gaan, krijgen zij de kans om, in tegenstelling tot hun ouders, hun toekomst in België uit te bouwen. De school wordt hierdoor de enige manier waarop de ouders in relatie met de samenleving staan en, door hun kinderen hierin te begeleiden, ook te participeren in een samenleving waar ze anders helemaal van uitgesloten worden. Het kind en de school zijn op die manier een hoop voor de ouders, omdat zij tonen hoe participeren ooit wel mogelijk kan zijn. Doorheen het narratief van verschillende ouders wordt duidelijk hoe zij hier elk op hun eigen manier op inzetten, zoals de vader van Gezin 5 die zijn kinderen helpt met hun huiswerk, of de vader van Gezin 3 die het zeer belangrijk vindt dat zijn zoon toch aan de examens kan deelnemen.

Voor de moeder van Gezin 2 lijken de kinderen geen drempel te zijn in de terugkeer. Zij stelt namelijk dat haar jonge kinderen zich snel thuis zullen voelen eenmaal ze in Rusland aankomen.

“Het is misschien die weg, de reis, een beetje moeilijk voor kinderen, ja, maar ik denk is first time niet zo veel. Ja een beetje alles anders, maar kindjes kan goed integreren, snel. [...] Daarom denk ik dat zal niet grote probleem.” (Gezin 2)

Wel heeft de moeder van Gezin 2 een sterke voorkeur voor de Europese cultuur en wil ze haar dochters eerder in deze cultuur opvoeden, dan in de religieuze cultuur van haar geboortestreek. De kinderen zijn daarom ook de aanleiding om niet terug te gaan naar haar geboortedorp in Tsjetsjenië, maar naar de hoofdstad van Rusland.

“Ik ben geboren zoals moslim en ik ben afkomstig uit Tsjetsjenië, maar ik ben niet religieus. Ik vind dat alles niet normaal, ik begrijp dat niet. En ik wilde mijn kinderen opvangen in Europese cultuur, Russische is misschien niet zo echt zoals West-Europese cultuur, maar ook beetje dichterbij.” (Gezin 2)

Hoofdstuk 4: Conclusie en discussie

1. Terugblik

In het eerste hoofdstuk werd aan de hand van wetenschappelijke literatuur en diverse bronnen een context geschetst van de keuze waar uitgeprocedeerde asielzoekende gezinnen voor komen te staan: vrijwillige terugkeer naar het herkomstland of een verblijf in de illegaliteit in het gastland. Als eerste werd hiervoor de beleidscontext op zowel Belgisch als Europees niveau weergegeven, waaruit blijkt dat op beide niveaus sterk wordt ingezet op deze vrijwillige terugkeer voor uitgewezen asielzoekers. Om elke asielzoeker hierover voldoende te informeren, ontstond het vrijwillig terugkeertraject. In het tweede deel van het hoofdstuk werden de verschillende factoren die de keuze beïnvloeden in kaart gebracht. Zowel factoren in België als in het herkomstland werden aan de hand van de literatuur besproken. Hierbij werd ook stilgestaan bij de factoren die specifiek in de situatie van gezinnen belangrijk zijn. Vanuit de vaststelling dat er in de literatuur zeer weinig aandacht is voor enerzijds de specifieke situatie van gezinnen en anderzijds voor de beleefde ervaring van de ouders, werd de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: *“Wat is de beleefde ervaring van ouders en hun gezin die in vrijwillige terugkeer stappen?”*. Aan de hand van de literatuurstudie werden vijf deelvragen opgesteld die elk peilen naar een ander aspect van deze beleefde ervaring. De eerste deelvraag, *“Welke factoren ervaren ouders als beïnvloedende factoren in de keuze voor vrijwillige terugkeer?”* peilde naar de factoren die specifiek voor ouders doorslaggevend zijn om in te stemmen met vrijwillige terugkeer. De tweede deelvraag, *“Hoe ervaren de ouders de keuze bij het instappen in vrijwillige terugkeer?”* vroeg naar de beleefde ervaring van gezinnen bij hun keuze voor terugkeer. De derde deelvraag onderzocht deze ervaring tijdens de terugkeerprocedure, wanneer de gezinnen zich op hun terugkeer voorbereiden: *“Wat is de beleefde ervaring van de gezinnen eenmaal zij ingetekend hebben in de vrijwillige terugkeerprocedure?”*. Als vierde deelvraag werd ook de rol van een toekomstperspectief voor de beleefde ervaring van ouders en de kinderen onderzocht *“Op welke manier ervaren de gezinnen hun toekomstperspectief?”*. De vijfde deelvraag, *“Hoe beleven ouders het ouderschap in een context van vrijwillige terugkeer?”* peilde naar de specifieke ervaring van ouders in vrijwillige terugkeer.

In het tweede hoofdstuk kwam de gebruikte methodologie bij het uitgevoerde onderzoek aan bod. Er werd gekozen voor een snowball-sampling via de medewerkers van Fedasil, waarna interviews werden gevoerd met de ouders van vijf gezinnen in een vrijwillige terugkeerprocedure. Vanuit de narratieve benadering van het onderzoek werd gekozen voor semi-gestructureerde interviews, waarbij de interviewleidraad werd ontwikkeld op basis van de literatuurstudie. De verzamelde data werden vervolgens geanalyseerd aan de hand van een narratieve thematische analyse.

In het derde hoofdstuk werd een analyse gemaakt van vijf interviews met de ouders van vijf gezinnen die zich in de vrijwillige terugkeerprocedure bevinden. Om voldoende antwoord te kunnen bieden op de geformuleerde onderzoeksvragen werd de analyse opgedeeld in twee delen. Eerst werd er een within-case analyse uitgewerkt waarin het narratief van elk gezin aan de hand van verschillende thema's werd uitgewerkt. Deze thema's betreffen de instap in de vrijwillige terugkeerprocedure, een blik op de toekomst, toekomstperspectief, school, contacten in België, thuis en ouderschap. Op deze manier ontstond een 'thick description' van de beleefde ervaringen van participant-ouders waarin de complexiteit van deze ervaringen naar voor komt. In de tweede analyse, de cross-case analyse, werden vervolgens drie spanningen uitgewerkt die de narratieven doorheen de verschillende thema's vorm leken te geven. Uit de eerste spanning komt naar voor dat de gezinnen een enorme machteloosheid ervaren, maar in deze existentiële machteloosheid ook fragmenten van agency tonen. De tweede spanning gaat in op de ervaring van thuis en thuisloosheid. De gezinnen ervaren een thuisloosheid, maar tonen toch fragmenten van een thuisgevoel. In de derde spanning wordt de ambivalente positie van het kind beschreven. Doorheen de analyse werd duidelijk dat de aanwezigheid van het kind zowel een drempel als een drijfveer is om terug te keren naar het herkomstland.

Vanuit deze analyse zal in dit vierde hoofdstuk een antwoord geformuleerd worden op de onderzoeksvragen, samen met een theoretische reflectie op de onderzoeksresultaten. Vervolgens wordt ook stilgestaan bij de beperkingen van het onderzoek en worden er enkele suggesties voor vervolgonderzoek en hun pedagogische relevantie geformuleerd.

2. Conclusie

2.1 Bevindingen aangaande de onderzoeksvragen

In de within- en cross-case analyse uit hoofdstuk drie wordt aan de hand van een narratieve thematische analyse geprobeerd om een beeld weer te geven van de beleefde ervaring van gezinnen in vrijwillige terugkeer naar hun herkomstland. In deze paragraaf van de discussie kijken we terug naar de onderzoeksvraag en bijvragen en hoe de analyse hier een antwoord op heeft geformuleerd.

Onderzoeksvraag: "Wat is de beleefde ervaring van ouders en hun gezin die in vrijwillige terugkeer stappen?"

Doorheen de analyse van de narratieven van de participant-ouders wordt duidelijk dat de beleefde ervaring van gezinnen in vrijwillige terugkeer een zeer complex gegeven is. Deze complexiteit wordt weerspiegeld in de within-case analyse doorheen de verschillende thema's (de instap in de vrijwillige terugkeerprocedure, een blik op de toekomst, toekomstperspectief, school, contacten in België, thuis en ouderschap). In de cross-case analyse worden drie spanningsvelden gearticuleerd die een wezenlijke rol lijken te spelen in de beleefde ervaring van alle participant-ouders. Een eerste spanningsveld vertrekt vanuit de existentiële machteloosheid die deze gezinnen ervaren. Deze machteloosheid wordt door de

participanten doorheen verschillende domeinen uitgedrukt: in hun ervaring van de asielprocedure, in het instappen in vrijwillige terugkeer, in het leven in een opvangcentrum, in het toekomstperspectief en in het ouderschap. Tegelijk kan vastgesteld worden hoe deze gezinnen zich de machteloosheid eigen maken, deze als het ware gaan bewonen en fragmenten van agency vertonen in een situatie van existentiële machteloosheid.

Een tweede spanningsveld ontstaat uit de thuisloosheid die de gezinnen ervaren. Tijdens hun verblijf in het opvangcentrum bevinden zij zich in een wachtruimte van waaruit het onmogelijk is aan hun toekomst te werken. Toch geven de gezinnen aan dat België voor hen als een thuis is omdat het er rustig en veilig is. Deze twee dimensies van rust en veiligheid komen naar voor als cruciaal in de (thuis)ervaring van deze gezinnen. Daarnaast kan ook vastgesteld worden hoe de ouder-kindrelatie zelf de geborgenheid van een thuis kan bieden.

Een derde spanningsveld beschrijft de ambivalente rol van het kind als drempel en als drijfveer om het verblijf in België al dan niet te verlengen. De beleefde ervaringen en verschillende keuzes van de ouders worden sterk beïnvloed door de aanwezigheid van de kinderen. Deze drie spanningsvelden komen doorheen alle narratieven van de participant-ouders naar voor. In de bijvragen zullen deze geconcretiseerd worden.

Eerste deelvraag: “Welke factoren ervaren ouders als beïnvloedende factoren in de keuze voor vrijwillige terugkeer?”

Zowel in de literatuurstudie als in de verzamelde data wordt duidelijk dat er heel wat factoren de keuze voor vrijwillige terugkeer beïnvloeden. Het is niet het doel van deze masterproef om een exhaustieve opsomming te maken van de factoren die de keuze beïnvloeden. Wel zal er in dit antwoord een beeld geschetst worden van factoren die door de participant-ouders als belangrijk aangegeven worden. Doorheen het narratief van de ouders komt de aanwezigheid van kinderen in het gezin sterk naar voor als een cruciale factor in de beslissing. Dit gegeven beïnvloedt tegelijk andere belangrijke factoren. Doorheen de analyse kunnen vijf factoren herkend worden die een doorslaggevende rol spelen.

Een eerste factor waaraan participanten uitdrukking geven doorheen hun narratief betreft het *toekomstperspectief* van de gezinnen, zowel in het gast- als herkomstland. Door hun status als uitgeprocedeerde asielzoeker, en de zeer beperkte rechten waar men in illegaal verblijf aanspraak op kan maken, ervaren zij de boodschap te ontvangen dat zij niet langer een toekomst hebben in België. De onmogelijkheid om bij te dragen aan de samenleving van het gastland, bijvoorbeeld door er te werken, zorgt ervoor dat uitgeprocedeerde asielzoekers het gevoel hebben ook geen toekomst in België te kunnen uitbouwen. De grote onzekerheid die een leven in de illegaliteit met zich meebrengt, beperkt volgens verschillende participant-ouders eveneens de mogelijkheid om een toekomst uit te bouwen. Voor sommige ouders is dit een reden om ervoor te kiezen terug te keren naar het herkomstland, waar men

wel als een volwaardig burger kan bijdragen aan de samenleving en aan een toekomstperspectief kan werken. Dit toekomstperspectief beïnvloedt de beslissing ook in de omgekeerde richting. Wanneer ouders het gevoel hebben dat zij ondanks een leven in de illegaliteit toch een beter toekomstperspectief hebben in België dan in hun herkomstland, kan dit een reden zijn om niet vrijwillig terug te keren. Zo lijkt vooral het gevoel van onveiligheid in het herkomstland een grote invloed te hebben op het toekomstperspectief. De ouders geven aan dat de onveiligheid het hen onmogelijk maakt een toekomst op te bouwen in hun herkomstland.

In de literatuurstudie komt reeds naar voor hoe deze onveiligheid en het toekomstperspectief in het herkomstland beide een belangrijke factor zijn in de beslissing (Leerkes et al., 2011). Dit onderzoek bevestigt deze bevinding, en toont hoe dit toekomstperspectief specifiek ingevuld wordt bij gezinnen. In de vierde bijvraag omtrent het ervaren van het toekomstperspectief zal hier dieper op ingegaan worden.

Ook een tweede factor, *de dreiging van gedwongen terugkeer*, wordt door verschillende gezinnen aangehaald als een belangrijke factor die de beslissing voor vrijwillige terugkeer beïnvloedt. Verschillende participant-ouders ervaren een grote druk bij het instemmen met vrijwillige terugkeer. Indien zij niet vrijwillig zouden terugkeren, zouden een gedwongen terugkeer en een verblijf in een gesloten centrum het gevolg zijn. Dit dreigen met een gedwongen terugkeer komt in de literatuurstudie aan bod als één van de strategieën van de overheid om in te zetten op vrijwillige terugkeer (Smeets, 2013). Dit onderzoek bevestigt deze factor als een belangrijk gegeven in de keuze.

Uit dit onderzoek blijkt echter dat deze factoren, en ook de andere factoren uit de literatuurstudie, sterk overschaduwd worden door een derde factor: de *urgente nood aan opvang* door de aanwezigheid van kinderen in het gezin. Ook wanneer het toekomstperspectief naar een verblijf in de illegaliteit wijst, kan deze urgente nood ervoor zorgen dat gezinnen toch vrijwillig terugkeren.

Voor verschillende gezinnen betekent het leven in de illegaliteit een leven op straat of in zeer slechte omstandigheden. Participanten geven aan dat dit door de aanwezigheid van de kinderen niet als een optie wordt gezien. Het vervullen van de basisbehoeften van hun kinderen vormt voor deze ouders een doorslaggevende dimensie bij het instappen in vrijwillige terugkeer. Ouders tonen doorheen hun narratief dat zij niet de keuze maakten voor vrijwillige terugkeer, maar voor (tijdelijke) opvang voor hun gezin. Het beperken van het recht op huisvesting door de overheid en de onmogelijkheid om nog materiële steun te ontvangen bij illegaal verblijf, die in de literatuurstudie naar voor komen, tonen zich dus ook doorheen de narratieven van de ouders als belangrijke factoren in de keuze tussen vrijwillige terugkeer en een leven in de illegaliteit.

De participanten geven aan hoe deze factor sterk beïnvloed wordt door twee andere factoren: het hebben van een *sociaal netwerk* en een *inkomen*. Ook in de literatuurstudie komen deze factoren aan bod als

mogelijke beïnvloedende factoren in België. Verschillende ouders geven aan dat de aanwezigheid van een sociaal netwerk hulp had kunnen bieden bij de urgente nood aan opvang. De onmogelijkheid hierop terug te kunnen vallen zorgde er bij verschillende participanten voor dat het instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure de enige optie leek om de basisbehoeften van het gezin te vervullen. Ook het al dan niet hebben van een job blijkt een belangrijke factor te zijn. Het is slechts door te werken (in de illegaliteit) dat het gezin een inkomen kan hebben en zo een eigen plek kan betalen om te kunnen overleven in de illegaliteit. Verschillende participanten halen echter aan dat het zeer moeilijk is om vandaag een job te vinden in de illegaliteit. De onmogelijkheid om geld te verdienen en een inkomen te voorzien voor hun gezin draagt bij aan de beslissing tot vrijwillige terugkeer.

De wettelijke maatregelen die door de overheid genomen worden om de rechten van MZWV te beperken met de bedoeling een ontradend effect te hebben, komen bijgevolg sterk naar voor doorheen de narratieven van de participanten. Vooral de beperking op het vlak van arbeid en huisvesting worden hierbij aangehaald. De beperking op gezondheidszorg wordt niet aangehaald als een factor die de keuze beïnvloedt. Ondanks de vele factoren die de beslissing mee beïnvloeden, lijkt uiteindelijk de noodzaak om de basisbehoeften van het gezin te vervullen de grootste factor te zijn om effectief de keuze voor vrijwillige terugkeer te maken.

Tweede bijvraag: “Hoe ervaren de ouders de keuze bij het instappen in vrijwillige terugkeer?”

Uit de analyse blijkt dat slechts één participant-ouder de keuze voor vrijwillige terugkeer als een eigen keuze ervaart. In het narratief van de moeder van dit gezin geeft zij aan zelf de keuze te maken voor vrijwillige terugkeer vanuit de hoop meer kansen te hebben in haar herkomstland. In het narratief van de overige vier participanten wordt duidelijk dat zij de *terugkeer niet als een eigen keuze ervaren*.

Dit staat in schril contrast met de omschrijving van vrijwillige terugkeer door UNHCR (1996 in Carr, 2014), waarin benadrukt wordt dat, om van vrijwillige terugkeer te spreken, de asielzoeker een geïnformeerde keuze moet maken en er ook de mogelijkheid moet zijn om legaal in het gastland te verblijven. Daarnaast moet de keuze ook zonder druk kunnen gemaakt worden. In de literatuurstudie verduidelijkten we reeds hoe diverse auteurs het vrijwillig karakter van vrijwillige terugkeer problematiseren (Van Lancker & Keytsman, 2013; Webber, 2011). Deze kritische reflecties corresponderen met de analyse van deze studie, waaruit inderdaad blijkt dat de elementen om van vrijwillige terugkeer te spreken in de realiteit niet of amper in de ervaring van participerende ouders aanwezig lijken. Alle gezinnen verbleven op het moment van het instappen in vrijwillige terugkeer illegaal in België. Zij hadden allemaal al een asielprocedure doorlopen en hadden met de negatieve beslissing te horen gekregen dat zij niet langer in België konden blijven. Verschillende ouders geven aan dat zij opnieuw een asielaanvraag konden indienen, maar zij geloven niet dat dit een ander antwoord zou hebben opgeleverd. De participanten drukken daarmee uit dat er voor hen niet langer de

mogelijkheid bestaat om legaal in het gastland te blijven, waardoor de keuze voor vrijwillige terugkeer niet ingevuld wordt zoals door UNHCR beschreven is. Daarnaast blijkt uit de analyse ook dat participanten zich toch onder druk gezet voelden rond het instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure. Ze geven daarbij aan hoe er gedreigd werd met een gedwongen terugkeer of het op straat zetten van het gezin indien zij niet zouden instappen in de vrijwillige terugkeerprocedure. Ook het geïnformeerde aspect van de keuze kan hiermee in vraag gesteld worden.

Uit de within-case analyse wordt duidelijk dat vier van de vijf gezinnen aangeven hun instap in de vrijwillige terugkeerprocedure niet als vrijwillig te ervaren. Hierin is een zekere dualiteit te bemerken: enerzijds geven de ouders aan de keuze voor vrijwillige terugkeer als een gedwongen keuze te ervaren die hen een zeer groot gevoel van machteloosheid geeft. Anderzijds komt er doorheen de verschillende narratieven wel een keuze-element naar voor. De participant-ouders verwoorden *de keuze voor vrijwillige terugkeer als een keuze voor opvang*, waarbij een verblijf op straat met het gezin vermeden wordt. De ouders geven dus aan dat ze tot op zekere hoogte een keuze ervaren, maar voelen zich erg machteloos bij de gevolgen van deze keuze (die een keuze voor opvang was), namelijk de terugkeer naar het herkomstland.

Deze machteloosheid lijkt versterkt te worden doordat deze vier gezinnen ook de negatieve beslissing in hun asielpcedure niet als een legitieme beslissing aanvaarden. De participant-ouders vinden nog steeds dat de situatie in hun herkomstland gevaarlijk is en zij recht hebben op asiel.

Deze participant-ouders drukken deze machteloosheid in de politieke beslissing op een zeer existentiële wijze uit, maar tegelijk toont hun narratief ook fragmenten van agency in deze situatie. Enerzijds kan het bewonen van de machteloosheid in de negatieve beslissing in de asielpcedure reeds gezien worden als een vorm van veerkracht of expressie waarmee zij als actieve agent tonen zich niet neer te leggen bij de negatieve beslissing. Anderzijds slagen zij er ook in zich de machteloosheid die ze rond de gevolgen van de vrijwillige terugkeer ervaren als het ware toe te eigenen. Door op zoek te gaan naar de positieve aspecten van de gevolgen van de beslissing voor vrijwillige terugkeer, waarbij ze aangeven hier oorspronkelijk niet voor gekozen te hebben, hervinden zij zichzelf als actieve agenten in de existentiële machteloze situatie waarin ze zich bevinden.

Derde deelvraag: “Wat is de beleefde ervaring van de ouders eenmaal zij ingetekend hebben in de vrijwillige terugkeerprocedure?”

De beleefde ervaring van de gezinnen in de terugkeerprocedure, wanneer zij ingestemd hebben met een vrijwillige terugkeer en zich voorbereiden op de concrete terugkeer, lijkt vanuit twee dimensies vorm te krijgen. Enerzijds komt vanuit de narratieven van verschillende participant-ouders naar voor hoe zij ervaren in een wachtruimte te leven. Anderzijds komen ook de onrust en afhankelijkheid in het

opvangcentrum naar voor als een belangrijke dimensie in de beleefde ervaring eenmaal de ouders ingetekend hebben in de vrijwillige terugkeerprocedure.

De participant-ouders lijken de periode tussen het instemmen met vrijwillige terugkeer en het feitelijke vertrek, waarin de concrete voorbereiding plaatsvindt, als een *wachtruimte* te ervaren. De participant-ouders tonen doorheen hun narratief hoe zij wachten op een mogelijkheid om opnieuw als burgers te kunnen participeren en om aan een toekomst, voor zichzelf en voor hun gezin, te bouwen. Deze wachtruimte krijgt vanuit twee opzichten vorm. Als eerste geven verschillende ouders aan hoe zij de situatie in hun herkomstland als zeer *onzeker* ervaren. Zij omschrijven de situatie in hun herkomstland zowel economisch als op het gebied van veiligheid als zeer onzeker, waardoor zij ook aangeven dat het voor hen onzeker is of ze wel een toekomst kunnen opbouwen in hun herkomstland. De onmogelijkheid om concrete plannen te maken en na te denken over hoe de toekomst er zal uitzien lijkt bij te dragen aan de ervaring van het leven in een wachtruimte waar de participant-ouders van getuigen.

Het tweede opzicht van waaruit de wachtruimte doorheen de narratieven van de ouders vorm krijgt, is de *lange wachttijd* die verschillende ouders meemaken voor ze kunnen terugkeren. Verschillende gezinnen zijn reeds enkele maanden – tot meerdere jaren - aan het wachten op de terugkeer, onder meer door administratieve problemen. De participant-ouders drukken uit dat zij, zelfs wanneer zij uiteindelijk voor vrijwillige terugkeer kozen en zich deze keuze toe-eigenen, toch nog niet aan deze toekomst kunnen beginnen. Door verschillende problemen geven ouders aan dat het onzeker is wanneer ze met hun gezin kunnen terugkeren en of ze zelfs überhaupt kunnen terugkeren. Ook deze onzekerheid lijkt bij te dragen aan de ervaring van het leven in een wachtruimte.

Deze ervaring van de vrijwillige terugkeerprocedure als een wachtruimte waarin de participant-ouders ervaren vast te zitten, lijkt tegenstrijdig met de bedoeling van deze terugkeerprocedure zoals in de literatuurstudie naar voor komt: een voorbereidingstraject met oog op een concrete, duurzame terugkeer (E. Alkemade & J. Didden, persoonlijke communicatie, 28 januari 2016). Eén ouder ervaart deze terugkeerprocedure wel als voorbereidingstraject en lijkt het verblijf in het opvangcentrum niet als een leven in een wachtruimte te ervaren. Doorheen haar narratief geeft zij geen uitdrukking van onzekerheid en onveiligheid in het herkomstland, en op het moment van het interview bevindt zij zich met haar gezin nog maar enkele weken in de terugkeerprocedure. Zij heeft wel een toekomstperspectief waar ze concreet aan kan werken en ontsnapt op deze manier uit de onzekere wachtruimte.

Een tweede dimensie die de beleefde ervaring van ouders na het instemmen met een vrijwillige terugkeer en in afwachting van de terugkeer vorm lijkt te geven, is de onrust en afhankelijkheid die het *leven in een opvangcentrum* voor de gezinnen met zich meebrengt. Alle participerende gezinnen bevinden zich tijdens de terugkeerprocedure in een opvangcentrum. De participant-ouders geven aan dat het zeer moeilijk is om in een opvangcentrum als een gezin autonoom en rustig te leven, waarbij zij ook aangeven dat het opvangcentrum voor hun gezin geen thuis kan zijn. Deze ervaring komt doorheen de

verschillende narratieven als een ervaring van grote machteloosheid naar voor. Het leven in een opvangcentrum heeft volgens de participant-ouders ook een grote invloed op het ouderschap, zoals in de vijfde deelvraag verder uitgewerkt wordt. Opnieuw tonen de verschillende narratieven in deze uitdrukking van machteloosheid ook fragmenten van agency. Verschillende participant-ouders tonen doorheen hun narratief hoe zij actief op zoek gaan naar manieren om deze ervaring van machteloosheid een plaats te geven en er een antwoord op te bieden.

Vierde deelvraag: “Op welke manier ervaren de gezinnen hun toekomstperspectief?” Doorheen de bovenstaande bijvragen wordt in de narratieven van de participant-ouders duidelijk dat het toekomstperspectief een cruciale rol speelt. Het antwoord op deze vraag zal vanuit twee dimensies uitgewerkt worden. Als eerste is er de (on)mogelijkheid om over het toekomstperspectief na te denken. Ten tweede wordt er besproken hoe de kinderen het toekomstperspectief van de participant-ouders vorm lijken te geven.

Als eerste wordt er gekeken hoe *de (on)mogelijkheid om over het toekomstperspectief na te denken* zich doorheen de beleefde ervaring van de participanten toont. Doorheen de verschillende narratieven komt de keuze voor vrijwillige terugkeer naar voor als een keuze die het toekomstperspectief ingrijpend verandert. Ouders-participanten geven aan hoe zij zich gedurende vele jaren hebben ingezet om een leven op te bouwen in België, inspanningen die nu als ‘voor niets’ ervaren worden. De participant-ouder die zich met haar gezin nog maar net in de vrijwillige terugkeerprocedure bevindt, lijkt nog overspoeld te worden door deze ingrijpende veranderingen en ervaart deze plotse omslag op een zeer machteloze wijze. Zij is met haar gezin als het ware nog volop aan het rouwen om het mislukte toekomstperspectief in België. Participant-ouders die al langer in de terugkeerprocedure verblijven, drukken doorheen hun narratief ook deze ervaring van machteloosheid uit, maar tonen hierin opnieuw fragmenten van agency. Langzaam proberen zij een toekomstperspectief op te bouwen in het herkomstland. Dit lijkt te gebeuren met behulp van de terugkeerbegeleiding van Fedasil. In de literatuurstudie wordt reeds aangehaald hoe men vanuit de overheid inzet op een terugkeerbegeleiding vanuit Fedasil, georiënteerd op een concrete en duurzame terugkeer (E. Alkemade & J. Didden, persoonlijke communicatie, 28 januari 2016).

Dit toekomstperspectief lijkt zich echter op twee verschillende, op het eerste zicht tegenstrijdige, manieren te ontwikkelen. Enerzijds geven de verschillende participant-ouders aan dat zij geen zicht hebben op hoe hun toekomst er, eenmaal teruggekeerd, zal uitzien. Dit onder andere doordat enerzijds de keuze voor vrijwillige terugkeer voor de meeste ouders niet samenhangt met een keuze voor een toekomst in het herkomstland en anderzijds door de ervaring van het leven in een wachtruimte in afwachting van de terugkeer. Door de grote onzekerheid is het volgens participant-ouders onmogelijk zich met de toekomst bezig te houden. Verschillende participant-ouders geven hierbij aan onzeker te

zijn of hun toekomst, en de toekomst van hun gezin, zich wel in hun herkomstland zal afspelen. Meerdere ouders geven aan bij aankomst eventueel opnieuw naar een ander land door te migreren. Anderzijds komen er, ondanks deze onmogelijkheid na te denken over de toekomst, in de narratieven van verschillende ouders wel concrete toekomstplannen naar voor, zoals concrete zaken die met behulp van de terugkeercoaches besproken werden. Zo geven verschillende participant-ouders aan dat zij hebben nagedacht over zaken zoals bijlessen voor de kinderen of het opstarten van een eigen zaak. Het toekomstperspectief komt doorheen de verschillende narratieven op een contradictorische wijze naar voor: enerzijds drukken zij in hun narratief de onmogelijkheid van een toekomstperspectief uit, anderzijds toont zich reeds een concreet toekomstperspectief. Dit concreet toekomstperspectief lijkt zich daarbij te tonen als een ‘mogelijkheid’ die samen met de terugkeerbegeleiding werd opgesteld. Deze plannen zijn één van de vele toekomstmogelijkheden, mogelijkheden die afhangen van de situatie in het herkomstland en van wanneer ze de wachtruimte kunnen verlaten. De factoren voor een duurzame terugkeer, waar de terugkeerbegeleiding op inzet, lijken doorheen de narratieven van deze gezinnen veel complexer te zijn dan de factoren waar men in de terugkeerbegeleiding aan kan werken.

Ten tweede komt doorheen de analyse naar voor hoe het toekomstperspectief dat de ouders doorheen hun narratief uitdrukken, vorm krijgt vanuit het *toekomstperspectief van en voor de kinderen*. Dit komt onder meer sterk naar voor in de keuze voor vrijwillige terugkeer. Enerzijds geven de ouders aan dat de keuze om al dan niet terug te keren afhankelijk is van waar hun kinderen volgens hen de meeste kansen hebben - bijvoorbeeld op vlak van onderwijs - en waar dus het beste toekomstperspectief voor de kinderen aanwezig is. Anderzijds wordt de keuze ook sterk beïnvloed door waar de kinderen zelf hun toekomst zien. Vele kinderen groeiden op in België en hebben geen band met hun herkomstland, waardoor het voor hen ook zeer moeilijk is een toekomst te zien in hun herkomstland. Zeker bij oudere kinderen geven ouders aan dat het eigen toekomstperspectief van de kinderen zeer belangrijk is. De moeilijkheid, zowel voor de kinderen als voor de ouders, om een toekomst te zien in het herkomstland lijkt de beleefde ervaring van ouders sterk te beïnvloeden. Zij lijken zich zeer machteloos te voelen wanneer zij er niet in slagen om de toekomst die ze voor hun kinderen willen, ook te gaan realiseren.

Vijfde deelvraag: “Hoe beleven ouders het ouderschap in een context van vrijwillige terugkeer?”

Doorheen de narratieven van de geïnterviewde ouders komt de invloed van de kinderen op verschillende manieren naar voor. In de voorgaande bijvragen komt reeds aan bod hoe de keuze voor vrijwillige terugkeer grotendeels beïnvloed wordt door de aanwezigheid van de kinderen. Hierin kwam ook de grote invloed van het kind op de beleefde ervaring in de terugkeerprocedure zelf en in het toekomstperspectief van de participant-ouders naar voor. Doorheen deze beleefde ervaringen komen als eerste het kind en de opvoeding als zowel een bron van machteloosheid als van veerkracht naar voor. Ten tweede komt het kind als drager van een toekomst naar voor. Als derde komt de mogelijkheid om

door de aanwezigheid van de kinderen te participeren in de gastsamenleving naar voor. Deze zullen in deze paragraaf besproken worden.

Ten eerste komt in de narratieven van verschillende ouders het ouderschap naar voor als zowel een *bron van machteloosheid* als een *bron van agency*. Zo geven verschillende participant-ouders aan dat zij door hun precaire situatie hun kinderen niet kunnen opvoeden op de manier die zij als beste ervaren. Zowel de moeilijke omstandigheden in het opvangcentrum als de onmogelijkheid de gewenste toekomst mogelijk te maken komen hierbij aan bod. Doorheen deze ervaring van machteloosheid komen evenwel verschillende fragmenten van agency naar voor. Zo komt in alle narratieven naar voor dat ouders het zeer belangrijk vinden om een thuis te hebben voor hun gezin, waar ze autonoom en rustig kunnen samenleven. Verschillende participant-ouders ervaren het als problematisch dat zij geen thuis kunnen creëren in een opvangcentrum. Toch kunnen we vaststellen dat verschillende gezinnen er vanuit deze ervaring van machteloosheid wel in slagen om doorheen de opvoeding een thuis te creëren. Dit gebeurt op twee manieren. Enerzijds kan de ouder-kindrelatie zelf de rol van een thuis op zich nemen. Deze zekere relatie biedt een geborgenheid, en daarmee ook een ervaring van de zekerheid van een thuis. De nabijheid van ouders en kinderen vormt daarmee een ijkpunt van stabiliteit in een levensverhaal dat gefragmenteerd werd door instabiliteit. Anderzijds lijkt bij sommige participant-ouders in de opvoeding een thuis gecreëerd te worden, doorheen het creëren van een gedeelde cultuur, iets dan ‘van hen alleen’ is. De ouders proberen de kinderen de taal van het herkomstland bij te brengen, koken eten uit hun eigen keuken... om zo een thuis te creëren.

Ten tweede lijkt het kind doorheen de narratieven van de participant-ouders ook naar voor te komen als *drager van een toekomstperspectief*. Participant-ouders geven aan dat de kinderen, in tegenstelling tot zichzelf, wel aan hun toekomst werken. Via de school kunnen zij een toekomstperspectief creëren en met deze toekomst bezig zijn. Hierdoor lijken zij dragers van een toekomstperspectief voor zichzelf en voor hun ouders te worden. Doorheen het onderzoek wordt duidelijk dat de ouders de schoolloopbaan van de kinderen zeer belangrijk vinden en hier ook sterk op inzetten. Zij lijken voor deze gezinnen de enige toegang tot een toekomst.

Ten derde komt bij verschillende participant-ouders het ouderschap ook naar voor als een zekere bron van *contact met de samenleving*. De schoolloopbaan van de kinderen is bij verschillende participant-ouders het enige contactpunt met de gastsamenleving waarin zij leven. Het is de aanwezigheid van kinderen in het gezin die een contact tot op zekere hoogte mogelijk maakt. De meeste ouders geven aan dat zij de schoolloopbaan zeer belangrijk vinden en het belangrijk vinden dat hun kinderen goed presteren. Zo lijken zij, op hun eigen manier, toch een contact met de samenleving tot stand te brengen en hier op hun manier toe bij te dragen.

2.2 Naar een theoretische reflectie van de onderzoeksresultaten: Gezinnen in on-tijd en on-plaats

In bovenstaande formulering van een antwoord op de gestelde onderzoeksvragen werd reeds kort teruggekoppeld naar de literatuurstudie. In deze discussie beogen we een verdere theoretische articulatie van de onderzoeksbevindingen vanuit de notie ‘no-place, no-time’ van Kirmayer (2007).

Kirmayer (2007) bespreekt de situatie van asielzoekers als een ‘no-place, no-time’. Zij zitten vast in een no-place, een on-plaats, die buiten de samenleving valt. Daarnaast bevinden ze zich in een no-time, een on-tijd, tussen het verleden en de toekomst. In deze discussie zal onderzocht worden hoe deze concepten verder uitgebreid kunnen worden naar de situatie van gezinnen in vrijwillige terugkeer.

De on-plaats

Een eerste element is de ‘no-place’ of de on-plaats waar deze gezinnen zich in bevinden. Het is een plaats waar de geborgenheid van het plaatselijke ontbreekt. Volgens Kirmayer (2007) bevinden asielzoekers zich in een situatie “outside law and custom, an arid desert of ambiguity and inhumanity” (Kirmayer, 2007, p. 308). Ze vallen buiten de wet en gebruiken; ze zijn niet langer burgers van hun herkomstland, maar worden ook nog niet als burgers van het gastland gezien (Kirmayer, 2007). In afwachting tot een beslissing is het enige wat de gezinnen kunnen doen, letterlijk wachten. Zij kunnen nog niet participeren in de maatschappij waar ze hopen ooit deel van uit te maken en worden op deze manier in een plaats buiten de maatschappij geplaatst. Dit buiten de maatschappij plaatsen wordt letterlijk weerspiegeld in de opvangcentra voor asielzoekers en de open terugkeerplaatsen. Het opvangcentrum zelf wordt op die manier een soort on-plaats, letterlijk een plaats voor de niet-burgers (De Cauter & Dehaene, 2007). Door (uitgeprocedeerde) asielzoekers in een opvangcentrum buiten de samenleving te plaatsen worden zij letterlijk degenen die er niet toe behoren. Ze zijn niet in de mogelijkheid om op welke manier dan ook te participeren aan de samenleving. Deze uitsluiting zien we duidelijk terugkomen in de ervaringen van de participant-ouders als asielzoekers, waar de ouders aangeven dat zij bijvoorbeeld niet mochten werken en bijdragen aan de samenleving.

Ook de ervaring van on-plaats van Kirmayer (2007) kan duidelijk herkend worden bij de participanten. Met on-plaats wordt een precare situatie omschreven, wanneer men nog in afwachting is van een antwoord op de asielaanvraag. Het lijkt bij Kirmayer (2007) dus om een tijdelijke situatie te gaan, die ophoudt wanneer men het antwoord ontvangt. Bij de participanten lijkt de on-plaats echter op een veel fundamentele wijze aanwezig te zijn. Zij hebben immers niet langer het vooruitzicht of de hoop om in de gastsamenleving opgenomen te worden.

De on-plaats wordt daardoor niet langer een tijdelijke situatie van wachten, maar een manier van leven. Noch het herkomstland, noch het gastland, kan hen de geborgenheid van een eigen plaats bieden. In het herkomstland verhindert het gevoel van onveiligheid hen een geborgenheid te ervaren. In het gastland

komt dit door de verschillende negatieve beslissingen die zij ontvingen: die tonen hen dat het gastland deze geborgenheid niet zal bieden.

Doordat het gezin nergens een geborgenheid van het plaatselijke ervaart, bevinden zij zich in een on-plaats. Voor Kirmayer (2007) is deze on-plaats geen lege ruimte, maar een plaats gestuurd door chaos en geweld. Ook dit kunnen we uitbreiden van de asielprocedure naar de precare situatie waarin de participanten zich met hun gezin bevinden. Het gebrek aan een gesitueerde geborgenheid creëert mee de onzekerheid en existentiële machteloosheid die in de cross-case analyse uitgebreid aan bod komen. Het gezin heeft immers geen enkele zekere plaats waarop ze kunnen terugvallen. Het opvangcentrum kan hierbij gezien worden als een belichaming van het concept on-plaats.

Door de vele verschillende personen die er moeten samenleven en het gebrek aan een eigen plek voor het gezin, komt het opvangcentrum over als een chaotische plaats. Het geweld dat Kirmayer (2007) omschrijft zien we terug in het gebrek aan autonomie; hun autonomie wordt geweld aangedaan doordat ze voortdurend afhankelijk zijn van de regels van het opvangcentrum. Ook het veelvuldig veranderen van opvangcentrum creëert mee een chaotische on-plaats. Deze on-plaats waarin de gezinnen zich bevinden, verhindert dat gezinnen zich in het opvangcentrum thuis kunnen voelen. De on-plaats als chaotische plaats zonder geborgenheid is immers tegengesteld aan wat de gezinnen als een thuis zien: een plaats waar rust heerst en waar ze zich veilig voelen.

Ook het herkomstland komt als on-plaats naar voor in het leven van deze gezinnen. Wanneer zij terugkeren naar hun herkomstland zullen zij ook daar geen gesitueerde geborgenheid ervaren door de grote onveiligheid waar volgens hen sprake van is. Hierdoor kan het herkomstland opnieuw geen thuis zijn, waardoor de gezinnen een ervaring van thuisloosheid beleven.

De chaos en het geweld in de on-plaats, samen met de onzekerheid die ze inhouden, dragen bij aan de existentiële machteloosheid die verschillende gezinnen ervaren. Toch zien we dat verschillende gezinnen er desondanks in slagen als actieve agenten op te treden. In de cross-case analyse wordt dit het zich eigen-maken of bewonen van de existentiële machteloosheid genoemd. We zien dit hoofdzakelijk bij de drie gezinnen die zich al zeer lang in deze on-plaats bevinden. De gezinnen werden de chaos en machteloosheid die in de on-plaats heerst op zo'n manier gewoon, dat het lijkt alsof ze er toch een soort geborgenheid in vinden. Ze hervinden en creëren een plaats in de on-plaats, door de chaos die eigen is aan de on-plaats op zeer concrete manieren, zoals het zelf koken, te beperken.

De on-tijd

Volgens Kirmayer (2007) bevinden asielzoekers zich niet enkel in een on-plaats, maar ook in een on-tijd. Ze hebben geen toegang tot de toekomst, noch tot het verleden. Ze kunnen namelijk niet voorwaarts bewegen en hun leven uitbouwen, noch achterwaarts terugkeren naar hun traumatisch verleden. Ze leven in een on-plaats die hen gebiedt te wachten op een beslissing die hen al dan niet toelaat zich in het gastland te vestigen en een toekomst op te bouwen (Kirmayer, 2007). Hun leven wordt in de on-plaats opgeschort, waardoor hun tijd lijkt stil te staan en de gezinnen in een plaats die buiten de 'normale' tijd valt leven. In de 'normale' tijd wordt je handelen namelijk gestuurd door het verleden en handel je naar een toekomst(beeld). Het leven in een on-plaats gebiedt hen te wachten, waardoor kunnen ze onmogelijk deze 'normale' invulling van de tijd ervaren. Ze leven in een wachtruimte, waar ze niet verder aan hun leven kunnen bouwen. Deze on-plaats is daarom ook een on-tijd (Kirmayer, 2007).

Doorheen de narratieven van de gezinnen in het vrijwillig terugkeertraject wordt het duidelijk dat deze on-tijd op een fundamentele wijze deel uitmaakt van hun bestaan. Het is niet iets tijdelijk dat na de (negatieve) beslissing van hun asielaanvraag stopt; deze on-tijd wordt een fundamenteel deel van hun narratief. De gezinnen in vrijwillige terugkeer slagen er nog steeds niet in om toegang te vinden tot hun verleden noch tot hun toekomst.

De toegang tot het verleden is volgens Kirmayer voor asielzoekers afgesloten, omdat ze een onvermogen ervaren om zich met het verleden te verbinden. Door de vaak traumatische herinneringen zijn ze als het ware ontworteld van hun herkomstland. Een ervaring van verlies van controle over dit gefragmenteerd verleden is steeds aanwezig (Kirmayer, 2007). Doordat ze niet aan een toekomst kunnen beginnen, wordt het voor hen ook onmogelijk om het verleden een plaats in hun leven te geven. Dit onvermogen stopt niet na de (negatieve) beslissing. Het lijkt voor de gezinnen in de vrijwillige terugkeerprocedure nog steeds onmogelijk om het verleden een plaats te geven. Daarnaast wonen de gezinnen ondertussen al enkele jaren in België, maar dit (Belgisch) verleden lijkt op geen enkele manier te kunnen bijdragen aan de opbouw van hun toekomst. Het zijn vaak de kinderen die doorheen hun schoolcarrière, als enige leden van het gezin wel een toekomst opbouwden in België. Sommige ouders stellen echter dat deze schoolcarrière niet zal kunnen bijdragen aan hun toekomst en ze volledig opnieuw zullen moeten beginnen, wanneer ze terugkeren naar het herkomstland.

Naast een gebrek aan toegang tot het verleden, is er ook een gebrek aan een toegang tot de toekomst. Doorheen de analyse wordt duidelijk dat de toekomst voor de gezinnen heel onzeker is en is er een algemeen gebrek aan toekomstperspectief te bemerken bij de gezinnen.

Tijdens de asielprocedure leven de gezinnen in een constante onzekerheid aangaande hun toekomst. Ook wanneer ze de beslissing nemen om in de terugkeerprocedure te stappen, geven de gezinnen nog steeds

aan zich onzeker te voelen over deze toekomst. Dit wordt ten eerste veroorzaakt door het idee dat het herkomstland onveilig is en de angst dat de problemen waarvoor ze gevlucht zijn nog steeds aanwezig zullen zijn.

Ten tweede lijkt de beslissing om terug te keren vaak genomen te worden vanuit de acute nood aan onderdak. Tot op het moment van deze beslissing hebben vele gezinnen nog de bedoeling om in België te blijven. Door de plotse nood aan onderdak en de terugkeer die hieraan gekoppeld is, moeten gezinnen dit toekomstbeeld echter helemaal veranderen, wat erg veel onzekerheid met zich meebrengt.

Ten derde wordt deze onzekerheid voor enkele gezinnen nog groter als gevolg van hun problemen met het verkrijgen van legale papieren om terug te keren naar hun herkomstland. Na meer dan een jaar in de terugkeerprocedure kunnen verschillende participanten nog steeds niet terug, waardoor ze blijven vastzitten in dezelfde onzekerheid als tijdens de asielprocedure.

Dit onzeker bestaan draagt bij aan het beperkt toekomstperspectief van de gezinnen. De toegang voor de gezinnen tot een toekomst(beeld) blijft hierdoor onmogelijk voor hen.

Bij gezinnen in de vrijwillige terugkeerprocedure zou er in theorie echter meer sprake moeten zijn van een vaststaande toekomst dan bij gezinnen die nog in de asielprocedure zitten. De beslissing omtrent hun asielaanvraag is namelijk gevallen en ze hebben beslist om terug te keren. In de opvangcentra maken de gezinnen enkele concrete plannen omtrent de vestiging in het herkomstland. Zo zullen ze plannen maken over wat ze gaan doen met de terugkeersteun waar ze recht op hebben. Doorheen het narratief van verschillende participanten zien we echter dat het voor de ouders erg moeilijk is om deze concrete plannen te maken. Zo denken enkele participant-ouders erover om, eenmaal aangekomen in het herkomstland, door te migreren naar een ander land. Voor enkele andere participanten is het bovendien ook erg moeilijk om concrete plannen te maken aangezien het onzeker is wanneer de terugkeer zal plaatsvinden. Voor deze gezinnen kunnen we dus niet over een zekerder toekomst spreken dan tijdens de asielprocedure.

Daarnaast is het doorheen de narratieven duidelijk dat het gevoel een toekomst te hebben erg belangrijk is voor de participanten. Telkens wanneer er in de interviews gepolst wordt naar de toekomst is het voor de ouders erg moeilijk hierop te antwoorden en geven ze aan geen voorstelling te kunnen maken van deze toekomst.

Ontsnappen aan een on-plaats en on-tijd

Eén participant-gezin lijkt te ontsnappen aan een leven in een on-plaats en on-tijd. Twee cruciale momenten zorgen hiervoor. Ten eerste hebben ze tijdens hun asielprocedure de on-plaats en on-tijd die Kirmayer (2007) beschrijft niet ervaren, doordat ze tijdens deze periode in dezelfde stad in een eigen huis woonden, op die manier deel uitmaakten van de samenleving en een leven konden opbouwen. Op die manier ervaart dit gezin wel rust en geborgenheid. De moeder van dit gezin heeft niet enkel gewacht

om een leven te kunnen opbouwen na een beslissing, maar nam deel aan het dagelijks leven in haar stad. Dit zowel doorheen de opvoeding van haar kinderen, als door in contact te treden met haar burens. Zij valt op die manier minder buiten de wet en gebruiken van een samenleving, wat in de definitie van Kirmayer (2007) cruciaal lijkt.

Ten tweede heeft dit gezin wel een toekomstperspectief, wat afwezig is bij de andere gezinnen. Dit is een belangrijke reden waarom zij ontsnappen aan de on-plaats en on-tijd. De moeder heeft veel bewuster de stap naar de vrijwillige terugkeer gezet dan de andere gezinnen. De beslissing voor een terugkeer is voor haar dan ook geen acute beslissing, maar een keuze vanuit een hoop op een betere toekomst in het herkomstland. In het opvangcentrum heeft zij dan ook een toekomstbeeld waar ze naar toewerkt en is deze plek geen wachtruimte zoals voor de andere gezinnen. Zoals beschreven in de analyse lijkt de moeder de enige waarbij de agency niet vertrekt vanuit een ervaring van existentiële machteloosheid, maar is die het gevolg van een bewuste keuze. Verder lijkt zij de enige die de negatieve beslissing omtrent haar asielaanvraag lijkt te aanvaarden en van daaruit haar bewuste keuze voor vrijwillige terugkeer maakt. Dit toekomstperspectief zorgt ervoor dat ze tijdens haar verblijf in het opvangcentrum niet wacht op een toekomst, maar deze actief voorbereidt.

Doordat het verblijf in het opvangcentrum voor dit gezin geen leven in on-plaats en on-tijd betekent, is deze ruimte voor het gezin niet chaotisch, maar een plaats van rust. De moeder van het gezin lijkt dan ook in staat om een thuisgevoel te ervaren in het opvangcentrum. Ook het herkomstland waar ze naar terugkeert, lijkt haar de geborgenheid van het plaatselijke te kunnen bieden. Ze kiest ervoor om naar een andere stad te gaan, waar zowel zij als haar kinderen meer kansen hebben dan in België.

Daarnaast lijkt het voor haar wel mogelijk om een toegang te vinden tot haar toekomst en bouwt ze deze actief op. Zowel door tijdens de asielprocedure deel te nemen aan het dagelijks leven in haar stad, als door in het opvangcentrum haar toekomst in het herkomstland voor te bereiden. Daarnaast vond zij een toegang tot haar (Belgisch) verleden, aangezien zij meer dan de andere gezinnen vrede genomen heeft met de negatieve beslissing, waardoor ze de tijd in België niet als een verloren tijd ziet, maar van hieruit verder aan haar toekomst bouwt.

Ook de kinderen van de verschillende gezinnen lijken voor een deel aan de situatie van on-tijd en on-plaats te ontsnappen. Zij bevinden zich net als hun ouders in een on-plaats in het opvangcentrum. Ze ervaren er chaos en een gebrek aan rust en geborgenheid. Toch lijkt deze on-plaats hun ervaring op een veel minder doordringende wijze te beïnvloeden. De on-plaats is voor hen immers niet permanent, zoals bij de ouders. De school is voor de kinderen een plaats waar zij wel kunnen participeren aan de samenleving, waardoor zij tijdelijk kunnen ontsnappen aan de on-plaats en on-tijd. Via de school hebben ze namelijk wel een toegang tot een toekomst, een cruciaal aspect in de on-tijd en on-plaats. De school

is een plaats waar actief aan de toekomst kan gewerkt worden en die zo voorbijgaat aan het wachten en de chaos van het opvangcentrum. Hierdoor maken de on-tijd en on-plaats op een minder fundamentele manier deel uit van het bestaan van de kinderen dan voor de ouders.

Conclusie

Doorheen deze theoretische reflectie van de onderzoeksresultaten komt de beleefde ervaring van de gezinnen als een leven in een on-plaats en on-tijd naar voor. Hierbij wordt ook duidelijk dat één participant-gezin en de kinderen van de gezinnen hier (gedeeltelijk) aan lijken te ontsnappen. Dit ‘ontsnappen’ aan de on-tijd en de on-plaats is het gevolg van de mogelijkheid deel uit te maken van en te participeren aan de samenleving van het gastland, en bijgevolg ook aan de (persoonlijke) toekomst te werken. De onmogelijkheid hiervan en het ontbreken van een toekomstperspectief beïnvloedt de ervaring van de gezinnen op een zeer pervasieve wijze.

2.3 Suggesties voor de praktijk

Doorheen de geformuleerde antwoorden op de onderzoeksvragen en de theoretische reflectie wordt duidelijk dat de beleefde ervaring van gezinnen in de terugkeerprocedure zeer complex is en vanuit verschillende spanningsvelden vorm krijgt.

Een eerste bemerking die ons belangrijk lijkt in het vormgeven van het terugkeertraject is de vaststelling dat slechts één van de vijf participant-ouders het instappen in vrijwillige terugkeer als een eigen keuze ervaart. De overige vier gezinnen geven aan in de vrijwillige terugkeerprocedure terecht te komen vanuit de acute nood aan opvang. De keuze voor terugkeer lijkt bij hen niet samen te hangen met het aanvaarden van de negatieve beslissing in hun asielprocedure. De participant-ouders ervaren dat het nog steeds gevaarlijk is in hun herkomstland en geven aan dat de negatieve beslissing onjuist was. Ze ervaren de terugkeer als onrechtvaardig en menen dat er in hun herkomstland geen toekomst mogelijk is. Een duurzame terugkeer, het doel van vrijwillige terugkeer, lijkt op die manier zeer moeilijk bij verschillende participant-ouders. Om van een duurzame terugkeer te kunnen spreken lijkt het dus belangrijk om vanaf het begin in te zetten op de keuze voor vrijwillige terugkeer als een eigen keuze. Het lijkt ons belangrijk om na te denken over manieren waarmee meer ingezet kan worden op de mogelijke voordelen van vrijwillige terugkeer, waardoor dit een positieve keuze zou kunnen worden, in plaats van de keuze zoals die vandaag onder druk van gedwongen terugkeer of een leven op straat wordt gemaakt.

Een tweede bemerking krijgt vorm vanuit de theoretische reflectie op de on-plaats en on-tijd in de ervaring van de participant-ouders. In de huidige terugkeerprocedure, maar ook in de asielprocedure, lijkt er vandaag weinig aandacht te zijn voor de on-plaats en on-tijd die doorheen de narratieven van de participant-ouders naar voor komen. Het participeren aan de samenleving door (uitgeprocedeerde) asielzoekers, dat het ontsnappen aan deze on-plaats en on-tijd mogelijk maakt, lijkt vandaag maar een

beperkte plaats te krijgen in het vormgeven van de asiel- en terugkeerprocedure. Door in een opvangcentrum te verblijven, worden zij letterlijk buiten de samenleving geplaatst. Dit verblijf in een opvangcentrum kan tot jaren duren, waardoor deze mensen en ouders jarenlang in deze ruimte vastzitten. De onmogelijkheid om zelf te participeren draagt bij aan het gevoel van existentiële machteloosheid dat deze gezinnen ervaren.

De onmogelijkheid om een toekomstperspectief op te bouwen verschijnt hierbij als een belangrijke factor. Het is door te participeren aan de samenleving dat men zowel voor zichzelf als voor het gezin aan een toekomst kan bouwen. Uit het onderzoek werd duidelijk dat de meeste gezinnen geen toekomstperspectief hebben. Aan de hand van terugkeerbegeleiding en de terugkeer- en re-integratiepremies wordt vandaag reeds geprobeerd hier aandacht aan te besteden. Dit lijkt vanuit dit onderzoek echter onvoldoende aangezien hierbij geen aandacht wordt besteed aan de mogelijkheden om in het herkomstland als volwaardige burger te participeren. De meeste gezinnen halen aan dat zij er, onder andere door de onveiligheid, geen duurzame toekomst kunnen opbouwen en eventueel zullen doormigreren.

Het lijkt daarom erg belangrijk om aandacht te hebben voor het participeren aan de samenleving en de mogelijkheid om een toekomst op te bouwen, zowel in het gastland als in het herkomstland. Uit de analyse blijkt dat door het verblijf in een opvangcentrum zo kort mogelijk te houden en een eigen thuis in de samenleving te voorzien, dit positief kan bijdragen. Hierdoor lijkt het mogelijk dat de gezinnen opnieuw autonoom en rustig als gezin kunnen samenleven, en lijkt het contact met burens, het zelf instaan voor de noden van het gezin... een mogelijkheid te bieden om te ontsnappen aan het leven in een on-plaats en on-tijd.

3. Beperkingen van het onderzoek

Bij het afsluiten van deze masterproef is het belangrijk om aandacht te besteden aan de beperkingen van het uitgevoerde onderzoek. Bepaalde factoren kunnen dit onderzoek immers op een bepaalde manier getekend hebben.

Ten eerste heeft de gehanteerde steekproeftrekking een invloed op dit onderzoek. Door het beperkt aantal gezinnen dat zich in de vrijwillige terugkeerprocedure bevond tijdens de periode waarin de interviews werden afgenomen, hebben wij elk gezin waarmee we in contact kwamen en dat wou participeren, geïnterviewd. Dit kan een invloed hebben gehad op de eigenschappen van de respondenten. Zo hebben vier van de vijf gezinnen hetzelfde herkomstland: Tsjetsjenië, terwijl in 2015 slechts 12.5% van de personen die terugkeerden, naar Rusland terugkeerden (Fedasil, 2016h). De steekproef omvat daarnaast enkel gezinnen die zich in een opvangcentrum op een vrijwillige terugkeer voorbereiden. Er werd geprobeerd om ook gezinnen die zich via een terugkeerloket zelfstandig voorbereiden bij de

steekproef te betrekken, maar dit was zonder resultaat. Mogelijk hebben zij een zeer andere beleving van de terugkeerprocedure dan de geïnterviewde gezinnen. Door zijn exploratief karakter, heeft dit onderzoek niet als doel de resultaten naar de volledige populatie te kunnen genereren, maar een meer diverse steekproef zou eventueel grotere diversiteit in de gezinnen hebben opgeleverd.

Ten tweede heeft, naast de afhankelijkheid van de respons van de respondenten en medewerkers van Fedasil, ook het groot verloop van gezinnen bij de terugkeerprocedure een invloed gehad op de steekproef en bijgevolg op de resultaten. Sommige gezinnen bevinden zich maar voor een zeer beperkte tijd in deze procedure, waardoor zij al vertrokken waren uit het opvangcentrum voordat een interview kon afgenomen worden. De geïnterviewde gezinnen zijn daardoor allen gezinnen die zich gedurende een langere periode in de terugkeerprocedure bevonden. Dit kan de resultaten beïnvloeden, aangezien wij niet weten in welke mate de ervaring van de geïnterviewde gezinnen verschilt van de gezinnen die zeer snel terugkeren.

Ten derde hebben ook de omstandigheden waarin de interviews plaatsvonden voor enkele beperkingen gezorgd. Geen enkele respondent heeft tijdens het interview in zijn of haar moedertaal kunnen antwoorden. Dit heeft zeker een invloed op de manier waarop bepaalde ervaringen verwoord werden of op de gekozen woordenschat. Bepaalde woorden en begrippen waren hierdoor niet meteen duidelijk, wat de antwoorden op een zekere manier kan beïnvloed hebben. Ook het gebruik van een tolk heeft de manier waarop het interview plaatsvond en het narratief van deze gezinnen beïnvloed.

Ten vierde hadden wij initieel gepland de participant-ouders meer dan éénmaal te ontmoeten, om op deze manier een vertrouwensrelatie op te bouwen. Door het groot verloop was dit echter niet mogelijk, wat ervoor gezorgd kan hebben dat respondenten geremd waren om gevoelige informatie te delen.

4. Suggesties vervolgonderzoek en pedagogische relevantie

In deze masterproef werd een exploratief onderzoek gevoerd naar de beleefde ervaring van uitgewezen gezinnen in vrijwillige terugkeer. Bij aanvang van de masterproef werd reeds duidelijk dat er, zowel rond vrijwillige terugkeer als rond de beleefde ervaring van gezinnen doorheen de asielpcedure en in de illegaliteit, tot op vandaag zeer weinig onderzoek is gebeurd. Doorheen het onderzoek binnen deze masterproef kwamen zeer veel interessante aspecten naar voor, die gezien het beperkt bestek van deze masterproef niet verder uitgewerkt worden. Wij hopen met deze masterproef een eerste aanzet te geven en formuleren hierbij enkele suggesties voor vervolgonderzoek. Deze zouden zowel voor het beleid, in het vormgeven van het terugkeertraject, als voor de pedagogische wetenschappen een meerwaarde kunnen betekenen.

Als eerste komt doorheen deze masterproef het thuisgevoel van zowel de ouders als de kinderen als belangrijk thema naar voor. Hierbij wordt duidelijk dat dit thuisgevoel sterk samenhangt met de mogelijkheid om aan een toekomst te werken. Dit zowel op persoonlijk niveau, als op maatschappelijk niveau door deel te nemen aan de samenleving waarin zij wonen. Het lijkt belangrijk dit verder te onderzoeken en dit ook een plaats te geven binnen zowel de asielprocedure als de terugkeerprocedure.

Ten tweede lijkt deze thuis als een rustige, autonome plaats en het bijdragen aan de samenleving sterk samen te hangen met het onderscheid tussen de publieke en private sfeer. Dit klassiek onderscheid is een belangrijke term in het nadenken over opvoeding en de samenleving in de pedagogiek. Het lijkt ons zeer interessant om de beleefde ervaring van deze gezinnen te onderzoeken vanuit dit onderscheid. Ook het opvangcentrum als publieke of private sfeer en hoe dit de beleefde ervaring van opvoeding en ouderschap beïnvloedt lijkt ons een interessante theoretische bijdrage aan dit onderzoek.

Een derde thema dat doorheen deze masterproef naar voor komt is de belangrijke rol van de school in de beleefde ervaringen van de gezinnen. De plaats van de school in de samenleving is al sinds het ontstaan van de pedagogische wetenschappen één van de hoofdthema's van de pedagogiek. Door de rol van de school te onderzoeken bij gezinnen in vrijwillige terugkeer, en gezinnen in illegaal verblijf, kan men deze plaats van de school onderzoeken aan de hand van mensen die aan de rand van de samenleving leven. In deze masterproef komt namelijk aan bod dat de kinderen via de school even lijken te ontsnappen aan hun situatie. Ze lijken de on-tijd en on-plaats waarin hun gezin leeft even achter zich te laten. De school als plaats die de wereld even tussen haken zet en waar men zich voorbereidt op de toekomst (Masschelein & Simons, 2012) lijkt bij deze kinderen een specifieke invulling te krijgen.

Vervolgonderzoek zou zich kunnen focussen op de gevolgen van dergelijke invulling van de school voor gezinnen die zich aan de rand van de samenleving bevinden, bijvoorbeeld uitgeprocedeerde asielzoekers.

Als vierde suggestie lijkt het ons interessant om verschillende conclusies die we trokken omtrent de beleefde ervaring van gezinnen in vrijwillige terugkeer verder te onderzoeken. Deze masterproef raakt immers heel wat thema's aan, maar vervolgonderzoek zou de betekenis hiervan kunnen uitdiepen. Thema's die wij hierbij zien is de nood aan participatie aan de samenleving, het toekomstperspectief, de wachtruimte, thuis en thuisloosheid, de on-plaats en on-tijd... Vervolgens lijkt het ons ook interessant om te onderzoeken hoe deze thema's evolueren doorheen het vlucht- en terugkeerproces van gezinnen (tijdens de vlucht, tijdens de asielprocedure, tijdens de vrijwillige terugkeer, tijdens de gedwongen terugkeer, tijdens een illegaal verblijf, etc.).

Referentielijst

Amnesty International. (2016). *Universele verklaring van de rechten van de mens: Volledige versie*.

Retrieved July 25, 2016, from <https://www.aivl.be/subthema/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-volledige-versie/842-artikel-13>

Biesta, G. (2004). The community of those who have nothing in common: Education and the language of responsibility. *Interchange*, 35(3), 307-324.

Bouckaert, S. (2008). Sociale basisrechten van vreemdelingen in illegaal verblijf: Ontwikkelingen in regelgeving en rechtspraak. In C. Timmerman, I. Lodewyckx, & Y. Bocklandt (Eds.), *Grenzeloze solidariteit?: Over migratie en mensen zonder papieren* (pp. 59-120). Leuven, Belgium: Acco.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Brouckaert, T. (2011). De opvoeding tot burgers: Alleenstaande moeders zonder papieren over hun interactie in opvang, school en thuis. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 14(4), 18-31.

Carr, H. (2014). Returning 'home': Experiences of reintegration for asylum seekers and refugees. *British Journal of Social Work* 44(1), 40-56.

Cassarino, J. (2004). Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), 253-279.

Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen. (2015). *Asiel in België: Informatieve brochure voor asielzoekers over de asielprocedure en opvang in België*. Retrieved from: http://www.cgvs.be/sites/default/files/brochures/asiel_in_belgie_-_nederlands.pdf

Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen. (2016). *Asielstatistieken: Maandverslag December 2015*. Retrieved from: http://www.cgvs.be/sites/default/files/asielstatistieken_december_2015_1.pdf

De Caeter, L., & Dehaene, M. (2007). Mediations on a razor wire: A plea for para-architecture. In C.

- De Baan, J. Declerck, & V. Patteeuw (Eds.), *Visionary power: Producing the contemporary city* (pp. 233-247). Rotterdam, The Netherlands: NAI Publishers.
- De Moor, N. (2011). Geen weg terug? De rol van ondersteunde terugkeer als duurzaam sluitstuk van het migratiebeleid. In M. Morel & C. Ryngaert (Eds.), *Migratie, winnaars en verliezers* (pp. 46-65). Leuven, Belgium: Acco.
- Devillé, A. (2008). *Schuilen in de schaduw: Mensen zonder wettig verblijf in de Belgische samenleving*. Mechelen, Belgium: Wolters Kluwer business.
- Dokters van de Wereld. (2014). *Jaarrapport 2013-2014*. Retrieved from http://www.doktersvandewereld.be/sites/www.doktersvandewereld.be/files/news/attachments/mdm_rapport_annuel_nl_27-06_11h.pdf
- European Migration Network. (2014). *Lancering van het SEFOR project*. Retrieved from <http://www.emnbelgium.be/nl/nieuws/lancering-van-het-sefor-project>
- Fedasil. (2014a). *Begeleiding*. Retrieved November 12, 2014 from <http://fedasil.be/nl/inhoud/begeleiding>
- Fedasil. (2014b). *Terugkeertraject*. Retrieved November 12, 2014 from <http://fedasil.be/nl/terugkeertraject>
- Fedasil. (2015a). *Het terugkeertraject: Een traject voor informatie en begeleiding bij vrijwillige terugkeer*. Retrieved from http://www.vrijwilligeterugkeer.be/sites/default/files/public/accompagnement_trajet_retour_-_neerlandais.pdf
- Fedasil. (2015b). *Terugkeer- en reïntegratieprogramma*. Retrieved from https://5042.fedimbo.belgium.be/sites/5042.fedimbo.belgium.be/files/explorer/Terugkeer-en_reintegratieprogramma_tabel_2015.pdf
- Fedasil. (2016a). *Activiteiten*. Retrieved July 12, 2016 from <http://fedasil.be/nl/inhoud/activiteiten-0>
- Fedasil. (2016b). *Begeleiding*. Retrieved July 12, 2016 from <http://fedasil.be/nl/inhoud/begeleiding>
- Fedasil. (2016c). *Contacts*. Retrieved from http://fedasil.be/files/explorer/Contacts_nl.pdf
- Fedasil. (2016d). *Fedasil EU en terugkeer*. Retrieved from July 12, 2016 from

<http://fedasil.be/nl/inhoud/fedasil-eu-en-terugkeer>

Fedasil. (2016e). *Fedasil lanceert een website over vrijwillige terugkeer*. Retrieved March 11, 2016 from <http://fedasil.be/nl/nieuws/retour-volontaire/fedasil-lanceert-een-website-over-vrijwillige-terugkeer>

Fedasil. (2016f). *Re-integratie*. Retrieved July 12, 2016 from <http://fedasil.be/nl/inhoud/re-integratie>

Fedasil. (2016g). *Vrijwillige terugkeer*. Retrieved July 12, 2016 from <http://www.vrijwilligeterugkeer.be/vrijwillige-terugkeer>

Fedasil. (2016h). *Vrijwillige terugkeer in 2015*. Retrieved from http://fedasil.be/files/vrijwillige_terugkeer_2015.pdf

Goossens, L., & Laureys, J. (2008). Zonder papieren? Wonen als dieren! Wonen van mensen zonder wettig verblijf. In C. Timmerman, I. Lodewyckx, & Y. Bocklandt (Eds.), *Grenzeloze solidariteit? Over migratie en mensen zonder papieren* (pp. 215-234). Leuven, Belgium: Acco.

Heyse, P., & Van Nieuwenhuyze, I. (2008). Leven zonder wettig verblijf: Eenheid en verscheidenheid aan strategieën en belevingen. In C. Timmerman, I. Lodewyckx & Y. Bocklandt (Eds.), *Grenzeloze solidariteit? Over migratie en mensen zonder papieren* (pp. 281-322). Leuven, Belgium: Acco.

Kagné, B. (2000). *Easy scapegoats: Undocumented immigrants in Europe*. Liège, Belgium: University of Liège.

Kevers, R. & De Haene, L. (2014). Onderwijs voor kinderen op de vlucht: Een analyse van de huidige beleidsvoering vanuit een psychosociaal perspectief. *Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid*, 2013-1014(2-3), 140-151.

Kinderrechtencommissariaat. (2013). *Heen en retour: Rechtspositie van kinderen op de vlucht*. Brussel, Belgium: Drukkerij Artroos.

Kirmayer, J. (2007). Refugees and forced migration: Hardening of the arteries in the global reign of insecurity. *Transcultural Psychiatry*, 44(3), 307-310, doi:10.1177/1363461507081633

Koch, A. (2014). The politics and discourse of migrant return: The role of UNCHR and

- IOM in the governance of return. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(6), 905-923.
- Kruispunt Migratie-Integratie. (2016a). *Hoe lang heb je als asielzoeker of als afgewezen asielzoeker recht op materiële opvang?* Retrieved July 25, 2016 from <http://www.kruispuntmi.be/thema/sociaal-medisch/materiele-opvang/asielzoekers-en-afgewezen-asielzoekers/hoe-lang-heb-je-als-asielzoeker-of-als-afgewezen-asielzoeker-recht-op-materiele-opvang>
- Kruispunt Migratie-Integratie. (2016b). *Mensen zonder wettig verblijf*. Retrieved March 11, 2016 from <http://www.kruispuntmi.be/thema/bijzondere-groepen/mensen-zonder-wettig-verblijf>
- Kruispunt Migratie-Integratie. (2016c). *Recht op materiële opvang bij meervoudige asielaanvragen*. Retrieved July 25, 2016 from <http://www.kruispuntmi.be/thema/sociaal-medisch/materiele-opvang/asielzoekers-en-afgewezen-asielzoekers/recht-op-materiele-opvang-bij-meervoudige-asielaanvragen>
- Leerkes, A., Galloway, M., & Kromhout, M. (2011). Terugkeer of niet? Determinanten van terugkeerintenties en -attitudes onder (bijna) uitgedoemde asielmigranten. *Mens & Maatschappij*, 86(2), 122-156.
- Levering, B. & Smeyers, P. (1999). *Opvoeding en onderwijs leren zien*. Amsterdam, The Netherlands: Boom.
- Masschelein, J., & Simons, M. (2012). *Apologie van de school*. Leuven, Belgium: Acco.
- Mortelmans, D. (2009). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven, Belgium: Acco.
- Mortelmans, D. (2011). *Kwalitatieve analyse met Nvivo*. Leuven, Belgium: Acco.
- Notredame, T. (2011). *Bruggen bouwen tussen de school en gezinnen zonder wettig verblijf* (Unpublished master's thesis). Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Gent, Belgium.
- Ory, K. (2004). *Moederschap in migratie: alleenstaande gemigreerde moeders verhalen overleven* (Unpublished master's thesis). KU Leuven, Faculteit Psychologie en Pedagogische wetenschappen, Leuven, Belgium.

- Paspalanova, M. (2005). Migranten zonder papieren in Brussel. In M. Swyngedouw, P. Delwit & A. Rea (Eds.), *Culturele diversiteit en samenleven in Brussel en België* (pp. 83-96). Leuven, Belgium: Acco.
- Premier (2014). *Regeerakkoord 10 oktober 2014*. Retrieved from http://www.premier.be/sites/default/files/articles/Accord_de_Gouvernement_-_Regeerakkoord.pdf
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles, CA: Sage.
- Roose, H., & Meuleman, B. (2014). *Methodologie van de sociale wetenschappen: Een inleiding*. Gent, Belgium: Academia Press.
- Savin-Baden, M., & Major, M.H. (2013). *Qualitative research: The essential guide to theory and practice*. New York, NY: Routledge.
- Recht op Migratie (2015). *Sluiting Open Terugkeer Centrum (OTC) Holsbeek juli 2015*. Retrieved from [http://www.rechtopmigratie.be/sites/default/files/Sluiting%20Open%20Terugkeer%20Centrum%20\(%20OTC\)%20Holsbeek%20juli%202015.pdf](http://www.rechtopmigratie.be/sites/default/files/Sluiting%20Open%20Terugkeer%20Centrum%20(%20OTC)%20Holsbeek%20juli%202015.pdf)
- Smeets, J. (2013). *Terugkeerbegeleiding in België: Een verkennend onderzoek naar de houding van begeleiders ten aanzien van de vrijwillige terugkeer van uitgeprocedeerde asielzoekers* (Unpublished master's thesis). KU Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Leuven, Belgium.
- UNHCR. (2016). *Figures at a glance*. Retrieved July 26, 2016 from <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>
- Van Lancker, A., & Keytsman E. (2013). Terugkeerbeleid moet anders. *Samenleving en Politiek*, 20(9), 4-11.
- Van Meeteren, M., Van San, M., & Engerbensen, G. (2008). *Zonder papieren: Over de positie van irreguliere migranten en de rol van het vreemdelingenbeleid in België*. Leuven, Belgium: Acco.
- Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten vzw. (2015). *De opdracht van het OCMW bij de materiële opvang van illegaal verblijvende gezinnen met minderjarige kinderen*. Retrieved

from

http://www.vvsg.be/sociaal_beleid_en_werk/Vreemdelingen/Documents/2015%2011%2003%20De%20opdracht%20van%20het%20OCMW%20bij%20de%20materi%C3%ABle%20opvang%20van%20illegaal%20verblijvende%20gezinnen%20met%20minderjarige%20kinderen.doc

- Verlinden, A. (2008). 'Illegale' immigratie: Ethisch-filosofische kanttekeningen. In C. Timmerman, I. Lodewyckx, & Y. Bocklandt (Eds.), *Grenzeloze solidariteit? Over migratie en mensen zonder papieren* (pp. 31-58). Leuven, Belgium: Acco.
- Viramontez, R.D., & Lopez, A. (2012). El miedo y el hambre: Understanding the familial, social, and educational realities of undocumented latino families in North Central Indiana. *Journal of Family Social work* 15(4), 321-336. doi:10.1080/10522158.2012.695324
- Vluchtelingenwerk Vlaanderen. (2015). *Jaarverslag Vluchtelingenwerk 2014*. Retrieved from <http://www.vluchtelingenwerk.be/sites/default/files/jaarverslag-vluchtelingenwerk-2014.pdf>
- Vluchtelingenwerk Vlaanderen. (2016a). *Asiel*. Retrieved March 11, 2016, from <http://www.vluchtelingenwerk.be/Asiel>
- Vluchtelingenwerk Vlaanderen. (2016b). *Index*. Retrieved March 11, 2016, from <http://www.vluchtelingenwerk.be/index>
- Vulsteke, B. (2006). *Research study III: Forced and voluntary return in Belgium*. S.I.: EMN.
- Webber, F. (2011). How voluntary are voluntary returns? *Race & Class*, 52(4), 98-107.
- Unia. (2010). *Welk recht op onderwijs voor kinderen in precair verblijf? Een analyse van de situatie van kinderen zonder wettig verblijfsstatuut of met een precair verblijfsstatuut in het lager onderwijs in België?*. Retrieved from http://unia.be/files/legacy/ucare_rapport_nl.pdf
- Willen, S. S. (2012). Migration, "illegality", and health: Mapping embodied vulnerability and debating health-related deservingness. *Social Science & Medicine* 74, 805-811.

Bijlagen

Bijlage 1: Interviewleidraad

Interviewleidraad Nederlands

Kan u/kunnen jullie jezelf en je familie even voorstellen?

Hoe bent u/zijn jullie hier terechtgekomen?

Hoe lang zijn jullie al in België?

Hoe lang verblijven jullie al in dit opvangcentrum?

Wanneer hebben jullie er voor gekozen om in de terugkeerprocedure te stappen?

Waarom heb je ervoor gekozen?

Hoe zie je nu je toekomst?

Is de toekomst iets waar je veel aan denkt?

Hoe voel je je bij deze terugkeer? (een nieuw begin of een stap terug)

Op welke manier praat je hierover in je gezin?

Waar voel je je thuis?

(Peilen naar België en thuisland)

Waarom zie je dit als thuis?

Geldt dit voor alle gezinsleden?

Ervaar je het opvangcentrum als een soort thuis?

Probeer je hier zelf een thuis van te maken? (Hoe doe je dat? Hoe ervaar je dat thuisgevoel?)

Hoe belangrijk is dit 'thuis-zijn' in de relatie met je kind(eren)?

Hoe probeer je dat aan hen door te geven?

Wat betekent het voor jou om ouder te zijn in een opvangcentrum?

Hoe zou je het anders willen?

Is dit veel veranderd in vergelijking met vroeger (voor vlucht, voor uitwijzing, voor het verblijf in het opvangcentrum...)?

Wat is volgens jou de houding van de Belgische maatschappij tegenover asielzoekers?

Is er een verschil tussen de houding van de overheid en de houding van de plaatselijke bevolking tegenover asielzoekers?

Hoe kwam je in contact met plaatselijke bevolking?

Hoe beïnvloedt deze houding van de Belgische maatschappij de relatie met je kind(eren)?

Gingen of gaan jouw kinderen naar school?

Wat is jouw relatie met de school van de kinderen?

Is dit een mogelijkheid tot contact? (positief?)

Hoe beïnvloedt dit de opvoeding?

Is het voor jou belangrijk dat je kinderen naar school gaan?

Zie je de school als een veilige plaats of is het net een bedreigende plaats voor jouw kind? En voor jezelf?

(Is er een tegenstelling te bemerken?)

Ervaar je die tegenstelling ook op andere momenten? Of ervaar je die tegenstelling wel op andere momenten?

Gaat je kind graag naar school? Waarom wel/niet?

Hoe gaat je kind om met de verschillen op school en in het gezin?

Zijn er momenten geweest dat je niet akkoord ging met wat er op school gebeurde? En wat was jouw reactie?

Hoe gaat je kind hier mee om?

Hoe zal het voor je kind zijn om zich aan te passen aan de school in... (herkomstland)?

Zijn er dingen die jullie nog graag willen vertellen?

Heel erg bedankt voor jullie medewerking!

Merci!

Interviewleidraad Frans

Pouvez-vous vous présenter ainsi que votre famille svp?

Comment êtes-vous arrivés ici?

Depuis quand êtes-vous en Belgique?

Depuis quand êtes-vous ici au centre à Gand?

Quand avez-vous fait le choix du retour volontaire?

Et pourquoi ce choix?

Comment voyez-vous votre futur?

Pensez-vous souvent à l'avenir/futur?

Quel sentiment avez-vous par rapport à votre retour? (Un nouveau départ ou un retour à la case départ?)

Comment en parlez-vous avec votre famille?

Où vous sentez-vous chez vous? (Belgique ou pays d'origine)

Pourquoi est-ce une maison?

Sentiment partagé par tous les membres de la famille?

Voyez-vous le centre comme une maison?

Essayez-vous d'en faire votre maison? De quelle façon? Comment ressentez-vous ce sentiment de maison?

Quelle importance a ce sentiment de "maison" pour vous par rapport à vos enfants?

Comment partagez-vous ce sentiment avec vos enfants?

Comment vivez-vous le fait d'être parent dans ce centre?

Est-ce qu'il y a des choses que vous aimeriez changer?

Quelle attitude a, selon vous, la société belge par rapport aux réfugiés?

Ressentez-vous une différence entre les autorités belges et la population?

Comment s'est passé votre premier contact avec la population belge?

Comment est-ce que cette attitude de la société belge a influencé votre relation avec vos enfants?

Vos enfants, vont-ils à l'école?

Quelle relation avez-vous avec l'école de vos enfants?

Y-a-t-il possibilité de contact?

Cela influence -t-il votre éducation?

Trouvez-vous important que vos enfants aillent à l'école?

Voyez-vous l'école comme un endroit sûr ou risqué pour vos enfants?

Avez-vous ce sentiment dans autres occasions?

Est-ce-que vos enfants aiment aller à l'école? Pourquoi/pourquoi pas?

Comment vos enfants s'adaptent-ils aux différences entre école et famille?

Ya-t-il eu des moments où vous n'étiez pas d'accord avec l'école? Comment avez-vous réagi?

Comment réagissent vos enfants?

Comment sera pour votre enfant de s'adapter à l'école en...?

Ya-t-il encore quelque chose que vous aimeriez raconter?

Merci beaucoup pour votre collaboration!

Bijlage 2: Informed consent

FACULTEIT DER PSYCHOLOGIE EN PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN

KATHOLIEKE
UNIVERSITEIT
LEUVEN

Overeenkomst participatie aan onderzoeksproject

Met dit document verklaren wij dat wij de familie uit ....., aan wie wij deze overeenkomst richten, contacteerden vanuit onze positie als student aan de KULeuven. Als studenten Sociale en culturele Pedagogiek aan de Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, vroegen wij de familie naar hun vrijwillige deelname aan ons thesisonderzoek rond gezinsprocessen tijdens vrijwillige terugkeer. Hierbij bevestigen wij dat onze positie als studenten volledige onafhankelijkheid van officiële organisaties en asielinstanties impliceert en dat onderzoeksgegevens enkel verzameld worden binnen de doelstelling van onze dissertatie.

Binnen de geïnformeerde toestemming van de familie, werden volgende aspecten afgesproken:

- Onderzoeksparticipatie bestaat uit de deelname aan een individueel gesprek met ouders over ervaringen en beleving van het ouderschap (met audio-opname).
- Audio-opnames dienen enkel voor gebruik door de studenten binnen de onderzoeksanalyse en worden onder geen enkele voorwaarde verspreid of doorgegeven aan andere organisaties.
- Persoonlijke gegevens worden strikt vertrouwelijk gehanteerd en niet doorgegeven aan kranten of media. Familie- of voornamen worden niet gebruikt in tekstonderdelen van de dissertatie. De ouders beslissen zelf op welke manier de familieleden anoniem geïdentificeerd worden.
- De aanwezigheid van een (eventuele) tolk werd besproken met de ouders.
- Al de voorgaande aspecten blijven tijdens het verloop van het onderzoek open voor discussie of wijziging. De ouders kunnen op elk moment verzoeken de hierboven besproken aspecten te herzien. Ook kunnen de ouders en hun kinderen op elk moment hun deelname aan het onderzoek stopzetten.

Ik, ...(voornaam+naam),

stem toe in mijn deelname aan dit onderzoek.

Men heeft mij schriftelijk en mondeling ingelicht over de aard, het doel, en de procedure van het onderzoek. Ik kan steeds mijn toestemming en deelname intrekken, zonder dat dit nadelige gevolgen heeft.

Opgemaakt op ...../...../2015 te .....

Handtekening:.....

Ik, ...(voornaam+naam),

stem toe in mijn deelname aan dit onderzoek.

Men heeft mij schriftelijk en mondeling ingelicht over de aard, het doel, en de procedure van het onderzoek. Ik kan steeds mijn toestemming en deelname intrekken, zonder dat dit nadelige gevolgen heeft.

Opgemaakt op ...../...../2015, te .....

Handtekening:.....

Bijlage 3: Lijst van codes

Gezinssituatie

Reden tot vlucht

Verblijfplaatsen in Europa

Vluchtverhaal

Verloop asielprocedure

Negatieve beslissing

Emoties bij uitwijzing

Kritiek op asielprocedure

Legitimeren asielaanvraag

(Het moment van de) keuze

Terugkeermotivatie

Wil om terug te keren

Wil om terug te keren bij kinderen

Illegaliteit

Leven op straat

Doormigreren

Hoop om te blijven

Legale papieren om terug te keren

Moeilijkheden in dagdagelijks leven in herkomstland

Vergelijken thuisland - Europa

Veiligheid

Reden tot vlucht nog aanwezig

Cultuurverschil

Toekomstplan

Toekomstperspectief

Wens voor toekomst kinderen

Praten over asiel en terugkeer met kinderen

Kindband met thuisland

Begrijpen van (asiel en) terugkeer door kind

Link thuisland behouden

Moedertaal

De nood van het kind aan een ouder

Ouderschap

Routine

Thuis in gastland

Thuis in herkomstland

Bijlage 4 : Frans-Nederlandse citaten

« Je travaille un jour, je touche 50 euro par jour. Quand je travaille pas par exemple, il tombe, il y a de neige, ou il y beaucoup de la pluie qu'on peut pas travailler, je touche rien. C'est pas comme les gens qui sont déclaré. [...] Quand il y pas de travaille, c'est l'état qui rembourse. Mais moi, j'ai pas le droit comme les autres gens. Mais comme même en avant, je vivais bien. Il y a travaillé un peu, Un peu bouger, un peu travailler. C'est pas comme maintenant »

“Ik werk een dag, ik krijg 50 euro per dag. Wanneer ik niet werk, bijvoorbeeld, het valt sneeuw of er is veel regen dat we niet kunnen werken, ik krijg niks. Het is niet zoals de mensen die officieel werken. Wanneer geen werk, de staat betaalt. Maar ik, ik heb geen recht zoals de andere mensen.”

“Au début j'habite à [stad U], j'habite normale dans un maison normale que je loue. Et un moment j'ai un problème avec mon fils. Il a des problèmes, des taches dans les poumons au cause de l'humidité. On a fait demande au CPS. Le médecin elle a fait demande au CPS pour aide. C'est OCMW [...] Et un moment ils ont téléphoné et ils ont dit qu'ils nous ont trouvé un place on doit vivre.”

“Vroeger ik woon in [stad U], ik woon normaal in een normaal huis dat ik huur. Nu, ik heb een probleem met mijn zoon. Hij heeft problemen, vlekken in de longen door vochtigheid. We hebben vraag aan CPS. De dokter ze heeft vraag gedaan aan CPS voor hulp. Het is OCMW. [...] En een moment ze hebben gebeld en ze hebben gezegd dat ze een plaats vinden wij moeten leven.”

« Elle m'a dit là-bas il a, ton fils peut aller à l'école, il a des avocats qui peut te d'aider, des instance pour aider, pour faire les papiers tout ça. [...]. C'est pas moi, il y a beaucoup des gens qui sont venus là-bas. Tous ils ont le même chose qu'ils ont dit à moi. Ils ont dit c'est un centre d'accueil. Mais quand ils arrivent là-bas ils trouvent que c'est un centre de retour. Il y a des gens que retourne le même jour. »

“Ze hebt gezegd daar je zoon naar school kan, er zijn advocaten om te helpen, instellingen voor helpen, voor papieren maken. [...] veel mensen daar komen. Allemaal zeggen hetzelfde. Ze zeggen opvangcentrum. Maar daar arriveren en ze vinden een 'terugcentrum'. Er zijn mensen direct teruggaan.”

« Parce-que quand j'ai entré allé à [opvangcentrum V], ils ont fermé mon dossier. Avant j'ai un dossier de légalisation. Ils ont, ils ont bloqué tout, tout dossier. Ils ont dit que je n'ai pas de procédure maintenant. Même si je reste, je dois gagner rien. On a décidé de retourner »

“Omdat ik naar [opvangcentrum V] gaan, ze hebben dossier sluiten. Vroeger heb ik dossier van legalisatie. Ze hebben, ze hebben alles geblokkeerd, alles dossier. Ze zeggen dat ik geen procedure heb nu. Ook als ik blijf, ik kan niet verdienen. We hebben besloten om terug te gaan.”

« C'est normal tu dois réfléchir beaucoup. Je suis responsable à deux enfants »

“Het is normaal, je moet veel denken. Ik ben verantwoordelijk voor twee kinderen.”

« Pour nous c'est vraiment... à moi si je retourne, je n'ai rien dans mon pays. Je dois aller chez mes parents. »

“Voor ons, het is echt... als ik terugkeer, ik heb niks in mijn land. Ik moet naar mijn ouders.”

« En Algérie c'est pas comme ici en Europe. Par exemple ici en Belgique, tu travailles, tu reçois ton argent. Tu travaille pas, par exemple, il a le OCMW, l'était qui aide les gens. Chez nous, il a pas ça. [...] Si tu travailles pas, tu vas crever. Personnes vas te demander tu as besoin de quelque chose ou non. [...] Soit tu dois construire ta même pour continuer ta vie ou ... tu vas crever.

“In Algerije, het is niet zoals hier in Europa. Bijvoorbeeld hier in België, je werkt, je krijgt je geld. Je werkt niet, bijvoorbeeld, er is het OCMW, iets dat mensen helpt. Bij ons, niet zo iets. [...] Als jij niet werken, jij zal doodgaan. Niemand zal jou vragen, heb je iets nodig of niet.”

« Même pour le travail, c'est difficile pour trouver un travail. Et un moment, on a trouvé un travail à Algérie quand on était à [opvangcentrum U]. Mon oncle qui m'a trouvé un travail. Mais à cause que les papiers ils sont bloqués pour le retour, j'ai perdu le travail. Et pour le moment j'ai rien. »

“Zelfs voor werk, het is moeilijk om een werk te vinden. En nu, wij hadden een werk gevonden in Algerije wanneer wij in [opvangcentrum V] waren. Mijn nonkel die mij een werk gevonden. Maar doordat de papieren geblokkeerd, ik heb werk verliezen. En nu ik heb niks.”

“Pour moi c'est mieux soit une, dans... de laisser passer pour retourner, pour continuer ma vie, ou il me laissent ici par exemple. Ils donnent les papiers ici pour continuer ici. Pour exemple pour vivre dans le centre comme ça, c'est pas une vie. Et le temps ça passe, vite »

“Voor mij beter teruggaan voor mijn leven of hier blijven. Ze geven papieren hier om door te gaan. Bijvoorbeeld voor leven zo in centrum, dat is geen leven. En tijd gaat vooruit, vlug.”

Lundi, tout le monde, tous les familles doivent sortir. J'ai parlé avec elle pour, j'aurai jusqu'au vendredi que mon fils, il fait les examens, après on change. Elle a refusé. Ils m'ont envoyé à [stad X]. Et quand j'étais à [stad X] mon avocat a contacter l'école. Ils ont organisé pour faire les examens à mon fils. Mais

il a fait les examens déjà de retard. c'est presque vacances, il a fait tous les examens dans un jour. [...] même la directrice m'a dit c'est difficile pour lui »

“Op tijd van de examens, ze hebben de centrum sluiten. Maandag, alle mensen en alle families moesten buiten. Ik heb haar gesproken, ik heb blijven tot vrijdag, mijn zoon moet examens doen, dan we veranderen. Ze zei nee. Ze hebben me naar [stad X] gestuurd. En toen ik in [stad X] was, dan heeft mijn advocaat de school gebeld. Speciale datum voor examens voor mijn zoon. Maar hij heeft examens pas te laat kunnen doen, bijna vakantie, hij heeft alle examens in 1 dag gedaan. [...] de directrice heeft zelfs gezegd moeilijk voor hem.”

« Ici à l'école, la directrice m'a téléphoné, il m'a dit que le niveau de mon fils est le plus bas. Et elle a contacté l'école de l'année passée, ils ont dit que c'était mieux l'année passée. Mais cette année elle m'a dit pourquoi? J'ai dit à cause de mon situation. Chaque fois on change...»

“Hier op school, de directrice heeft gebeld. Ze zegt niveau van mijn zoon is het laagste. En ze heeft school van vorig jaar gebeld, ze zeggen dat het beter was vorig jaar. Maar dit jaar ze vraagt me waarom? Ik zeg door mijn situatie. Iedere keer we veranderen...”

« Si il va pas à l'école, qu'est-ce qu'il doit venir? Il doit savoir.

L'école pour nous, c'est obligé. Même chez nous quand on était à Algérie, l'école c'est, c'est important. »

“Als hij niet naar school, wat moet hij worden dan? Hij moet weten. School voor ons, dat is verplicht. Ook bij ons in Algerije, school het is, het is belangrijk.”

« Les écoles sont pas comme ici. Déjà, ici les enfants tu as vu, ils sont libres. Mais chez nous c'était comme des militaires. Tu peux pas bouger, même la maitresse elle frappe les enfants »

“De scholen zijn niet zoals hier. Hier kinderen, je ziet zijn vrij. Maar bij ons is het zoals soldaten. Je mag niet bewegen, de juf kan ook de kinderen slaan.”

« Je travaille dans un société 8 mois, euh 8 ans. Des fois qu'on a par exemple il a des chanté ou des contrôles par exemple à Bruxelles, alors patron il m'envoie chez un autre patron où je peux travailler par exemple, il n'y a pas des contrôles. Alors j'ai des contacts avec des gens »

“Ik werk in firma als 8 maanden, euh 8 jaar. Soms wanneer controle is op het werf is of in Brussel, dan mijn baas laat mij bij een andere baas werken waar geen controle is. Dus, ik heb contact met mensen.”

« Moi j'ai jamais demandé à l'école, seulement eux comme exemple ont demandé des questions. Par exemple comme dernièrement, ici ils ont dit il faut sortir, c'est la directrice de l'école elle a contacté plus associations pour m'aider, pour trouver un place. »

“Ik heb nooit iets vragen aan de school, enkel zij hebben vragen gesteld. Bijvoorbeeld laatst, hier zij zeggen je moet buiten, het is de directrice van de school, zij heeft gecontacteerd vele verenigingen om mij te helpen, om een plaats te vinden.”

“La meilleure chose qu'il a ici peut-être dans cet centre on peut cuisiner tout seul. Il y a des centres, ils donnent à manger. C'est pas bien. Mais ici on peut cuisiner tous seul. On prépare ce qu'on veut pour manger”

“Het beste ding dat hier is misschien in dit centrum, we kunnen voor onszelf koken. Er zijn andere centra waar ze eten geven. Dat is niet goed.”

« quand il vient de l'école, je ne laisse pas qu'il reste ici en bas. Toujours il reste dans la chambre Cause il y a beaucoup des gens... Ici dans les règles les enfants ne peuvent pas rester tout seules en bas.. Même à cause de l'éducation, des autre gens.. je ne laisse pas qu'il reste en bas. Il veut pas rester tous le temps dans la chambre mais on a pas le choix. Maintenant il fait froid, parfois il pleut, on peut pas sortir, alors il est obligé pour rester dans la chambre»

“Wanneer hij terugkomt van school, hij moet niet beneden blijven. Altijd moet hij blijven in de kamer, want veel mensen hier. [...] Omdat de educatie van andere mensen, ik wil niet dat hij beneden blijft. Hij wil niet altijd in de kamer blijven maar we hebben niet de keuze. Nu is het koud, soms regent het, we kunnen niet naar buiten, dus het is verplicht om in de kamer te blijven.”

« [Interviewer] : « Pour vous, c'est, c'est important d'avoir une maison pour vos enfants? »

“C'est normale. Tu demandes.. tout le monde veut vivre libre, bien. Moi aussi par exemple, si j'ai la chance pour avoir des papiers par exemple, j'attrape pour travailler. [...] Je peux travailler, je peux vivre comme on dit, bien Quand quelqu'un vivre dans son maison, tu vas être à l'aise par exemple tu peux... C'est pas comme, comme un centre. Un centre est un merde. Á centre, on a ici seulement un petit chambre. Dans un petit chambre, tu peux rien faire. Tu peux pas bouger, tu dois respecter les ordres... »

[Interviewer]: “Is het voor u belangrijk om een thuis te hebben voor u kinderen?”

“Het is normaal. Jij vraagt... iedereen wilt vrij leven. Ik ook, als ik papieren heb ik ga werken. Als je in je huis woont, dan ga je op je gemak zijn, bijvoorbeeld je kan .... Het is niet zoals, zoals een centrum. Een centrum is slecht. In centrum, we hebben hier enkel een kleine kamer. In een kleine kamer, je kan niks doen. Je kan niet bewegen, je moet de regels respecteren...”

« Ils ont dit qu'on peut pas sortir... et pour lui, il a choque quand il a entendu la police. C'est un enfant, il est peur »

“Ze hebben gezegd dat men mag niet naar buiten... en hem was in shock wanneer hij de politie had gehoord. Het is een kind, hij is bang.”

« il comprend tous. Il a, une fois il était à l'école, il a dit à la, à la maitresse qu'on doit quitter le centre. Elle a demandé il doit aller où? Et il a dit on doit aller dans la rue. Même son niveau, il est plus descendé”.

“Hij begrijpt alles. Een keer, hij was op school, hij had gezegd aan de, aan de juf dat we de centrum moesten weggaan. Zij vraagt naar waar hij moet? En hij had gezegd, wij moeten gaan naar de straat.”

« Il demande beaucoup des choses, par exemple achète moi ça. [...] Quand je dis je n'ai pas d'argent, tout le temps il demande pourquoi, pourquoi tu n'as pas l'argent? Pourquoi par exemple ils donne des noms des enfants qui sont avec lui à l'école. Pourquoi il a ça, moi j'ai pas ça? Des fois il dit, pourquoi nous on a pas de papier? Ca sont des questions qu'on peut pas répondre. Il comprends tous.”

“Hij vraagt veel dingen, zoals koop dat voor mij [...] Wanneer ik zeg ik heb geen geld, hij vraagt altijd waarom, waarom heb je geen geld? Waarom bijvoorbeeld hij zegt namen van kinderen van bij hem op school. Waarom hij heeft dat en ik heb dat niet? Soms hij vraagt waarom wij hebben geen papieren? Dat zijn vragen dat we niet kunnen beantwoorden.”

« On parle, mais on dit pas la vérité, qu'est qu'il y a. Par exemple on dit pas qu'est-ce qu'il est vrai, on dit non on va rester ici, après on va aller dans un maison. Même pour le retour en Algérie il veut pas. Alors qu'est-ce je dis à lui, là-bas il y'a la plage, on doit aller à la plage

“We spreken, maar we zeggen niet de waarheid, wat er is. Bijvoorbeeld, we zeggen niet wat waar is, we zeggen nee we gaan hier blijven, daarna gaan we in een huis. Ook voor de terugkeer naar Algerije, hij wil niet. Dus wat zeg ik hem, daar is het strand, we moeten gaan naar het strand.”

[interviewer]: “Et est-ce qu'il y a des choses que vous aimeriez changer ici au centre?”

“Comment?”

[interviewer]: “Est-ce que des choses que vous aimeriez changer, et comme ça ça serai plus facile de vivre ici, au centre?”

“On peut rien changer.”

[Interviewer]: “zijn er dingen dat je zou willen veranderen hier in het centrum?”

“Pardon?”

[Interviewer]: “Zijn er dingen dat je zou willen veranderen, om beter te leven hier in het centrum?”

“We kunnen niks veranderen”

“Tu dois réfléchir soit tu vas signer pour retour volontaire, ou tu dois quitter le centre, tu sors du centre. Et j’ai pensé pour retourner [naar een leven in de illegaliteit], par exemple, je cherche un autre maison mais problème d’argent, de pas travaille. Alors on a décidé pour retourner”

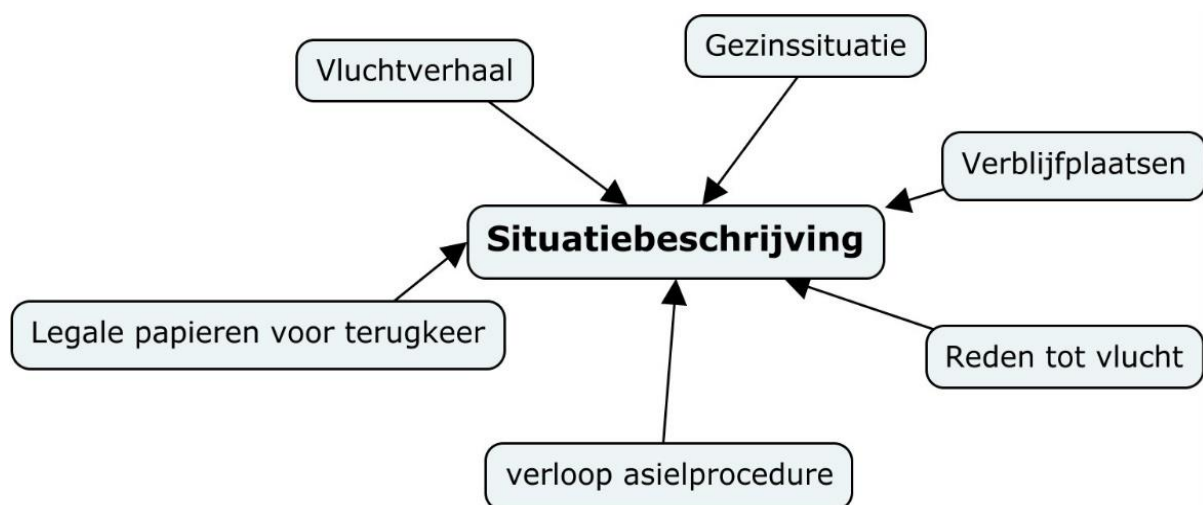
“Je moet nadenken. Of je gaat tekenen voor vrijwillige terugkeer of je moet weg uit het centrum, het centrum verlaten. En ik heb gedacht om terug te keren [naar een leven in de illegaliteit], bijvoorbeeld ik zoek een huis maar probleem want geen geld, geen werk. Dus besloten om terug te gaan”

“ Ici seulement, il a des règle au centre. On est pas libre comme dans son maison. [...] Il a des règles, on est obligé pour suivre.”

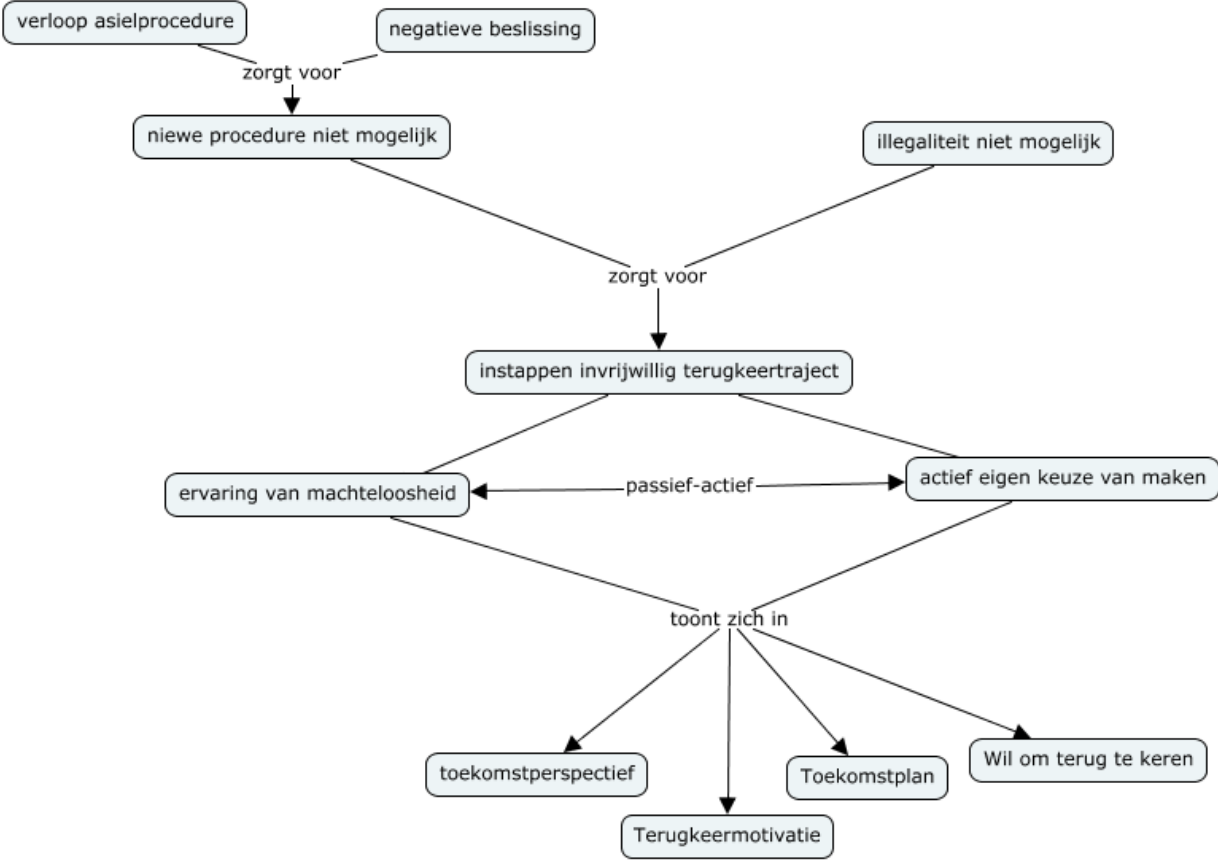
“Hier, er zijn regels in het centrum. Niet vrij zoals in je huis. [...] Er zijn regels, je bent verplicht te luisteren”.

Bijlage 5: Schema’s van codes en thema’s

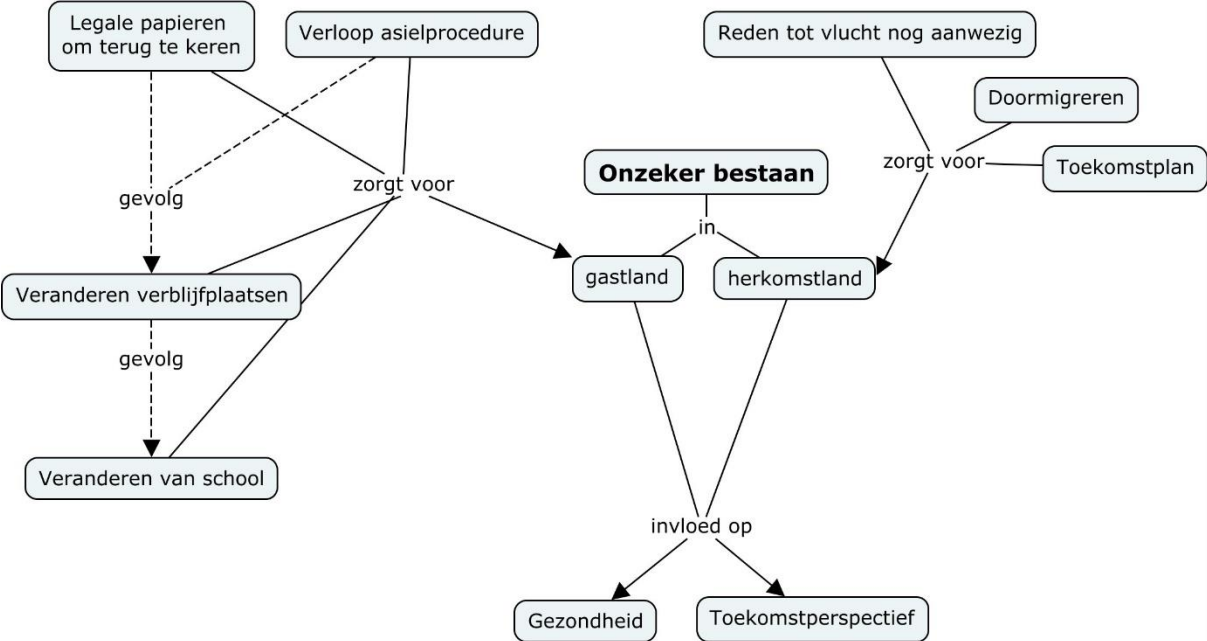
1. Situatiebeschrijving

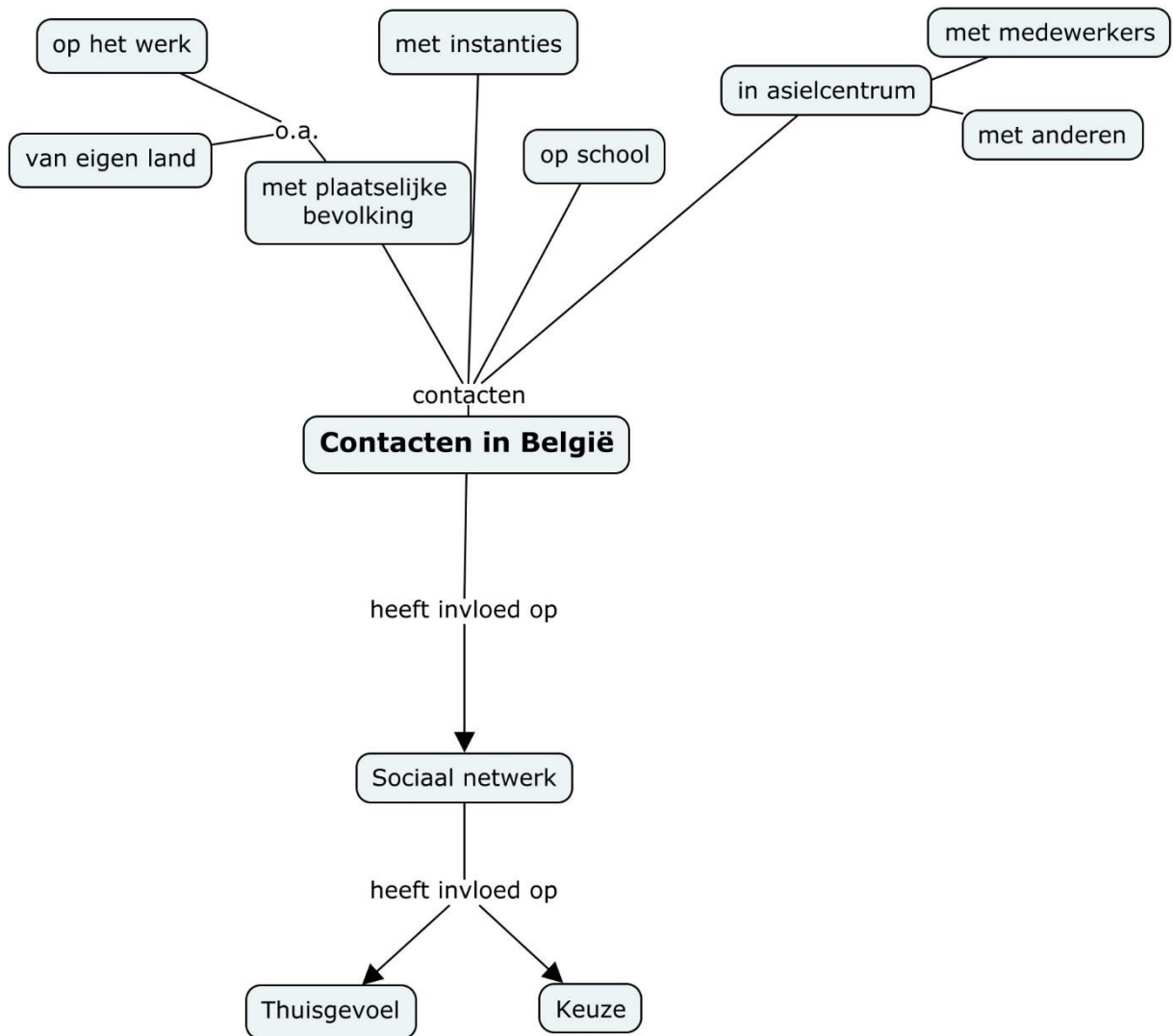
2. Keuze

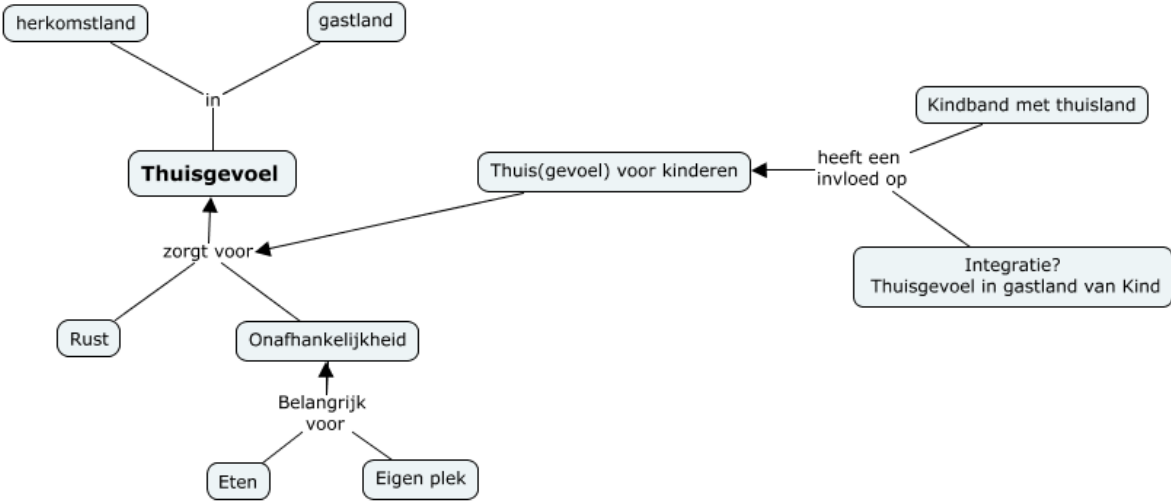
3. Onzeker bestaan

4. Contacten in België

5. Thuisgevoel

7. Ouderschap

